

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

КАРПЕНКО ВІКТОР МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 343.13

**ДИСЕРТАЦІЯ
ПРАВО СВІДКА НА ПРОФЕСІЙНУ ПРАВНИЧУ ДОПОМОГУ У
КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ**

08 – Право

081 – Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **В. М. Карпенко**

Науковий керівник: **Лариса Давидівна Удалова,**

доктор юридичних наук, професор,

заслужений діяч науки і техніки України

Київ – 2022

АНОТАЦІЯ

Карпенко В. М. Право свідка на професійну правничу допомогу у кримінальному провадженні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2022.

У дисертації здійснено комплексне дослідження теоретичних засад і практичних проблем гарантування та реалізації права свідка на професійну правничу допомогу у кримінальному провадженні.

Доведено, що необхідність забезпечення свідку права на правову допомогу обумовлена запровадженням змішаної форми кримінального процесу, для якої характерним є те, що досудове розслідування здійснюється з елементами розшукового кримінального процесу.

Встановлено, що вектор реформування вітчизняного кримінального процесуального законодавства щодо гарантування свідку права на правову допомогу було визначено Конституцією України 1996 року. Підґрунтям законодавчого закріплення цього інституту послужило рішення Конституційного Суду України у справі про право вільного вибору захисника від 16 листопада 2000 року, де зазначалося, що конституційний припис «кожен є вільним у виборі захисника своїх прав» стосується не лише підозрюваного чи обвинуваченого, а й інших фізичних осіб. Внесення доповнень до КПК України 1960 року щодо регламентації інституту надання правової допомоги свідку у кримінальному провадженні зумовлено рішенням Конституційного Суду України від 30 вересня 2009 року у справі про право на правову допомогу.

У КПК України 2012 року законодавча регламентація інституту надання свідку правової допомоги зазнала таких змін: використовується термін «правова допомога адвоката», а не «захисник свідка»; правова допомога свідку може надаватися під час давання показань та участі у проведенні інших

процесуальних дій, а не лише під час проведення слідчих дій; спрощено процесуальну форму участі адвоката свідка у кримінальному провадженні.

Визначено, що слова «юридична», «правова» та «правнича» допомога є словами-синонімами. Термінологія законодавства України має відповідати нормам Конституції України – де вживається термін «професійна правнича допомога». Зауважується, що заміна терміну «правова» на «професійна правнича» допомога у Конституції України не зумовила відповідних змін у вітчизняних законодавчих актах.

Обґрунтовано, що професійна правнича допомога свідку – це один із видів правничої допомоги у кримінальному провадженні, яка надається адвокатом та полягає у консультуванні свідка з правових питань, роз'ясненні його прав і процедур їх реалізації, участі у допиті свідка та інших процесуальних діях, складенні процесуальних документів з метою забезпечення реалізації прав, свобод і законних інтересів свідка як учасника кримінального провадження, недопущення їх порушень чи сприяння їх відновленню в разі порушення. Право свідка на професійну правничу допомогу – це гарантована Конституцією України та забезпечувана кримінальним процесуальним законодавством можливість свідка отримати юридичні послуги адвоката в обсязі та формах, визначених КПК України.

Визначено відмінності регламентації інституту надання свідку правової допомоги у кримінальному процесуальному законодавстві різних країн: 1) по-різному визначають функцію особи, яка надає правову допомогу свідку (представник, адвокат, захисник свідка); 2) різний обсяг правової допомоги, яка може надаватися свідку (лише під час допиту, під час проведення слідчих дій, під час проведення будь-яких процесуальних дій); 3) різні підходи до порядку регламентації процесуального статусу особи, яка надає правову допомогу свідку: процесуальному статусу такої особи присвячено окрему норму КПК; повноваження визначаються у загальних нормах, які передбачають повноваження відповідного учасника кримінального провадження; повноваження визначаються у нормах, які регламентують порядок проведення

допиту; передбачено лише право свідка на правову допомогу без визначення повноважень особи, яка цю допомогу надає.

Доведено, що процесуальна форма набуття повноважень адвоката свідка не повинна носити дозвільний характер, а тому не потребує винесення окремого рішення особи, яка здійснює досудове розслідування чи судове провадження. Юридичною підставою набуття повноважень адвоката свідка у кримінальному провадженні є пред'явлення слідчому таких документів: свідоцтва про право на зайняття адвокатською діяльністю; ордера чи договору, укладеного із адвокатом про надання професійної правничої допомоги. Право свідка на професійну правничу допомогу виникає з моменту набуття особою процесуального статусу свідка. Адвокат свідка може брати участь у кримінальному провадженні з моменту виклику свідка та укладення договору про надання професійної правничої допомоги.

Встановлено, що положення п. 1 та п. 3 (с) ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод поширюються і на осіб, які допитуються під час кримінального провадження в якості свідків з приводу їх причетності до вчиненого кримінального правопорушення, що вимагає гарантування їм права на правничу допомогу. Під час допиту свідка на досудовому розслідуванні у кримінальному провадженні, де не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, і предметом допиту є встановлення причетності свідка до вчиненого діяння, свідок повинен мати можливість скористатися правовою допомогою адвоката, в тому числі і за рахунок державного бюджету.

Зауважується, що при визначенні процесуального статусу адвоката як представника правозахисної інституції, який захищає підозрюваного чи представляє інтереси потерпілого, законодавець враховує характеристику їх функції у кримінальному провадженні, називаючи «захисником» чи «представником». Це правило не враховано при визначенні назви особи, яка надає правничу допомогу свідку, використовуючи у нормах КПК України термін «адвокат свідка».

Обґрунтовано, що правнича допомога свідку може здійснюватися у формі представництва чи юридичного консультування. Суб'єктами надання професійної правничої допомоги свідку у кримінальному провадженні мають бути не лише адвокати, а і фахівці у галузі права.

Доведена необхідність доповнення КПК України окремою нормою, де має закріплюватися процесуальний статус особи, яка надає свідку професійну правничу допомогу, з визначенням її прав та обов'язків, а також обставини, за наявності яких вона підлягає відводу від участі у провадженні. Запропоновано відповідну редакцію такої норми.

Регламентацію процесуального статусу адвоката свідка слід здійснювати шляхом переліку прав та обов'язків цього учасника кримінального провадження без використання відсильних норм. З урахуванням сутності процесуальних повноважень свідка та адвоката свідка, обґрунтована доцільність згрупувати їх за такими критеріями: 1) права свідка, які він реалізовує безпосередньо під час проведення допиту чи інших процесуальних дій. Права адвоката свідка в цьому випадку обумовлені гарантуванням належної реалізації прав самим свідком під час проведення процесуальної дії; 2) права свідка, реалізацію яких можна доручати адвокату. У такому випадку реалізація цих прав здійснюється адвокатом у формі представництва інтересів свідка.

Встановлено, що не відповідає вимозі правової визначеності законодавча регламентація участі адвоката у допиті свідка. Під час допиту свідка адвокат має контролювати дотриманням вимог законодавства, які варто об'єднати у такі групи: вимоги щодо часу, місця та тривалості проведення допиту; вимоги щодо поінформованості свідка про підстави допиту та його процесуальний статус; дотримання кримінальної процесуальної форми проведення допиту; дотримання порядку оформлення результатів проведення допиту.

Доведено, що ефективність реалізації права свідка на професійну правничу допомогу під час давання показань залежить від можливості

проконсультуватися із адвокатом як до початку першого допиту, так і під час давання показань. Запропоновано відповідні доповнення до КПК України.

Визначено, що свідок має право користуватися правовою допомогою адвоката під час проведення будь-якої слідчої (розшукової) дій, у якій він бере участь. Обґрунтовано, що надання показань є складовою частиною тих слідчих (розшукових) дій, які спрямовані на перевірку раніше отриманих показань та за характеристикою отримання інформації є вербальними чи змішаними слідчими (розшуковими) діями. До таких слідчих (розшукових) дій відносяться: одночасний допит двох чи більше раніше допитаних осіб, пред'явлення для впізнання та слідчий експеримент.

Обґрунтовано, що свідок може відмовитися від участі у слідчому експерименті чи пред'явленні для впізнання, якщо під час їх проведення будуть надаватися показання, які можуть стати підставою для підозри чи обвинувачення у вчиненні ним, близькими родичами чи членами його сім'ї кримінального правопорушення.

Визначено, що до свідка можуть застосовуватися такі заходи забезпечення кримінального провадження: виклик, привід; накладення грошового стягнення; тимчасовий доступ до речей і документів; тимчасове вилучення та арешт майна. Під час застосування цих заходів забезпечення кримінального провадження права та законні інтереси свідка обмежуються, що обумовлює необхідність отримання професійної правничої допомоги.

Правнича допомога свідку при здійсненні виклику полягає у відстоюванні його прав та законних інтересів щодо отримання повістки про виклик у законний спосіб та з дотриманням встановлених законом строків. Доведено, що у разі надсилання повістки про виклик поштою, таке відправлення має здійснюватися лише рекомендованим листом, який доставляється та вручаються адресатові під розписку.

При застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження, які застосовуються без ухвали слідчого судді, суду, адвокат акцентує увагу на дотриманні прав та законних інтересів свідка як учасника кримінального

провадження, а при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження, які застосовуються на підставі судового рішення, – забезпечує і реалізацію вимоги змагальності судового провадження.

Ключові слова: свідок, адвокат свідка, правова допомога, професійна правнича допомога, процесуальний статус особи, яка надає свідку правничу допомогу, допит свідка, давання показань, виклик свідка.

SUMMARY

Karpenko V. Witness's right to professional legal aid in criminal proceedings.
– Qualification research paper in the form of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in specialty 081 – Law – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2022.

Integrated study of theoretical principles and practical problems of ensuring and realization of the right of a witness to professional legal aid in criminal proceedings was carried out in the thesis.

It was proved that the necessity of ensuring the right of a witness to legal aid is stipulated by the introduction of a mixed form of the Criminal Code, characteristic of which is the fact that pre-trial inquiry is carried out with elements of investigatory criminal proceedings.

It was determined that the vector of forming domestic criminal procedural legislation concerning ensuring of the right of a witness to legal aid was determined by Constitution of Ukraine in 1996. The basis for legislation of this institution was a decision of Constitutional Court of Ukraine in case about the right to free choice of a defender of 16, November 2000, where it was stated that constitutional provision «anyone is free to choose a defender of their rights» applies not only to a suspect or a defendant but also to other individuals. Making additions to Criminal Procedural Code of Ukraine of 1960 concerning regulations of the institution of providing legal aid to a witness in criminal proceedings is stipulated by the decision of the

Constitutional Court of Ukraine on 30, September 2009 in case about the right to legal help.

In the Criminal code of Ukraine of 2012 legal regulations of the institution of providing legal aid to a witness underwent the following changes: the term «legal aid of the lawyer» is used instead of «defender of the witness»; legal aid to the witness can be provided while they are testifying and taking part in other procedural actions and not only while investigations are being conducted; procedural form of participation of the witness's lawyer in criminal proceedings was simplified.

It was stated that words «juridical», «legal» and «law» aid are synonyms. Terminology of Law of Ukraine has to correspond with the norms of the Constitution of Ukraine, where the term «professional legal aid» is used. It is noted that the change of term «juridical» to «professional legal» aid in the Constitution of Ukraine did not result in corresponding changes in domestic legal acts.

It was substantiated that professional legal aid to a witness is one of types of legal aid in criminal proceedings which is provided by a lawyer and consists in consulting the witness about legal issues, clarifying their rights and procedure of their realization, participation in interrogation of the witness and other procedural actions, drawing procedural documents with a view to ensuring realization of rights, freedoms and legitimate interests of the witness as a participant of criminal proceedings, prevention of their violation or assistance in their restoration in case of violation. The right to professional legal aid is a possibility for a witness to get legal services of a lawyer in the form and amount defined by the Criminal Code of Ukraine guaranteed by the Constitution of Ukraine and ensured by criminal procedural law.

Difference in regulations of the institution of providing legal aid to a witness in criminal procedural law of different countries was defined: 1) the function of a person who provides legal aid to a witness is defined in a different way (representative, lawyer, defender of a witness); 2) different amount of legal aid which is given to a witness (only during the interrogation, during the investigation, during different procedural actions) 3) different approaches to the course of regulations of procedural status of a person who provides legal aid to a witness: a separate provision of the

Criminal Code is devoted to this procedural status; the authority is defined in general rules which include the authority of a corresponding participant of criminal proceedings; the authority is defined in rules which regulate the procedure of interrogation; the right of a witness to legal aid is stipulated without defining the authority of the person who provides this aid.

It was proved that procedural form of gaining witness's lawyer's authority should not be performed in an arbitrary shape that is why it does not need a decision to be made by the person who carries out juridical investigation or proceedings. Legal grounds for gaining witness's lawyer's authority in criminal proceedings is producing of the following documents to the investigator: certificate in legal practice and advocacy; a warrant or an agreement, drawn up with a lawyer for providing professional legal aid. The right of a witness to professional legal aid arises the moment the person gains the procedural status of a witness. The lawyer of a witness may take part in criminal proceedings since the moment of calling the witness and signing the agreement of providing professional legal aid.

It was defined that regulations clause 1 and 3 (c) article 6 of the Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms also apply to people who are interrogated during criminal proceedings as witnesses concerning their involvement in committing criminal offence, which calls for ensuring them their right to legal aid. During the interrogation of a witness at pre-trial investigation in criminal proceedings where the person who committed the crime was not identified and the matter of the interrogation is to determine the involvement of the witness in the committing the criminal offence, the witness has to have an opportunity to use legal aid of a lawyer including at the cost of the state budget.

It is remarked that in the process of determination of procedural status of a lawyer as a representative of human right institution which defends a suspect or represents the interests of a victim, a legislator takes into consideration characteristics of their functions in criminal proceedings calling them «the defender» or «the representative». This rule is not taken into account during the determination of the

title of the person who provides legal aid to a witness, using the term «the lawyer of the witness» in the norms of Criminal Code of Ukraine.

It is substantiated the legal aid to a witness can be performed as representation or legal consulting. Subjects of providing professional legal aid to a witness in criminal proceedings must be not only lawyers but also legal professionals.

The thesis proves the necessity of adding a separate norm to the Criminal Code of Ukraine where procedural status of the person who provides professional legal aid to a witness has to be defined and their rights and duties must be fixed as well as circumstances under which the person must be withdrawn from participation in proceedings. A corresponding editing to this norm was suggested.

Regulations of the procedural status of a witness should be carried out by means of listing the right and duties of this participant of criminal proceedings without using reference norms. Taking into consideration the essence of procedural authority of a witness and a lawyer, there is an expediency to group them according to the following criteria: 1) the rights of a witness which they exercise during the interrogation and other procedural actions. The rights of the witness's lawyer in this case are determined by ensuring the realization of the rights by the witness himself or herself during the procedural action; 2) the rights of a witness exercising of which can be entrusted to a lawyer. In this case realization of these rights is carried out by the lawyer by means of representing the interests of the witness.

It was stated that legal regulations of participation of the lawyer in the witness's interrogation does not meet the requirements of legal certainty. In the course of interrogation of a witness the lawyer must control the adherence to the requirements of legislature which should be grouped in the following way: requirements concerning time, place and length of the interrogation; requirements concerning awareness of the witness of the grounds for interrogation and their procedural status; sticking to criminal procedural form of conducting the interrogation; sticking to the procedure of registration the results of conducting the interrogation.

It was proved that efficiency of exercising the right of a witness to professional legal aid in the course of giving evidence depends on a possibility to consult a lawyer before the beginning of the first interrogation as well as in the course of giving evidence. Corresponding additions to the Criminal Code were suggested.

It was determined that a witness has a right to use legal aid of a lawyer during any investigation they take part in. It was substantiated that giving evidence is an integral part of the investigation which is aimed at checking previously obtained evidence and are verbal or mixed investigatory actions. To these investigatory actions belong: simultaneous interrogation of two or more people who were previously interrogated, identification parade or investigatory experiment.

It was substantiated that a witness can refuse to participate in an investigatory experiment or identification parade if the evidence given during them can become the grounds for a suspicion or accusation of committing a criminal offence by the witness himself or herself, their relatives or members of their family.

It was determined that the following means of ensuring criminal proceeding can be applied to a witness: summons, bringing to court, pecuniary punishment, temporary access to belonging and documents, temporary confiscation of property and seizure of property. In the course of application of these means of ensuring criminal proceeding, the right and interests of a witness are limited, which requires the necessity of getting professional legal aid.

Legal aid to a witness during summons consists in upholding their rights and legitimate interests concerning receiving the summons in a legal way and adhering to deadlines established by law. It was proved that in case of sending the summons by mail it must be send only by a registered letter which is delivered and handed in to the addressee against receipt.

While applying means of ensuring criminal proceedings which are applied without approval of investigating judge, the lawyer draws attention to respecting the rights and legitimate interests of the witness as a participant of criminal proceedings, and while applying means of ensuring criminal proceedings which are applied on the

basis of a court decision, the lawyer ensured realization of adversarial character of the judicial proceeding as well.

Key words: witness, witness's lawyer, legal aid, professional legal aid, procedural status of the person who provides legal aid to a witness, interrogation of a witness, giving evidence, summoning a witness.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Карпенко В. М. Професійна правнича допомога свідку під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Юриспруденція». 2021. № 51. С. 158–162. URL: <http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc51/34.pdf>

2. Карпенко В. М. Надання професійної правничої допомоги свідку під час його допиту. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2021. № 5. С. 87–92. URL: http://apnl.dnu.in.ua/5_2021/16.pdf

3. Карпенко В. М. Зарубіжний досвід забезпечення права свідка на правову допомогу в кримінальному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 1. С. 281–284. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2022/70.pdf

4. Карпенко В. М. Проблеми визначення суб'єкта надання правничої допомоги свідку у кримінальному провадженні. *Юридичний вісник*. 2022. № 1. С. 124–130. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v1_2022/16.pdf

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав з юридичного напрямку:

5. Карпенко В. М. Гарантії реалізації права свідка на професійну правничу допомогу у кримінальному провадженні. *Recht der Osteuropäischen*

Staaten. 2021. № 4. С. 34–41. (Федеративна Республіка Німеччина) URL: <https://www.uni-goettingen.de/de/document/download/aed2e201b6e455de01b57d10c45455cf.pdf/ReOS%2004%20aus%202021.pdf>

Тези доповідей, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Карпенко В. М. Забезпечення права свідка на професійну правничу допомогу у кримінальному провадженні. *Генезис держави і права: розвиток загальноєвропейських цінностей* : матеріали загальноакадемічної підсумкової наук.-практ. конф. здобувачів вищої освіти та молодих науковців (м. Київ, 15 травня 2020 р.). Київ: НАВС, 2020. С. 37–39.

7. Карпенко В. М. Окремі питання вступу адвоката свідка у кримінальне провадження. *Правове регулювання суспільних відносин: актуальні проблеми та вимоги сьогодення* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 23–24 липня 2021 р.). Запоріжжя : Запорізька міська громадська організація «Істина», 2021. С. 94–98.

8. Карпенко В. М. Процесуальний статус адвоката свідка у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми кримінального процесу та криміналістики* : тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 29 жовт. 2021 р.). Харків. Нац. ун-т внутр. справ.; Ташкент. держ. юрид. ун-т. Харків: ХНУВС, 2021. С. 163–165.

9. Карпенко В. М. Свідоцький імунітет у кримінальному провадженні. *Правове регулювання суспільних відносин в умовах сталого розвитку* : матеріали X Міжнародної наук.-практ. конф. (м. Київ, 10 груд. 2021 р.). Упоряд: Бевз С. І., Бирса Н. О., Серебрякова Ю. О. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. С. 458–461.

10. Карпенко В. М. Адвокат свідка як учасник кримінального провадження. *Право як ефективний суспільний регулятор* : матеріали міжнародної наук.-практ. конф., (м. Львів, 18–19 лютого 2022 р.). Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2022. С. 14–17.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	16
ВСТУП.....	17
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВА СВІДКА НА ПРОФЕСІЙНУ ПРАВНИЧУ ДОПОМОГУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	28
1.1. Генезис розвитку права свідка на правову допомогу у кримінальному провадженні.....	28
1.2. Сутність та зміст права свідка на професійну правничу допомогу....	50
1.3. Міжнародний досвід забезпечення права свідка на професійну правничу допомогу у кримінальному провадженні.....	65
Висновки до розділу 1	86
РОЗДІЛ II. ГАРАНТІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА СВІДКА НА ПРОФЕСІЙНУ ПРАВНИЧУ ДОПОМОГУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	92
2.1. Набуття свідком права на професійну правничу допомогу.....	92
2.2. Суб'єкти надання професійної правничої допомоги свідку у кримінальному провадженні.....	112
2.3. Процесуальний статус адвоката, який надає правничу допомогу свідку у кримінальному провадженні.....	132
Висновки до розділу 2.....	150
РОЗДІЛ III. РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА СВІДКА НА ПРОФЕСІЙНУ ПРАВНИЧУ ДОПОМОГУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	157
3.1. Надання професійної правничої допомоги свідку під час давання показань.....	157
3.2. Професійна правнича допомога свідку під час проведення інших слідчих (розшукових) дій.....	177
3.3. Надання професійної правничої допомоги свідку під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження.....	197
Висновки до розділу 3.....	210

ВИСНОВКИ.....	215
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	225
ДОДАТКИ.....	249

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЄКПЛ, Конвенція	Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод
ВСС	Вищий спеціалізований суд
ДТП	дорожньо-транспортна пригода
ЄРДР	Єдиний реєстр досудових розслідувань
ЄСПЛ, Суд	Європейський суд з прав людини
КК	Кримінальний кодекс
КПК	Кримінальний процесуальний кодекс Кримінально-процесуальний кодекс
ООН	Організація Об'єднаних Націй
ПДР	правила дорожнього руху
США	Сполучені Штати Америки
УНР	Українська Народна Республіка
ФРН	Федеративна Республіка Німеччина
п.	пункт
ст.	стаття
ч.	частина
м.	місто

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Право свідка на професійну правничу допомогу у кримінальному провадженні є відносно новим інститутом вітчизняного кримінального процесуального права, який був запроваджений прийняттям Конституції України 1996 року, де задекларовано право кожного на правову допомогу (ч. 1 ст. 59) та право не свідчити щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом (ч. 1 ст. 63).

У Кримінальному процесуальному кодексі (далі – КПК) України право свідка на правову допомогу знайшло своє законодавче закріплення лише у 2010 році. Це було обумовлено приведенням кримінального процесуального законодавства у відповідність до рішення Конституційного Суду України від 30 вересня 2009 року, де вказано, що у контексті частини першої ст. 59 Конституції України «кожен має право на правову допомогу» поняття «кожен» охоплює всіх без винятку осіб. При цьому зауважувалося, що конституційне право кожного на правову допомогу за своєю суттю є гарантією реалізації, захисту та охорони інших прав і свобод людини і громадянина.

На необхідності забезпечення можливості отримання свідком професійної правничої допомоги під час кримінального провадження звертається увага у рішеннях Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) щодо України, зокрема у справах: «Яременко проти України» від 12 червня 2008 року, «Шабельник проти України» від 19 лютого 2009 року, «Сітневський та Чайковський проти України» від 10 листопада 2016 року. При цьому наголошується, що Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ) покликана гарантувати не теоретичні чи ілюзорні права, а їхнє практичне та ефективне здійснення.

Втім, аналіз норм КПК України дозволяє стверджувати, що законодавча регламентація участі адвоката свідка у кримінальному провадженні не гарантує можливості ефективної реалізації свідком права на професійну правничу допомогу. Лише у п. 2 ч. 1 ст. 66 КПК України визначено, що свідок має право

користуватися під час давання показань та участі у проведенні інших процесуальних дій правовою допомогою адвоката, повноваження якого підтверджуються згідно з положеннями ст. 50 КПК України. Інших положень, які б регламентували права, обов'язки, порядок вступу адвоката свідка у кримінальне провадження чи його участь у проведенні окремих слідчих (розшукових) дій, кримінальне процесуальне законодавство не містить. Така законодавча регламентація права свідка на правничу допомогу унеможливорює його ефективну реалізацію. Адже надання свідку певного права без визначення процесуального порядку його реалізації робить це право ілюзорним, а не реальним та дієвим.

Вищенаведене свідчить про необхідність наукового дослідження права свідка на професійну правничу допомогу у кримінальному провадженні з метою вдосконалення кримінального процесуального законодавства та забезпечення можливості реалізації свідком цього процесуального права.

Значний внесок у розробку теоретичних і практичних аспектів права свідка на професійну правничу допомогу у кримінальному провадженні здійснили такі вітчизняні вчені: Ю. І. Азаров, В. Г. Андрусів, О. А. Банчук, О. В. Белькова, А. М. Бірюкова, Т. В. Варфоломєєва, Т. Б. Вільчик, І. В. Гловюк, І. В. Головань, О. В. Дудко, І. В. Дубівка, М. С. Демкова, О. М. Дроздов, В. В. Заборовський, В. В. Заботін, Т. В. Корчева, П. В. Кучевський, М. А. Макаров, М. А. Маркуш, М. Я. Никоненко, Т. В. Омельченко, І. М. Одинцова, О. В. Панчук, В. Г. Пожар, В. О. Попелюшко, А. М. Присяжненко, С. В. Рокуль, В. А. Савченко, Д. О. Савицький, М. А. Погорецький, Л. Д. Удалова, В. М. Тertiшник, Н. В. Титова, О. Ю. Хабло, Н. В. Хмелевська, В. М. Щерба, О. Г. Яновська тощо.

Втім, на монографічному рівні право свідка на професійну правничу допомогу у кримінальному провадженні досліджувалося лише Л. Д. Удаловою та О. В. Панчук («Надання свідку правової допомоги у кримінальному процесі», 2014 рік). Окремі аспекти цього питання розкривалися у

дисертаційних дослідженнях І. В. Гловюк («Кримінально-процесуальні функції: теоретико-методологічні засади і практика реалізації», 2015 рік) та І. В. Дубівки («Діяльність адвоката в стадії досудового розслідування», 2017 рік).

Незважаючи на суттєвий внесок вказаних вище науковців у розробку проблеми надання свідку професійної правничої допомоги у кримінальному провадженні, багато актуальних питань не отримали належного наукового дослідження, зокрема – це питання регламентації процесуального статусу суб'єктів надання свідку професійної правничої допомоги, визначення їх функцій та ролі у кримінальному провадженні, порядку надання свідку професійної правничої допомоги під час проведення слідчих (розшукових) та окремих процесуальних дій.

Викладене вище підтверджує актуальність, теоретичну і практичну цінність обраного напряму дисертаційного дослідження, у якому здійснено спробу розв'язання теоретичних та практичних проблем гарантування та реалізації права свідка на професійну правничу допомогу у кримінальному провадженні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Обраний напрям дослідження ґрунтується на положеннях Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 року № 1393-р; Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, затвердженої Указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021. Робота узгоджується із Стратегією розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016–2020 роки (постанова загальних зборів НАПрН України від 3 березня 2016 року), Тематикою наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ МВС 11 червня 2020 р. № 454) та виконана відповідно до Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2018–2020 роки (пункти 1.1.6, 1.4.5; рішення Вченої ради НАВС від 26 грудня 2017 року (протокол № 28/1).

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 29 вересня 2020 року (протокол № 20).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційного дослідження є розв'язання теоретичних та практичних проблем гарантування та реалізації права свідка на професійну правничу допомогу у кримінальному провадженні, формулювання обґрунтованих пропозицій, спрямованих на удосконалення кримінального процесуального законодавства України.

Поставлена мета зумовила необхідність вирішення таких *завдань*:

- розкрити генезис розвитку права свідка на правову допомогу у кримінальному провадженні;
- встановити сутність та зміст права свідка на професійну правничу допомогу;
- здійснити порівняльний аналіз міжнародного досвіду забезпечення права свідка на професійну правничу допомогу у кримінальному провадженні;
- охарактеризувати процесуальну форму набуття свідком права на професійну правничу допомогу;
- визначити суб'єктів надання професійної правничої допомоги свідку у кримінальному провадженні;
- з'ясувати процесуальний статус адвоката, який надає правничу допомогу свідку у кримінальному провадженні;
- охарактеризувати порядок надання професійної правничої допомоги свідку під час давання показань;
- розкрити процесуальну форму надання професійної правничої допомоги свідку під час проведення інших слідчих (розшукових) дій;
- визначити процесуальний порядок надання професійної правничої допомоги свідку під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження;
- розробити та обґрунтувати пропозиції по удосконаленню кримінального процесуального законодавства та практики його застосування щодо реалізації права свідка на професійну правничу допомогу у кримінальному провадженні.

Об'єктом дослідження є правовідносини, що виникають та розвиваються під час реалізації права свідка на професійну правничу допомогу у кримінальному провадженні.

Предметом дослідження є право свідка на професійну правничу допомогу у кримінальному провадженні.

Методи дослідження. Методи дослідження обрані з урахуванням поставленої мети і завдань дослідження, його об'єкта та предмета. Методологічною основою є діалектико-матеріалістичний метод пізнання соціальних явищ та процесів. Під час дослідження використовувалися: *історико-правовий метод*, який дозволив відслідкувати генезис розвитку права свідка на правову допомогу у кримінальному провадженні (підрозділ 1.1); *формально-юридичний* – при дослідженні положень кримінального процесуального законодавства щодо регламентації порядку надання правничої допомоги свідку у кримінальному провадженні (розділи 1–3); *формально-логічний та логіко-семантичний* – для уточнення та поглиблення розуміння понятійно-категоріального апарату (підрозділи 1.2, 2.2, 3.2); *логіко-нормативний* – для формулювання та обґрунтування змін та доповнень до кримінального процесуального законодавства в частині реалізації права свідка на професійну правничу допомогу у кримінальному провадженні (розділи 1–3). За допомогою *порівняльно-правового методу* здійснено аналіз норм законодавства України та інших держав – Німеччини, Естонії, Литви, Латвії, Молдови, Казахстану (підрозділи 1.3, 2.2, 2.3). *Метод системно-структурного аналізу* дозволив визначити процесуальний статус особи, яка надає свідку правничу допомогу у кримінальному провадженні (підрозділи 2.3, 3.1, 3.2, 3.3). Використовувалися *також соціологічний метод* (анкетування) – для з'ясування думки практичних працівників щодо проблем дисертаційного дослідження (розділи 1–3) та *статистичний* – для підкріплення певних тверджень статистичними даними (підрозділи 2.1, 3.3).

Емпіричну базу дисертаційного дослідження становлять рішення Конституційного Суду України та постанови Верховного Суду; рішення у

справах, які розглядалися ЄСПЛ; ухвали та вирoki національних судів, у тому числі і ті, які розміщені в Єдиному державному реєстрі судових рішень; результати вивчення матеріалів кримінальних проваджень; узагальнені результати опитування 125 адвокатів та 110 слідчих, дізнавачів, прокурорів м. Києва, Київської, Вінницької, Чернігівської та Тернопільської областей протягом 2020–2022 років; офіційні статистичні дані, опубліковані на сайті Судової влади України та Офісу Генерального Прокурора. Під час підготовки дисертаційного дослідження автор використовував власний практичний досвід роботи у прокуратурі (3 роки), податкових органах (3 роки) та адвокатурі (22 роки).

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших у сучасній вітчизняній науці кримінального процесу комплексним дослідженням, у якому на монографічному рівні викладено проблеми реалізації права свідка на професійну правничу допомогу у кримінальному провадженні. У дослідженні сформульовано ряд нових наукових положень, висновків та пропозицій, які мають істотне значення для теорії кримінального процесу та юридичної практики. До найбільш суттєвих із них слід віднести такі:

вперше:

– доведено, що під час допиту свідка, предметом якого є встановлення його причетності до вчиненого діяння, він повинен мати можливість скористатися правничою допомогою, в тому числі і безоплатною за рахунок держави;

– обґрунтовано, що необхідність забезпечення свідку права на професійну правничу допомогу притаманна для змішаної форми кримінального процесу, де досудове розслідування здійснюється з елементами розшукового кримінального процесу;

– проведено порівняльно-правовий аналіз регламентації інституту надання правової допомоги свідку у кримінальному процесуальному законодавстві різних країн та встановлено відмінності у визначенні функції та

обсягу правової допомоги, підходах до регламентації процесуального статусу особи, яка надає правову допомогу;

– запропоновано права свідка та адвоката свідка поділяти на такі групи:

1) права свідка, які він реалізовує безпосередньо під час проведення процесуальних дій (права адвоката свідка обумовлені гарантуванням реалізації прав самим свідком); 2) права свідка, реалізація яких доручається адвокату (здійснюється адвокатом у формі представництва інтересів свідка);

– доведена доцільність закріплення на рівні загальної вимоги до проведення слідчих (розшукових) дій правила щодо гарантування реалізації засади свободи від самовикриття;

удосконалено:

– структурне розуміння терміну «професійна правнича допомога» та запропоновано виокремити вимоги до змісту допомоги (правова, правнича, юридична) та фаху особи, яка її надає (професійна, кваліфікована);

– характеристику основних ознак професійної правничої допомоги свідку: різновид правничої допомоги, надається свідку адвокатом, має юридичний зміст, надається з метою забезпечення реалізації прав, свобод та законних інтересів свідка;

– поняття професійної правничої допомоги свідку, яка є одним із видів правничої допомоги у кримінальному провадженні, що надається адвокатом та полягає у консультуванні свідка з правових питань, роз'ясненні його прав і процедур їх реалізації, участі у допиті свідка та інших процесуальних діях, складенні процесуальних документів з метою забезпечення реалізації прав, свобод та законних інтересів свідка як учасника кримінального провадження, недопущення їх порушень чи сприяння їх відновленню в разі порушення;

– розуміння права свідка на професійну правничу допомогу – це гарантована Конституцією України та забезпечувана кримінальним процесуальним законодавством можливість свідка отримати юридичні послуги адвоката в обсязі та формах, визначених у КПК України;

– визначення процесуальної форми набуття повноважень адвоката свідка, яка не повинна носити дозвільний характер. Підставою залучення адвоката свідка є укладання між ними відповідного договору;

– підходи до визначення функції особи, яка надає свідку професійну правничу допомогу у кримінальному провадженні. Обґрунтовано, що правнича допомога свідку може здійснюватися у формі представництва його інтересів чи юридичного консультування;

– визначення суб'єктів надання професійної правничої допомоги свідку у кримінальному провадженні (адвокати та фахівці у галузі права);

– перелік обставин, при наявності яких адвокат не може надавати правничу допомогу свідку;

– пропозиції щодо регламентації переліку прав та обов'язків адвоката свідка в окремій нормі КПК України та запропоновано її редакцію;

– перелік вимог законодавства, дотримання яких адвокат свідка має контролювати під час допиту (час, місце та тривалість проведення допиту; поінформованість свідка; дотримання процесуальної форми проведення допиту та оформлення його результатів);

– визначення ролі адвоката свідка при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження (гарантує отримання свідком необхідних юридичних консультацій та забезпечує змагальність судового провадження при застосуванні тих заходів, рішення по яких приймається слідчим суддею, судом);

набуло подальшого розвитку:

– дослідження генезису законодавчої регламентації інституту надання свідку правової допомоги, звертається увага на безпідставне спрощення у вітчизняному законодавстві процесуальної форми участі адвоката свідка у кримінальному провадженні;

– твердження про те, що термінологія кримінального процесуального законодавства України має відповідати нормам Конституції України, де вживається термін «професійна правнича допомога»;

- твердження про те, що регламентація процесуального статусу адвоката свідка має здійснюватися шляхом переліку його прав та обов'язків (без використання відсильних норм) з урахуванням прав свідка, а не підозрюваного;
- пропозиції щодо реалізації свідком права на оскарження рішень, дій чи бездіяльності особи, яка здійснює досудове розслідування;
- твердження про необхідність гарантування свідку права на побачення з адвокатом до першого допиту та доцільність врегулювання процесуального порядку відбирання пояснень;
- твердження про те, що надання показань є складовою частиною тих слідчих (розшукових) дій, які спрямовані на перевірку раніше отриманих показань та є вербальними чи змішаними (одночасний допит, пред'явлення для впізнання, слідчий експеримент);
- твердження про те, що у разі надсилання повістки про виклик поштою, таке відправлення має здійснюватися лише рекомендованим листом;
- пропозиції щодо внесення змін та доповнень КПК України (статті 66, 67-1, 67-2, 135, 137, 223).

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані і аргументовані у дисертації теоретичні положення, висновки, пропозиції та рекомендації впроваджено й надалі може бути використано у:

- *законотворчій діяльності* – при внесенні змін і доповнень до норм КПК України з метою вдосконалення положень, які регламентують порядок реалізації права свідка на професійну правничу допомогу у кримінальному провадженні (лист до Комітету з питань правоохоронної діяльності Верховної Ради України від 21 січня 2022 року);
- *правозастосовній діяльності* адвокатів (Акт про впровадження наукових розробок дисертаційного дослідження в практичну діяльність адвокатського об'єднання «Апріорі» від 10 лютого 2022 року);
- *освітньому процесі* – при підготовці та проведенні лекцій, семінарських та практичних занять зі слухачами, курсантами та студентами Національної академії внутрішніх справ під час викладання таких навчальних дисциплін:

«Кримінальний процес», «Доказування в кримінальному провадженні», «Актуальні питання кримінального процесуального права», «Адвокатура України» (Акт про впровадження в освітній процес Національної академії внутрішніх справ від 26 січня 2022 року).

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення, висновки та рекомендації, сформульовані у дисертації, обговорювалися на засіданнях кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ та фаховому семінарі. Основні положення дисертаційного дослідження доповідалися та оприлюднені у виступах автора на наукових конференціях зокрема: загальноакадемічній підсумковій науково-теоретичній конференції «Генезис держави і права: розвиток загальноєвропейських цінностей» (м. Київ, 15 травня 2020 року); міжнародній науково-практичній конференції «Правове регулювання суспільних відносин: актуальні проблеми та вимоги сьогодення» (м. Запоріжжя, 23–24 липня 2021 року); міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми кримінального процесу та криміналістики» (м. Харків, 29 жовтня 2021 року); X міжнародній науково-практичній конференції «Правове регулювання суспільних відносин в умовах сталого розвитку» (м. Київ, 10 грудня 2021 року); міжнародній науково-практичній конференції «Право як ефективний суспільний регулятор» (м. Львів, 18–19 лютого 2022 року).

Публікації. Основні наукові результати дисертаційного дослідження відображено у десяти наукових публікаціях, серед яких чотири статті у наукових фахових виданнях України, одна – у науковому періодичному виданні інших держав з юридичного напрямку, та п'ять тез у збірниках доповідей, оприлюднених на міжнародних та підсумкових науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації зумовлені метою та завданнями дослідження. Робота складається із анотації, вступу, трьох розділів, що включають дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (217 найменувань на 24 сторінках) та 4 додатків на 15 сторінках. Загальний

обсяг дисертації становить 263 сторінки, з яких обсяг основного тексту – 208 сторінок.

РОЗДІЛ І.
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ
ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВА СВІДКА НА ПРОФЕСІЙНУ ПРАВНИЧУ
ДОПОМОГУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

1.1. Генезис розвитку права свідка на правову допомогу у кримінальному провадженні

Право свідка на правову допомогу у кримінальному провадженні – це відносно новий інститут вітчизняного кримінального процесу, який фактично був запроваджений після набуття чинності Конституції України 1996 року, яка закріпила такі основоположні права людини: кожен має право на правову допомогу (ч. 1 ст. 59), особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом (ч. 1 ст. 63).

Очевидно, що регламентації права свідка на правову допомогу у кримінальному провадженні та закріпленню свободи від самовикриття передували розвиток як наукового доробку вчених-процесуалістів, так і генезис процесуальної форми здійснення кримінального провадження. Адже показання свідків в усі історичні періоди розвитку кримінальної процесуальної форми були, є, та, напевно, будуть одним із основних джерел доказів як у кримінальному провадженні, так і в будь-якому іншому судовому провадженні (адміністративному, цивільному, господарському тощо). А адвокати представляли сторони судових проваджень ще з часів античності.

З'ясування передумов зародження та генезису права свідка на правову допомогу у кримінальному провадженні потребує аналізу пам'яток вітчизняного права.

Так, аналіз норм «Руської правди» (кінець XI – початок XII століть), яку прийнято вважати першим систематизованим джерелом права на території Київської Русі, дозволяє стверджувати, що показання свідків під час судового

розгляду були основним джерелом доказів при встановленні обставин вчиненого злочину. Свідки використовувалися і як очевидці події, і як «пособники», які підтверджували добре ім'я потерпілого чи обвинувачуваного.

Зокрема, у статтях 18 та 21 Розширеної редакції «Руської Правди» (за Троїцьким списком) було закріплено, що при недоказаному звинуваченні у вбивстві показаннями семи свідків можна зняти звинувачення. Проте, якщо обвинувачений буде шукати свідків і не знайде їх, а потерпілий буде звинувачувати його у вбивстві, то така справа вирішується за допомогою випробуванням залізом [12, с. 35]. У наведеному положенні науковці, небезпідставно, вбачають такі прогресивні засади, притаманні сучасному кримінальному процесу, як змагальність сторін та гарантія свободи в поданні ними до суду доказів для доведеності і переконливості перед судом [198, с. 26].

Фактичну роль захисників за нормами «Руської Правди» виконували родичі, друзі та сусіди сторін, «послухи» (свідки порядного життя) та «видоки» (свідки вчиненого спірного факту). Тобто, була так звана «родинна адвокатура» [115, с. 15; 93, с. 9].

Втім, про свідка як суб'єкта отримання правової допомоги в джерелах права Київської Русі не йшлося. Це можна пояснити як фактичною відсутністю досудового розслідування та вирішенням спорів на підставі княжого суду, так і недостатнім розвитком правового регулювання процесуального статусу учасників судового провадження.

У період перебування українських земель у складі Великого Князівства Литовського важливими пам'ятками права, які визначали порядок здійснення кримінального судочинства, небезпідставно визнаються «Литовські статuti» 1529, 1566 та 1588 років. Відповідно до цих статутів, свідок продовжував відігравати ключову роль у вирішенні справи по суті. При цьому закріплювалися певні вимоги щодо його участі у провадженні. Так, у Статуті 1566 року в артикулах 53–56 розділу 4 щодо свідків визначалися такі положення: був перелік осіб, які не можуть свідчити у справі (слуги за панів, ті, «которые розуму не мають» тощо), передбачалася присяга для свідків,

закріплювався загальний порядок давання показань свідками у судовому засіданні [30].

Окрім цього, у «Литовських статутах» на зміну «родинній» адвокатури формується «професійна», та було передбачено спеціального урядового захисника для убогих людей, вдів і сиріт, які не могли себе захищати, – прокуратора, яким міг бути лише професійний юрист [102, с. 18; 115, с. 16].

Варто також зауважити, що в цей період розвитку кримінальної процесуальної форми, з метою примушування особи до зізнання, дозволяються тортури та катування. Так, у Литовському статуті 1566 року було вказано, що особу, яку підозрюють у вчиненні злочину, і якщо вона не зізнається у скоєному, слід бити. А згідно з II Литовським статутом від 1588 року, якщо особа, піддана тортурам, не зізнавалась, той, хто звинувачував, сплачував штраф («нав'язку на муки»), а якщо помирала під тортурами, – головщину (штраф родичам) [131, с. 131].

Отже, хоча «Литовські статuti» і визначали окремі елементи процесуального статусу свідка та передбачали право на адвокатську допомогу, юридичний захист прав людини [198, с. 27], втім, у їх нормах не регламентувалося право свідка на правову допомогу під час давання показань.

Певний інтерес при дослідженні права свідка на правову допомогу викликає і перший кодекс українського права – «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 року, який хоч і не отримав схвалення в сенаті, але широко застосовувався на практиці впродовж XVI–XVIII століть. В цьому документі судоустрою і процесуальному праву були присвячені 7, 8, 9 та 25 глави [192, с. 14].

Зокрема, в статті 16 глави 8 визначалося кого в суді до свідчень не можна допускати та свідчення кого за докази можна приймати, а свідчення кого не приймати. Варто відмітити суттєве розширення переліку осіб, які не підлягали допиту як свідки. Вони були перераховані аж у 19 пунктах. Серед цих осіб також вказані батьки, діти, опікуни, жінка [111, с. 123–133].

Окрім цього, у «Правах, за якими судиться малоросійський народ» зазнав вдосконалення і інститут адвокатури. Відповідно до артикулу 7 глави 8 «адвокатом, пленіпотентом, патроном, прокуратором і повіреним називається той, хто в чужій справі, з чийогось доручення замість нього на суді обстоює, відповідає й розправляється» [112]. Адвокатом могли бути повнолітні, християнської віри, розумово й фізично повноцінні, світського стану чоловіки. Крім цього, адвокати повинні були пройти реєстрацію у судах, де вони виявляють бажання працювати, та скласти присягу, яка передбачала високі етичні вимоги [115, с. 17; 79].

Тобто, у «Правах, за якими судиться малоросійський народ» можна констатувати вдосконалення процесуальної форми участі свідка у кримінальному провадженні та інституту адвокатури. Але право свідка на правову допомогу під час допиту не було закріплено в цій пам'ятці права. Варто відзначити, що в цей же історичний період на території Російської імперії, до складу якої на той час входила частина українських земель, кримінальний процес набував ознак інквізиційного типу, адже в 1715 році було видано «Коротке зображення процесів або судових позовів», де містилася спеціальна глава «Про допит із пристрасстю і про катування», яка докладно регламентувала порядок і процедуру застосування катування. Від катування звільнялися лише «шляхта, служителі вищих чинів, старші сімдесяти років, недорослі і вагітні жінки» [131, с. 133].

Наступним джерелом права, яке вплинуло на формування сучасного вітчизняного кримінального процесу, є «Статут кримінального судочинства» 1864 року. Так, у главі 7 (статті 433–453) регламентувався порядок виклику і допиту свідка. Відповідно до цих норм процесуальний статус свідка розширювався. Цікавими для нашого дослідження є положення про те, що для явки свідків призначався, по можливості, час, в який вони вільні від занять (ст. 437), було передбачено право неявки за викликом при наявності поважних причин (ст. 440), регулювався час, протягом якого свідок мав бути допитаний, – негайно, а при наявності певних причин, які мають указуватися у протоколі

допиту, копія якого вручається свідку, – не пізніше 12 годин після явки (ст. 441), закріплювалося право на перекладача чи особу, яка розуміє знаки німого (ст. 450) [185].

Слід також констатувати утвердження адвокатури, адже за «Статутом кримінального судочинства» правосуддя було неможливим без адвокатів, а адвокатська корпорація мала таку організацію і підпорядкованість, що залишалася незалежною від державних органів влади та була автономною [115, с. 18–19].

Отже, наведені вище положення свідчать про суттєве розширення процесуального статусу свідка як учасника кримінального провадження та вдосконалення інституту надання правової допомоги для забезпечення змагальності сторін кримінального провадження. Втім, у «Статуті кримінального судочинства» право свідка на правову допомогу, зокрема під час його допиту, не визначалося.

За часів національно-визвольних змагань протягом 1917–1921 років нового кримінального процесуального кодексу не було затверджено. Процес законотворення лише розпочинався, зокрема, було прийнято Конституцію Української Народної Республіки (Статут про державний устрій, права і вільності УНР) 29 квітня 1918 року, де декларувалися основні конституційні засади кримінального судочинства. Втім, до прийняття нового процесуального законодавства справа не дійшла в силу історичних подій того часу.

Під час радянської окупації на території України діяли Кримінально-процесуальні кодекси 1922, 1927, 1960 років. Втім, про право свідків на правову допомогу в редакціях перших двох кодексів не йшлося. Більше того, в 30-ті роки при Народному комісаріаті внутрішніх справ було засновано так звані «трійки», до складу яких входили начальник державного політичного управління, обласний прокурор і перший секретар обкому комуністичної партії України. Ці органи могли брати до свого провадження будь-яку кримінальну справу, яка розглядалася без свідків, без участі захисту, без ознайомлення з нею

звинуваченого і навіть без нього. Вироки «Т.» оскарженню не підлягали [12, с. 880].

Все вищенаведене дозволяє зробити висновок про те, що у нормах процесуального права, які визначали порядок здійснення судочинства на території сучасної України, як за часів Київської Русі, так і за часів перебування України у складі Литви, Польщі, Речі Посполитої, Російської імперії чи СРСР, свідок не мав права користуватися професійною правничою допомогою під час його участі у кримінальному провадженні, зокрема під час давання показань.

Це можна пояснити історичним розвитком кримінальної процесуальної форми на території сучасної України. В підручнику з кримінального процесу М. М. Михеєнка, В. Т. Нора та В. П. Шибіки вказано, що загальна історія кримінального процесу поділяється на три основні періоди: 1) підпорядкування державного начала приватному; 2) поглинання державним не тільки приватного начала, а навіть особистості взагалі; 3) забезпечення права участі особи при визнанні державного начала кримінального процесу (після 1960 року) [78, с. 10].

Варто відмітити, що для кожного історичного періоду розвитку притаманною є окрема історична форма здійснення кримінального процесу. Тобто, на території України провадження здійснювалося за змагальною (обвинувальною), розшуковою (слідчо-розшуковою, інквізиційною) чи змішаною формою кримінального процесу. Відсутність законодавчого регулювання інституту права свідка на правову допомогу до кінця ХХ – початку ХХІ століття можна пояснити типом кримінальної процесуальної форми, який був притаманний кримінальному провадженню в певний історичний період його розвитку.

Так, для змагального типу кримінального процесу властиві такі основні ознаки: наявність кримінально-правового спору; наявність сторін із різними за змістом інтересами; залежність вироку суду від результату змагання сторін; зміст і обсяг обвинувачення визначає обвинувач, а суд розглядає справу тільки у визначеному обвинувачем обсязі [62, с. 19].

При цьому може виділятися приватно-позовний та публічно-позовний змагальний кримінальний процес. Для приватно-позовного типу змагального кримінального процесу, який був притаманний за часів дії норм «Руської правди», характерним є те, що процес «ініціювався завдяки приватному кримінальному переслідуванню, обов'язок доказування рівномірно поділявся між обвинувачем і обвинуваченим, суд, перебуваючи в положенні пасивної третьої сторони, лише фіксував результат боротьби сторін, обґрунтовуючи своє рішення не встановленими обставинами справи, а результатами обраних сторонами способів доказування (поєдинків, ордалій, клятв та ін.)» [63, с. 15].

Тобто, можна стверджувати, що під час змагального (обвинувального) типу кримінального процесу про право свідка на правову допомогу не могло йтися, адже весь процес був зосереджений на судовому розгляді, коли свідки допитувалися безпосередньо в суді відповідно до принципу усності та змагальності.

За часів перебування України у складі Російської імперії чи СРСР кримінальному процесу був притаманний розшуковий (слідчо-розшуковий, інквізиційний) тип, який на території України застосовувався до 1960-х років. Для цієї історичної форми кримінального процесу властиві такі ознаки: застосування переважно імперативного методу правового регулювання кримінальних процесуальних відносин; функції обвинувачення, захисту і вирішення справи по суті зосереджено в одному державному органі; суд має право змінювати обвинувачення в досить значних межах; відсутність у процесі самостійних сторін, а відповідно і їх змагальності; наявність у обвинуваченого певних прав, реалізація яких цілком залежить від державних органів, які ведуть процес; визнання обвинуваченим своєї вини має перевагу над іншими доказами; таємність провадження [62, с. 18–19].

Тобто, під час розшукової (слідчо-розшукової, інквізиційної) історичної форми здійснення кримінального судочинства особи, які залучалися до провадження, були не суб'єктами, а об'єктами кримінального провадження. Права відмовитися від дачі показань у свідка не було, а зізнання особи чи явка з

повинною – визнавалися «царицею доказів». Більше того, для такого типу кримінального процесу звичним явищем було отримання показань шляхом насильства та катувань. Тому право «запідозреного» свідка на правову допомогу не могло бути визначено в законодавстві за тих часів в принципі.

Лобойко Л. М. відмічає, що комплексне реформування права і його форми – закону (законодавства) завжди є наслідком кардинальних політичних змін у суспільстві. Це можуть бути або зміна суспільного ладу (наприклад, жовтневий переворот 1917 року), або такі зміни у суспільному житті держави, які не пов'язані зі зміною суспільного ладу, але є суттєвими і вкрай важливими для життя усього суспільства (наприклад, «відлига» після сталінських репресій і пов'язане з цим прийняття КПК 1960 року; прийняття Конституції України 1996 року) [54, с. 24; 70].

З прийняттям КПК України 1960 року на території України запроваджується змішана форма кримінального судочинства. В науці кримінального процесу розрізняють два види змішаного кримінального процесу: 1) процес, у якому досудове розслідування побудовано на суто розшукових, а судові стадії – на змагальних засадах, та 2) процес, у якому досудове провадження містить елементи змагальності. Основними рисами такого процесу є те, що: у досудовому провадженні допускається захисник; заінтересованим учасникам досудового розслідування ще до закінчення розслідування може бути надано для ознайомлення певні матеріали (наприклад, ті, якими обґрунтовується затримання чи повідомлення про підозру); усі учасники досудового розслідування мають право оскаржити до суду рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування, прокурора [62, с. 19].

Як зауважують з цього приводу Л. Д. Удалова та В. В. Рожнова, для сучасного вітчизняного кримінального процесу характерним є змагальна побудова судового провадження з наданням сторонам обвинувачення та захисту рівних прав і можливостей у судовому засіданні. При цьому досудове розслідування є формалізованим з наявністю деяких елементів розшукового кримінального процесу [62, с. 19]. Адже «досудове розслідування як за КПК

1960 року, так і за чинним КПК України, спрямоване на дотримання кримінальної процесуальної форми, що традиційно вважається гарантією охорони прав громадян, які залучаються до кримінального провадження» [54, с. 36].

Отже, необхідність забезпечення свідку права на правову допомогу від обраного за власними вибором адвоката обумовлена запровадженням змішаної форми побудови кримінального процесу, коли процесуальна форма здійснення досудового розслідування гарантує охорону прав, свобод та законних інтересів осіб, які залучаються до кримінального провадження, зокрема свідків.

Тому, цілком передбачуваним є те, що проблема надання свідку права на правову допомогу у вітчизняній юриспруденції почала обговорюватися лише після прийняття КПК України 1960 року. Зокрема, М. М. Михеєнко одним із перших запропонував визначати принципом кримінального процесу – забезпечення правом на захист осіб, які беруть участь у справі [77, с. 54–55].

Разом з цим, вектор як наукових думок, так і реформування вітчизняного кримінального процесуального законодавства щодо гарантування права свідка на правову допомогу, було визначено прийняттям Конституції України 1996 року та розширенням правового статусу осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні.

Так, новелою Конституції України було положення ч. 1 ст. 63, яке закріплювало правило про те, що особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом. Наявність цього правила обумовило необхідність гарантування його реалізації. Зокрема, відповідно до практики ЄСПЛ, допит особи правоохоронними органами на початкових етапах досудового розслідування без адвоката та використання таких показань з метою засудження цієї особи визнається порушенням п. 1 і п. 3 (с) ст. 6 Конвенції, адже порушується право заявника на захист і право не свідчити проти себе. Такий висновок було зроблено у численних рішеннях ЄСПЛ щодо України, зокрема у справах: «Яременко проти України» від 12 червня 2008 року,

«Луценко проти України» від 18 грудня 2008 року, «Шабельник проти України» від 19 лютого 2009 року, «Олег Колесник проти України» від 19 листопада 2009 року, «Сітневський та Чайковський проти України» від 10 листопада 2016 року.

Як зауважує з цього приводу В.О. Попелюшко, «потреба надання правової допомоги свідкові викликана в Україні нічим іншим, як так званим обвинувальним ухилом, що за традицією має місце у кримінальному судочинстві, який включає в себе негативну практику, зафіксовану в тому числі й Євросудом з прав людини у наведених вище справах проти України. Подібна практика зводиться до примушування людини у будь-який спосіб в обхід закону, особливо на початкових етапах провадження у справі, дати свідчення проти самої себе, близьких їй осіб або співучасників злочину» [105, с. 98].

Окрім цього, вчений зауважив, що «на практиці особливо гостро це питання поставало щодо осіб, стосовно яких порушувалась кримінальна справа і права та інтереси яких зачіпало порушення кримінальної справи за фактом вчинення злочину, а також щодо осіб на початкових етапах провадження у кримінальній справі в ситуаціях, коли у особи відбиралося пояснення чи вона допитувалася як свідок на предмет її участі у події злочину, тобто тих, які формально не ставились у статус підозрюваного, але щодо яких здійснювалося кримінальне переслідування» [105, с. 93].

Отже, можемо констатувати, що підґрунтям законодавчого закріплення права свідка на професійну правничу допомогу у кримінальному провадженні послужило положення ст. 59 Конституції України, де було визначено, що «кожен має право на правову допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав. Для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні діє адвокатура» [53].

Таке формулювання вказаної норми під час прийняття Конституції України в 1996 році зумовило у правозастосувачів запитання щодо тлумачення

цього положення, зокрема щодо того, хто може надавати правову допомогу? Хто саме має право на отримання правової допомоги? Коло яких саме осіб підпадає під термін «кожен»? Адже на той час КПК України не містив норми, яка б передбачала свідку можливість користуватися правовою допомогою адвоката під час давання показань чи при проведенні інших процесуальних дій.

Це обумовило звернення до Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення цих положень ст. 59 Конституції України.

Так, підвалини законодавчого закріплення права свідка на професійну правничу допомогу у кримінальному провадженні було закладено у рішенні Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатова Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень ст. 59 Конституції України, ст. 44 КПК України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про право вільного вибору захисника) від 16 листопада 2000 року № 13-р п/2000.

У цьому рішенні Конституційний Суд України вказав, що з метою забезпечення реалізації закріплених прав і свобод людини і громадянина Конституція України встановлює відповідні правові гарантії. Зокрема, в ч. 1 ст. 59 Конституції України закріплено право кожного на правову допомогу. Право на правову допомогу – це гарантована Конституцією України можливість фізичної особи одержати юридичні (правові) послуги (абзац 2 п. 4 мотивувальної частини) [154].

При цьому зауважувалося, що закріпивши право будь-якої фізичної особи на правову допомогу, конституційний припис «кожен є вільним у виборі захисника своїх прав» (ч. 1 ст. 59 Конституції України) за своїм змістом є загальним і стосується не лише підозрюваного, обвинуваченого чи підсудного, а й інших фізичних осіб, яким гарантується право вільного вибору захисника з метою захисту своїх прав та законних інтересів, що виникають з цивільних, трудових, сімейних, адміністративних та інших правовідносин, а не тільки з кримінальних» (абзац 5 п. 5 мотивувальної частини) [154].

Тобто, з одного боку Конституція України 1996 року задекларувала право кожного користуватися правовою допомогою, і в рішенні Конституційного Суду розтлумачено, що цей конституційний припис стосується не лише підозрюваного, обвинуваченого чи підсудного, а й інших фізичних осіб. Але, з іншого боку – у КПК України на той час не було визначено порядку реалізації цього права, що обумовило неоднаковість правозастосовної практики.

Тому слідчі, дізнавачі чи прокурори лише в поодиноких випадках надавали свідкам можливість користуватися правовою допомогою адвоката під час його допиту на досудовому розслідуванні. Так, у червні 2008 року гр-н Б. був допитаний як свідок старшим слідчим прокуратури Донецької області. Намагаючись реалізувати своє конституційне право на правову допомогу, свідок запросив на допит адвоката, але слідчий відмовив у його допуску на допит. Ця відмова була оскаржена. Прокуратура Донецької області надала таку відповідь: «Участь адвоката при допиті особи в якості свідка нормами чинного законодавства не передбачена» [24].

Водночас, у вересні 2008 року старшим прокурором відділу нагляду прокуратури Донецької області було прийнято постанову про відмову в порушенні кримінальної справи. В обґрунтуванні цього рішення було наведено те, що «перед допитами зазначені особи (гр-н Б. та гр-ка Б.) заявили клопотання щодо допуску як їхнього представника для участі у справі адвоката АК «Правис». Клопотання гр-на Б. та гр-ки Б. були задоволені, і подальші слідчі дії з ними проводилися за участю їхнього представника Г.» [24].

Ця проблема привернула увагу наукової спільноти та зумовила сплеск наукових досліджень з цього питання. Проблему реалізації права свідка на правову допомогу у кримінальному провадженні, до його закріплення у нормах КПК України, досліджували такі вчені: Т. В. Корчева, О. В. Белькова, Л. Д. Удалова, М. А. Маркуш, А. М. Бірюкова та інші.

Так, Т. В. Корчева ще з 1998 року піднімала цю проблему [60, с. 102; 59, с. 185]. Зокрема, у своєму дисертаційному дослідженні на тему «Проблеми діяльності захисника у досудовому провадженні та в суді першої інстанції»

2006 року вчена відмічає, що участь свідка «в кримінальній справі не супроводжується правовою допомогою. Між тим свідок є повноцінним учасником кримінально-процесуальної діяльності, наділеним процесуальними правами й обов'язками. Крім цього, на підставі ст. 71 КПК України свідок несе кримінальну відповідальність за відмову від дачі показань і за дачу завідомо неправдивих показань. Конституційне право громадян на одержання правової допомоги повинне поширюватися і на свідка, оскільки свідок є тим учасником процесу, що не лише допитується в процесі кримінального судочинства, але і за участю якого проводяться слідчі і процесуальні дії» [57, с. 68; 58].

Белькова О. В. у науковій публікації 2004 року звертає увагу на наявність законних інтересів свідка, а саме: інтересу захисту прав від можливого їх порушення або поновлення порушених прав; отримання відшкодування витрат, пов'язаних із викликом для дачі показань; захисту життя, здоров'я, майна свідка, а також життя, здоров'я, майна його близьких родичів. На підставі цього вчена стверджує про необхідність надання свідку правової допомоги у формі представництва [7, с. 140]. У дисертаційному дослідженні на тему «Правовий статус свідка в кримінальному процесі» (2005 року) О. В. Белькова відстоює думку про наділення свідка правом мати представника у правовідносинах, пов'язаних із оскарженням дій посадових осіб, отриманням відшкодування шкоди, пов'язаної із викликом для дачі показань, забезпеченням безпеки шляхом застосування заходів, передбачених кримінально-процесуальним законодавством [6, с. 13].

Удалова Л.Д. у своїй монографії «Теорія та практика отримання вербальної інформації у кримінальному процесі України» (2005 року) звертає увагу на необхідність проведення допиту неповнолітніх свідків в присутності адвоката, який пояснював би йому норми кримінального процесуального законодавства [182, с. 259–260].

Маркуш М. А. у дисертаційному дослідженні «Принцип змагальності в кримінальному процесі України» (2006 року) відмічає, що в аспекті посилення прав і гарантій учасників кримінального процесу є необхідність «нормативного

закріплення обов'язкового права потерпілого і свідка мати захисника і користуватися його послугами» [75, с. 8]. При цьому вчена зауважує, що «на практиці слідчі застосовують різні незаконні методи, в тому числі і допит особи як свідка, з метою унеможливити нею реалізацію права на захист і допуск захисника до участі у справі, користуються правовою необізнаністю громадянина на шкоду його правам і законним інтересам, бо адвокат міг би цьому перешкодити. Правам свідка нібито нічого й не загрожує і за чинним законодавством він не користується правом на допомогу адвоката, але за зібраними матеріалами це потенційний підозрюваний, якого введено в оману шляхом допиту як свідка» [74, с. 99].

Бірюкова А.М. у дисертаційному дослідженні на тему «Забезпечення адвокатурою конституційного права обвинуваченого на захист у кримінальному процесі України» (2006 року) стверджує, що «адвокат до вступу в справу як захисник може надавати попередню правову допомогу особам, які вважають, що стосовно них у правоохоронних органів є підозри. До вступу в справу надання адвокатом правової допомоги особі у період провадження дізнання та на стадії досудового слідства є прикладом реалізації професійних прав адвоката, встановлених в ст. 6 Закону України «Про адвокатуру». В цьому випадку мову потрібно вести не про адвоката-захисника в кримінальному процесі, а про адвоката, що надає особам правову допомогу у кримінальному процесі як представник» [11, с. 12; 10].

Окрім цього вчена зауважує, що «наявність представництва підозрюваних, обвинувачених, свідків на досудовому розслідуванні не є наслідком доповнень та змін до КПК України, а впливає з правових позицій Конституційного Суду України в справі про розгляд судом окремих постанов слідчого і прокурора від 30.01.2003 р. № 3-рп/2003 та в справі щодо конституційності статті 248-3 ЦПК України від 23.05.2001 р. № 6-рп/2001» [11, с. 12].

Отже, у працях вітчизняних науковців обґрунтовувалося твердження про доцільність надання свідку правової допомоги у кримінальному провадженні та необхідність закріплення цього положення у нормах КПК України.

Втім, законодавча невизначеність нормативного регулювання процесуального порядку надання свідку правової допомоги зумовила неоднозначність правозастосовної практики та викликала необхідність офіційного тлумачення положень ст. 59 Конституції України щодо того, яким саме особам і у яких випадках гарантується право на правову допомогу.

Так, «проривом» у гарантуванні права свідка на правову допомогу у кримінальному провадженні є рішення Конституційного Суду України, у справі за конституційним зверненням громадянина Голованя Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу) від 30 вересня 2009 року № 23-рп/2009. У цьому зверненні І. В. Головань порушив питання щодо офіційного тлумачення положень ч. 1 ст. 59 Конституції України, де вказано, що «кожен має право на правову допомогу».

Конституційний Суд України у своєму рішенні від 30 вересня 2009 року визначив ряд важливих положень, які вплинули на подальший розвиток кримінального процесуального законодавства. Це стосувалося тлумачення таких понять: «кожен має право на правову допомогу», «право на правову допомогу», «право свідка на правову допомогу» та «гарантування державою можливості отримувати допомогу з юридичних питань».

Зокрема вказано, що у контексті ч. 1 ст. 59 Конституції України «кожен має право на правову допомогу» поняття «кожен» охоплює всіх без винятку осіб – громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які перебувають на території України. Здійснення права на правову допомогу засноване на дотриманні принципів рівності всіх перед законом та відсутності дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками (ст. 21, частини перша, друга ст. 24 Основного Закону

України). При цьому зауважується, що «конституційне право кожного на правову допомогу за своєю суттю є гарантією реалізації, захисту та охорони інших прав і свобод людини і громадянина, і в цьому полягає його соціальна значимість» (абзаци 3, 5 підпункту 3.1 п. 3 мотивувальної частини) [153].

Конституційний Суд України наголосив на тому, що «відповідно до Основного Закону України положення «кожен має право на правову допомогу» (частина перша статті 59) є нормою прямої дії (частина третя статті 8), і навіть за умови, якщо це право не передбачене відповідними законами України чи іншими правовими актами, особа не може бути обмежена у його реалізації. Це стосується, зокрема, і права свідка на отримання правової допомоги під час допиту у кримінальному процесі та права особи у разі надання нею пояснень у державних органах» [153].

Конституційний Суд України відзначає, що кожній особі, зокрема свідку під час допиту в органах дізнання чи досудового слідства та особам при наданні пояснень у державних органах, має бути забезпечена реальна можливість отримувати правову допомогу для захисту від можливого порушення права не давати показань або пояснень щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, які можуть бути використані у кримінальному процесі для доведення обвинувачення зазначених осіб. Такий висновок підтверджує і практика ЄСПЛ у рішеннях: «Яременко проти України» від 12 червня 2008 року, «Луценко проти України» від 18 грудня 2008 року та «Шабельник проти України» від 19 лютого 2009 року Суд визнав, що використання показань осіб, які вони давали як свідки без участі адвоката чи іншого фахівця у галузі права, для доведення вини у вчиненні злочину ними (свідками) або їх співучасниками є порушенням п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (п. 4 мотивувальної частини) [153].

Окрім цього, Конституційний Суд України зазначив, що «системний аналіз статті 59 Конституції України, Закону України «Про адвокатуру» дає підстави для висновку, що положення частини другої цієї статті «для ... надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в

Україні діє адвокатура» є однією з конституційних гарантій, яка надає свідку під час допиту в органах дізнання, досудового слідства чи особі у разі дачі пояснень в державних органах право вільно отримувати правову допомогу адвоката. У такий спосіб держава бере на себе обов'язок забезпечувати можливість надання кваліфікованої правової допомоги особам у правовідносинах з державними органами» (абзац 3 п. 5 мотивувальної частини) [153].

Враховуючи вищенаведені твердження, Конституційний Суд України дійшов висновку, що «положення частини першої статті 59 Конституції України «кожен має право на правову допомогу» треба розуміти як гарантовану державою можливість будь-якій особі незалежно від характеру її правовідносин з державними органами, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, юридичними та фізичними особами вільно, без неправомірних обмежень отримувати допомогу з юридичних питань в обсязі і формах, як вона того потребує» (п. 1 резолютивної частини) [153].

Вказане рішення зумовило внесення відповідних змін та доповнень до кримінального процесуального законодавства. Зокрема, у 2010 році до КПК України 1960 року були внесені зміни згідно із Законом України «Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України щодо права свідка на захисника та іншу правову допомогу», які вперше наділили свідка правом на правову допомогу та визначили загальні правила його реалізації.

Зокрема, ст. 69-1 КПК України 1960 року було доповнено пунктом 4-1, де було закріплено право свідка на «обраного за власним бажанням захисника під час допиту чи проведення інших слідчих дій за своєю участю відповідно до цього Кодексу та на іншу правову допомогу в порядку, встановленому законом, а також відмовитися від запрошеного ним захисника» [124]. Окрім цього, ст. 44 КПК України 1960 року була доповнена положенням такого змісту: «Як захисники свідка, запрошені ним для надання правової допомоги під час допиту чи проведення інших слідчих дій за участю свідка, допускаються особи, які відповідають вимогам частин другої і третьої цієї статті. Допуск захисника

свідка до участі у справі здійснюється у порядку, передбаченому частиною п'ятою цієї статті» [66].

Разом з цим, варто зауважити, що у КПК України 2012 року інститут надання свідку правової допомоги зберігся. Зокрема, у п. 2 ч. 1 ст. 66 КПК України закріплено право свідка «користуватися під час давання показань та участі у проведенні інших процесуальних дій правовою допомогою адвоката, повноваження якого підтверджуються згідно з положеннями статті 50 цього Кодексу» [64].

Втім, законодавча регламентація реалізації права свідка на правову допомогу зазнала певних змін:

– по-перше, у КПК України 2012 року використовується термін не «захисник свідка», а «правова допомога адвоката» (в наступних підрозділах ми обґрунтуємо доцільність такого формулювання);

– по-друге, на відміну від КПК України 1960 року (в редакції з 2010 року), де правова допомога свідку могла надаватися під час допиту чи проведення інших слідчих дій, у КПК України 2012 року вказано, що свідок має право користуватися правовою допомогою під час давання показань та участі у проведенні інших процесуальних дій (п. 2 ч. 1 ст. 66 КПК України);

– по-третє, у КПК України 2012 року процесуальна форма участі адвоката свідка у кримінальному провадженні зазнала «спрощення» та не регламентує всього комплексу питань, які потребують законодавчого регулювання.

Зокрема, КПК України 2012 року не містить норми, яка б визначала права та обов'язки особи, яка надає професійну правничу допомогу свідку у кримінальному провадженні. На відміну від цього, у ст. 48 КПК України 1960 року (в редакції з 2010 року) було визначено, що у разі участі захисника, запрошеного свідком для надання йому правової допомоги під час допиту чи проведення інших слідчих дій за його участю, він має право бути присутнім під час їх проведення; надавати в присутності слідчого консультації свідку, якщо фактичні обставини у справі можуть бути використані для кримінального переслідування особисто самого свідка або членів його сім'ї чи близьких

родичів; ставити з дозволу слідчого запитання, що підлягають занесенню до протоколу, для уточнення і доповнення його відповідей; заперечувати проти незаконних дій слідчого щодо порядку проведення ним допиту чи інших слідчих дій з посиланням на норму закону, яка порушується, що підлягає занесенню до відповідного протоколу; оскаржувати дії слідчого в порядку, встановленому цим Кодексом, у разі якщо з характеру і змісту питань випливає, що свідок має допитуватися як підозрюваний [66].

Окрім цього, у ст. 61 КПК України 1960 року (в редакції з 2010 року) були закріплені вимоги щодо особи, яка надає правову допомогу свідку та визначено, що «одна і та сама особа в даній кримінальній справі не може бути захисником двох і більше свідків, а також захисником свідка та підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, потерпілого, цивільних позивача чи відповідача» [66]. Чого ми не знайдемо у чинному КПК України.

Викладений вище активний законотворчий процес обумовив підвищену увагу науковців до інституту надання правової допомоги свідку у кримінальному провадженні. Дослідженню цього питання присвятили свої праці такі науковці: І. В. Гловюк [22], О. В. Дудко [32], І. В. Дубівка, В.В. Заборовський [35; 37], М. П. Климчук [49], О. О. Вакулик, Т. Б. Вільчик [21], О. В. Лепей [13], Т. В. Корчева, М. Я. Никоненко, Т. В. Омельченко [87], О. В. Панчук [95; 96], В. Г. Пожар, В. О. Попелюшко, Н. А. Розенфельд [134], С. В. Рокунь, Л. Д. Удалова, Н. В. Хмелевська [196], Н. В. Титова [165], В. М. Щерба [204].

Предметом наукових досліджень вже було не питання доцільності надання свідку правової допомоги, а питання вдосконалення процесуальної форми та обсягу надання свідку правової допомоги, визначення процесуального статусу особи, яка надає правову допомогу тощо.

Так, дискусії ведуться щодо характеристики правової природи функції особи, яка надає правову допомогу свідку. Більшість вчених притримуються думки про представництво інтересів свідка.

Зокрема, на думку В. Г. Пожара, слід говорити про існування представництва свідка в кримінальному судочинстві як конституційної гарантії захисту його прав та законних інтересів [103, с. 5]. Він стверджує, що представник свідка – це самостійний суб'єкт кримінально-процесуального провадження, який вступає в процес виключно з метою захисту прав та законних інтересів свідка [103, с. 11].

При визначенні кримінально-процесуальної функції адвоката свідка І. В. Гловюк доходить висновку про те, що «... адвокат свідка є його представником і реалізує ту ж функцію, що і свідок, тобто допоміжну кримінально-процесуальну функцію. Зважаючи на доктринальні пропозиції щодо прав та обов'язків адвоката свідка, вчена стверджує, що вони певним чином є похідними від статусу свідка» [23, с. 126–127].

Разом з цим, на думку В. В. Заборовського, адвокат свідка на законодавчому рівні повинен бути зарахований до інших учасників кримінального провадження, а у КПК України має бути чітко встановлений як порядок вступу, так і обсяг прав і обов'язків такого адвоката [36, с. 172].

Інші науковці зосереджують свою увагу на дослідженні питання вдосконалення процесуального статусу адвоката свідка під час надання правової допомоги у кримінальному провадженні.

Так, О.В. Панчук звертає увагу на те, що у КПК України регламентації порядку надання адвокатом правової допомоги свідку приділено лише п. 2 ч. 1 ст. 66 КПК України, де вказано, що свідок має право користуватися під час давання показань та участі у проведенні інших процесуальних дій правовою допомогою адвоката, повноваження якого підтверджуються згідно з положеннями ст. 50 КПК України [97, с. 32]. Рокунь С. В. також звертає увагу на необхідність визначення у КПК України правового статусу особи, яка надає правову допомогу свідку у кримінальному провадженні, та вказує перелік прав, якими доцільно її наділити [135, с. 157].

А на думку І. В. Дубівки, необхідність чіткого визначення повноважень адвоката свідка є гарантією можливості реалізації конституційного права особи

на професійну правничу допомогу [31, с. 187]. При цьому вона стверджує, що «зміст діяльності адвоката, який надає правову допомогу свідку становлять: 1) встановлення факту початку досудового розслідування; 2) визначення можливості залучення цієї особи до кримінального провадження у якості свідка; 3) роз'яснення свідку змісту та вимог до процесуальних документів (повістка про виклик); 4) роз'яснення наслідків неприбуття та ухилення від явки за викликом; 5) роз'яснення свідку які причини визнаються поважними у разі неприбуття за викликом; 6) роз'яснення випадків, у яких щодо нього може бути застосовано привід; 8) роз'яснення про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиві показання слідчому, прокурору, слідчому судді чи суду або за відмову від давання показань слідчому, прокурору, слідчому судді чи суду, крім випадків, передбачених КПК України; 9) повідомлення, що він може відмовитись давати показання щодо себе, членів своєї сім'ї, близьких родичів» [31, с. 193–194].

Слід зауважити, що у працях вищенаведених науковців проблема надання правової допомоги свідку досліджувалося фрагментарно та в контексті інших проблем, а саме: кримінальних процесуальних функцій, діяльності адвоката, інституту представництва тощо.

Єдина праця, яка була присвячена суто проблемі надання правової допомоги свідку у кримінальному провадженні, – це дисертаційна робота О. В. Панчук «Надання свідку правової допомоги у кримінальному процесі» 2013 року [96]. Втім, вона була виконана близько десяти років тому, а законодавча регламентація надання правової допомоги свідку у кримінальному провадженні знаходиться у постійному розвитку.

Так, на сьогодні очевидно, що положення п. 2 ч. 1 ст. 66 КПК України потребують вдосконалення, адже у 2016 році відповідно до Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» ст. 59 Конституції України була змінена та викладена у такій редакції: «Кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом,

ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав» [122].

Тобто, згідно із змінами до Конституції України 2016 року у ст. 59 слово «правову» замінили словами «професійну правничу», а частину другу – виключили. Таким чином було запроваджено адвокатську монополію на надання правової допомоги у кримінальному провадженні.

З приводу цих змін Конституційний Суд України у своєму Висновку вказав, що вони не передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина (абзац 5 підпункту 3.24 п. 3 мотивувальної частини) [151]. При цьому відмічається, що частина перша ст. 131-2 Конституції України, визначає, що метою діяльності адвокатури є надання професійної правничої допомоги. У частині четвертій цієї статті вказано, що виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення, що узгоджується із зміною до частини першої ст. 59 Основного Закону України стосовно права кожного на професійну правничу допомогу (абзац 7 підпункту 3.17 п. 3 мотивувальної частини) [151].

Серед юридичної спільноти існують і критичні твердження щодо запровадження адвокатської монополії на надання правової допомоги. Втім, Конституційний Суд України щодо цього питання виходив з того, що адвокат має необхідний професійний рівень та можливість забезпечити реалізацію права особи на захист від кримінального обвинувачення та представництво її інтересів у суді. У той же час кожна особа є вільною у виборі захисника своїх прав серед адвокатів (абзац 8 підпункту 3.17 п. 3 мотивувальної частини) [151].

Втім, варто відмітити, що крапку в регламентації права на правову допомогу ще не поставлено. Адже є Висновок Конституційного Суду України (Велика палата), яким визнано таким, що відповідає вимогам статей 157 та 158 Конституції України законопроект про внесення змін до Конституції України (щодо скасування адвокатської монополії) (реєстр. № 1013). При цьому зауважується, що «поняття «надання професійної правничої допомоги» не тотожне поняттю «представництво особи в суді». Надання професійної

правничої допомоги здійснюють адвокати, натомість представництво особи у суді може бути здійснене за вибором особи адвокатом або іншим суб'єктом» (абзац 2 підпункту 2.2.1 підпункту 2.2 п. 2 мотивувальної частини) [152]. Хоча зі змісту запропонованих змін можна зробити висновок, що вони не будуть стосуватися надання професійної правничої допомоги свідку, адже ці правовідносини виникають під час кримінального провадження.

Отже, слід звернути увагу на те, що зміни до ст. 59 Конституції України потребують внесення аналогічних змін і до КПК України. Адже у Конституції України визначено право на «професійну правничу» допомогу, а у КПК України йдеться про «правову допомогу». Очевидно, що відповідних змін потребує текст різних норм КПК України, а саме: ст. 20 КПК, яка регламентує основні положення забезпечення права на захист; п. 3 ч. 3 ст. 42 КПК, що визначає право підозрюваного, обвинуваченого на правову допомогу; п. 2 ч. 1 ст. 66, який визначає право свідка на правову допомогу тощо.

Отже, прийняття Конституції України 1996 року та закріплення в ній права на правову допомогу та права на свободу від самовикриття, обумовило необхідність гарантування їх здійснення шляхом закріплення кримінальної процесуальної форми їх реалізації. Процесуальний порядок надання правової допомоги свідку перебуває в процесі становлення, адже норми КПК України, які його регламентують, потребують вдосконалення.

1.2. Сутність та зміст права свідка на професійну правничу допомогу

Термін «професійна правнича допомога» є відносно новим у вітчизняному процесуальному законодавстві. Він був запроваджений змінами до Конституції України 2016 року, згідно із якими ст. 59 була викладена у такій редакції: «Кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав» [122].

Тобто, відповідно до цих змін у ч. 1 ст. 59 Конституції України термін «правова допомога» було замінено словами «професійна правнича допомога». Окрім цього, Конституцію України було доповнено ст. 131-2, де визначено, що «для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура. Незалежність адвокатури гарантується. Засади організації і діяльності адвокатури та здійснення адвокатської діяльності в Україні визначаються законом. Виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення» [122].

Необхідність таких змін до Конституції України була обумовлена запровадженням адвокатської монополії на надання правової допомоги у кримінальному провадженні. У пояснювальній записці до вказаного вище законопроекту наголошується на тому, що «право на професійну правничу допомогу – це гарантована Основним Законом держави можливість особи отримати високоякісні правничі послуги, які може забезпечити лише професійний адвокат, який пройшов спеціальну підготовку, а не будь-яка інша особа. При цьому запропонована формула не заперечує права на правничу допомогу загалом, у тому числі й безоплатну, яку можуть надавати інші, крім професійних адвокатів, фахівці-правники. Проте наголос робиться на гарантованому отриманні особою саме професійної допомоги» [110].

Таким чином, заміна терміну «правова допомога» на термін «професійна правнича допомога» обумовлена, насамперед, акцентуванням уваги на вимогах до фаховості суб'єкта надання такої допомоги, яким може бути лише адвокат, тобто особа, яка має належний рівень знань та певний практичний досвід.

Варто відмітити, що заміна терміну «правова допомога» на «професійна правнича допомога» у Конституції України не зумовила внесення відповідних змін до інших вітчизняних законів та кодексів, де і надалі використовується термін «правова допомога».

Так, аналіз вітчизняного процесуального законодавства свідчить, що лише у Законі України «Про судоустрій та статус суддів» від 02 червня 2016 року використовується термін «професійна правнича допомога». Зокрема, у

ст. 10, яка має назву «Професійна правнича допомога при реалізації права на справедливий суд», визначено, що «1. Кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, визначених законом, держава забезпечує надання професійної правничої допомоги безоплатно. 2. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав та особи, яка надає правничу допомогу. 3. Для надання професійної правничої допомоги діє адвокатура. Забезпечення права на захист від кримінального обвинувачення та представництво в суді здійснюються адвокатом, за винятком випадків, установлених законом. 4. Витрати учасників судового процесу на професійну правничу допомогу відшкодовуються в порядку, визначеному законом» [129].

Тут варто відмітити, що цей закон був прийнятий одночасно із змінами до Конституції України, що, очевидно, і зумовило використання терміну «професійна правнича допомога», а не «правова допомога».

У більшості інших законодавчих актів все так же використовується термін «правова допомога». Зокрема, у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05 липня 2012 року визначено, що «адвокатура України – недержавний самоврядний інститут, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації і діяльності адвокатури в порядку, встановленому цим Законом» (ч. 1 ст. 2). Окрім цього вказано, що «адвокатська діяльність – незалежна професійна діяльність адвоката щодо здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту» (п. 2 ч. 1 ст. 1), а одним із видів адвокатської діяльності є «надання правової допомоги свідку у кримінальному провадженні» (п. 4 ч. 1 ст. 19) [120].

У Законі України «Про безоплатну правову допомогу» від 02 червня 2011 року вже у самій назві йдеться про «правову допомогу» та вживається цей термін до сотні разів. Зокрема визначено, що «правова допомога – надання правових послуг, спрямованих на забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, захисту цих прав і свобод, їх відновлення у разі порушення»

(п. 3 ч. 1 ст. 1), а застосування Закону поширюється на правовідносини у сфері надання безоплатної правової допомоги суб'єктам права на безоплатну первинну правову допомогу та суб'єктам права на безоплатну вторинну правову допомогу (ч. 1 ст. 2) [121].

Термін «правова допомога» також використовується у КПК України. Зокрема, у ч. 1 ст. 20 КПК України вказано, що підозрюваний, обвинувачений, виправданий, засуджений має право на захист, яке полягає у наданні йому можливості надати усні або письмові пояснення з приводу підозри чи обвинувачення, право збирати і подавати докази, брати особисту участь у кримінальному провадженні, користуватися правовою допомогою захисника. Відповідно у п. 3 ч. 3 ст. 42 КПК України закріплено, що підозрюваний, обвинувачений має право на отримання правової допомоги захисника за рахунок держави у випадках, передбачених КПК України та/або законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги. А при регламентації процесуального статусу свідка в п. 2 ч. 1 ст. 66 КПК України визначено, що свідок має право користуватися під час давання показань та участі у проведенні інших процесуальних дій правовою допомогою адвоката [64].

Разом з цим слід зауважити, що у КПК України вживається також і термін «кваліфікована правова допомога». Зокрема, в ч. 2 ст. 20 КПК України вказано, що слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд зобов'язані роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому його права та забезпечити право на кваліфіковану правову допомогу з боку обраного ним або призначеного захисника [64].

Окрім вищеназваних понять «правова допомога», «професійна правнича допомога», «кваліфікована правова допомога» у окремих нормативно-правових актах можна зустріти і термін «юридична допомога».

Зокрема, в Основних положеннях про роль адвокатів, прийнятих VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам у серпні 1990 року, йдеться про юридичну допомогу та вказано, що професійні асоціації адвокатів забезпечують юридичну допомогу для усіх, хто має у ній потребу [88].

А в п. 3 (с) ст. 6 ЄКПЛ визначено, що кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має право: «захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або – за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника – одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя» [52].

При цьому у рішеннях ЄСПЛ вживається термін «правова допомога». Зокрема, у Комюніке Секретаря Суду у рішенні в справі «Ван Гейсегем проти Бельгії» від 21 січня 1999 року, визначено, що навіть якщо апеляційний суд мав розглянути свою власну пропозицію з питання передбаченої законом давності кримінального переслідування, правова допомога захисника все одно була б необхідною для розв'язання конфліктів [143].

Подібні підходи щодо використання вказаних вище термінів можемо відслідкувати і у працях науковців-процесуалістів.

Так, на думку О. В. Панчук «правова (юридична) допомога є перспективним напрямом у правоохоронній діяльності, який швидко розвивається» [94, с. 46].

Тертишник В. М. виділяє «юридичну допомогу свідкові» як окрему форму правничої допомоги [163, с. 130]. А у працях Т. В. Корчевої йдеться про професійну правничу допомогу свідку у кримінальному провадженні [56, с. 319].

Поруч з цим, І. В. Дубівка пропонує використовувати термін «кваліфікована правова допомога» та тлумачить його як професійну діяльність адвоката у кримінальному провадженні з метою реалізації прав і законних інтересів суб'єктів, які мають право на таку допомогу [31, с. 16].

Отже, вищенаведений аналіз дозволяє стверджувати про використання досить широкого термінологічного спектру при визначенні допомоги, яка надається учасникам кримінального провадження, а саме: правова допомога, юридична допомога, правнича допомога, професійна правнича допомога, кваліфікована правова допомога.

Дослідження суті професійної правничої допомоги потребує, насамперед, з'ясування тлумачення цих термінів у словниках мови. Адже, як зауважує В. В. Рожнова, особливої уваги потребують питання мови законів [133, с. 150]. А на думку Л. І. Чулінди, юридико-лінгвістичне тлумачення є «важливими рекомендаціями, дотримання яких сприяє однозначному розумінню, тлумаченню, застосуванню норм права. Вони враховують, що здійснений правотворцем відбір мовних засобів зумовлений існуючими мовними правилами, а також можливостями мови» [199, с. 18].

Для всебічної характеристики сутності права свідка на професійну правничу допомогу пропонуємо виокремити такі групи термінів:

- 1) професійна та кваліфікована допомога;
- 2) правова, правнича та юридична допомога.

У першій групі акцент робиться на вимогах до фаху, кваліфікованості, професіоналізму особи, яка надає допомогу (професійна, кваліфікована допомога). Відповідність цим вимогам є гарантією надання якісної правової допомоги. Термінами, які ми пропонуємо виділяти у другу групу (правова, правнича, юридична), визначається характеристика сутності допомоги, що надається.

Так, у тлумачних словниках мови вказано, що термін «професійний» має такі значення: 1) пов'язаний з певною професією; який об'єднує людей однієї чи близьких професій; 2) який є професіоналом; у якому працюють професіонали [130]. Разом з цим, термін «кваліфікований» вживається у таких значеннях: який має високу кваліфікацію, який вимагає спеціальних знань, доброї кваліфікації [48; 16].

Тобто, терміни «професійна» та «кваліфікована» допомога є близькими за значенням та вказують на фаховість, якість правничої (правової, юридичної) допомоги, яка має надаватися учасникам кримінального провадження. Як відмічає А. М. Присяжненко, вживаючи вказані терміни, законодавець, хоче наголосити на якості допомоги, яку держава зобов'язується гарантувати [119, с. 27].

Щодо другої групи слів, то в словнику української мови термін «юридичний» характеризується як «пов'язаний із законодавством, правовими нормами і практичним їх застосуванням» [206], «правничий» – «те саме, що юридичний» [114].

А при тлумаченні прикметника «правовий» нас відсилають до поняття «право». Відповідно, «право» тлумачиться як: 1) законодавство; здійснювана державою форма законодавства, залежна від соціального устрою країни; 2) система встановлених, або санкціонованих державою загальнообов'язкових правил (норм) поведінки, що виражають волю пануючого класу (в експлуаторському суспільстві) або всього народу (в соціалістичному суспільстві); 3) наука, що займається юриспруденцією; правознавство; суд [117].

У юридичних словниках можемо знайти таке тлумачення терміну «юридична допомога» – це сукупність заходів щодо подання юридичної допомоги громадянам, службовим особам, організаціям, підприємствам, установам тощо для правильної орієнтації в чинному законодавстві, виховання звички свідомого виконання правових норм, зміцнення законності [205, с. 865].

Вищенаведене дозволяє стверджувати, що слова «юридична», «правова» та «правнича» допомога є словами-синонімами. Втім, використання у законодавстві різних термінів для позначення одного і того ж правового явища зумовлює стан правової невизначеності правозастосування. Вважаємо, що термінологія законодавства України має відповідати нормам Конституції України – де вживається термін «правнича допомога».

Окрім цього, А. М. Присяжненко відмічає, що протягом останніх років термін «правничий» почав активно вживатися у суспільному житті замість терміну «юридичний» [119, с. 27].

А в пояснювальній записці до проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» № 3524 від 25 листопада 2015 року вказано, що «заміна терміну «правова допомога» на «правнича допомога» обумовлена стандартами української мови, які визначають, що

прикметник, застосовуваний для позначення відповідного виду допомоги, походить від іменника, що позначає саму професію особи, яка надає таку допомогу. Іменником для позначення особи, яка надає послуги у сфері права (у юридичній сфері), є слово «правник». Отже, саме особи, що належать до правничої професії, надають професійну правничу допомогу» [110].

Втім, враховуючи раніше здійснений нами аналіз тлумачення слів, варто зауважити про недоречність такого пояснення заміни терміну «правова» на «правнича». Адже суть правової допомоги полягає не в тому, що вона надається правником, а в тому, що вона допомагає у реалізації визначених законом прав та законних інтересів, зокрема прав свідка, якими він наділений як учасник кримінального провадження.

Слід відмітити, що у словосполученні «професійна правнича допомога» акцент робиться на фах, кваліфікованість особи, яка надає правову допомогу. Тобто, така допомога має бути «професійною». Тому словосполучення «професійна правнича допомога» дослівно можна тлумачити як правничу (правова, юридична) допомога, яка надається фахівцями у галузі права.

Вищенаведене також свідчить про те, що під час дослідження сутності та змісту права свідка на професійну правничу допомогу можна використовувати напрацювання науковців та норми законодавства, які стосуються як правової, так і правничої чи юридичної допомоги. Адже ці терміни є словами-синонімами.

З'ясуванню змісту права свідка на професійну правничу допомогу сприятиме аналіз законодавства, де міститься тлумачення як терміну правова (правнича) допомога загалом, так і термінів «правова допомога» чи «право на правову допомогу» у кримінальному провадженні.

Так, у рішенні Конституційного Суду України (у справі про право вільного вибору захисника 2000 року) визначено, що право на правову допомогу – це гарантована Конституцією України можливість фізичної особи одержати юридичні (правові) послуги [154].

А у рішенні Конституційного Суду України (у справі про право на правову допомогу 2009 року) вказано, що «правова допомога є багатоаспектною, різною за змістом, обсягом та формами і може включати консультації, роз'яснення, складення позовів і звернень, довідок, заяв, скарг, здійснення представництва, зокрема в судах та інших державних органах, захист від обвинувачення тощо. Вибір форми та суб'єкта надання такої допомоги залежить від волі особи, яка бажає її отримати. При цьому у передбачених законом випадках, зокрема для захисту прав і свобод дітей, неповнолітніх батьків та для захисту від обвинувачення, відповідні державні органи, їх посадові та службові особи під час здійснення своїх повноважень зобов'язані забезпечити надання зазначеним особам необхідної правової допомоги». Також визначається, що «право на правову допомогу – це гарантована державою можливість кожної особи отримати таку допомогу в обсязі та формах, визначених нею, незалежно від характеру правовідносин особи з іншими суб'єктами права» (п. 3.2) [153].

Термін «правова допомога» тлумачиться і в ч. 1 ст. 1 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» від 02 червня 2011 року, де визначено, що «правова допомога – надання правових послуг, спрямованих на забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, захисту цих прав і свобод, їх відновлення у разі порушення», а «правові послуги – надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань; складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру; здійснення представництва інтересів особи в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; забезпечення захисту особи від обвинувачення; надання особі допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації» [121].

У Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05 липня 2012 року хоча і не міститься законодавчого визначення терміну «право на правову допомогу», проте вказано, що адвокатська діяльність – незалежна професійна діяльність адвоката щодо здійснення захисту,

представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту (п. 2 ч. 1 ст. 1). А іншими видами правової допомоги є види адвокатської діяльності з надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань, правового супроводу діяльності клієнта, складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру, спрямованих на забезпечення реалізації прав, свобод і законних інтересів клієнта, недопущення їх порушень, а також на сприяння їх відновленню в разі порушення (п. 6 ч. 1 ст. 1). При цьому відмічається, що одним із видів адвокатської діяльності є «надання правової допомоги свідку у кримінальному провадженні» (п. 4 ч. 1 ст. 19) [120].

Тобто, у нормах права при тлумаченні терміну «правова допомога» акцентується увага на наданні правових послуг, які полягають у консультуванні, роз'ясненні, здійсненні представництва, з метою забезпечення реалізації прав, свобод і законних інтересів клієнта, недопущення їх порушень, а також сприяння їх відновленню в разі порушення. Аналогічний підхід варто застосовувати при характеристиці правничої допомоги свідку у кримінальному провадженні.

Втім, повнота та всебічність дослідження сутності та змісту права свідка на професійну правничу допомогу потребує аналізу наукового доробку з цього питання. Адже вчені, які займалися дослідженням проблеми надання правничої (правової) допомоги мають напрацювання, які дозволять повно та всебічно розкрити сутність та зміст цієї проблеми.

Право на правову допомогу було об'єктом дослідження таких вчених як В. Г. Андрусів, О. А. Банчук, О. В. Белькова, А. М. Бірюкова, Т. В. Варфоломеєва, Т. Б. Вільчик, І. В. Гловюк, О. В. Дудко, І. В. Дубівка, М. С. Демкова, В. В. Заборовський, В. В. Заботін, Т. В. Корчева, М. А. Маркуш, М. Я. Никоненко, Т. В. Омельченко, І. М. Одинцова, О. В. Панчук, В. Г. Пожар, В. О. Попелюшко, А. М. Присяженко, С. В. Рокунь, Л. Д. Удалова, В. М. Тертишник, Н. В. Титова, Н. В. Хмелевська, В. М. Щерба, О. Г. Яновська тощо.

Так, на думку О. А. Банчука та М. С. Демкової правова допомога – це будь-які дії, які мають правовий зміст, вчиняються вказаними в законі суб'єктами, що мають визначений рівень освіти, спрямовані на реалізацію і захист прав, свобод та законних інтересів особи, яка звертається за допомогою, та мають відповідати визначеним принципам їх надання. До ознак правової допомоги вчені відносять: 1) наявність правового змісту у діях (послугах); 2) відповідність принципам; 3) надання визначеними суб'єктами, які мають певний рівень освіти [4, с. 15–16]. При цьому вчені відмічають, що система правової допомоги, яку слід побудувати в Україні, має складатися із: соціально-юридичних послуг, безплатної правової допомоги та правових послуг [4, с. 17].

Корчева Т.В. у своєму дисертаційному дослідженні дійшла висновку, що під принципом права особи на забезпечення у кримінальному процесі кваліфікованою правовою допомогою слід розуміти забезпечення державою права на одержання кваліфікованої правової допомоги, яку повинні надавати лише спеціально уповноважені суб'єкти – адвокати, на професійній основі здійснюючи захист прав і законних інтересів громадян, а також їх представництво при провадженні у кримінальній справі [57, с. 7].

Концептуальний підхід до дослідження правничої допомоги викладений у працях В. М. Тертишника, зокрема у підручнику «Правнича допомога та захист у кримінальному процесі» 2018 року [162]. Так, на думку вченого, «правнича допомога – багатоаспектна діяльність правників, спрямована на забезпечення верховенства права та реалізацію прав кожної людини, яка вступає в певні правовідносини, зміст якої становлять здійснення юридично визначених засобів, що включають юридичні консультації та роз'яснення прав і процедур їх реалізації, допомогу в складанні і поданні заяв, клопотань, скарг та інших юридичних документів, ініціювання та участі у проведенні процесуальних дій і належному фіксуванні їх перебігу і результатів, оцінку належності, достовірності та допустимості доказів, аналізу законності юридичних рішень,

вжиття заходів щодо поновлення порушених прав, відшкодування шкоди, заподіяної правопорушенням» [164, с. 164–165; 163, с. 129].

На думку В. М. Тертишника та І. М. Одинцової, «право на правничу допомогу мають усі особи, які залучені до кримінального провадження і вступають у кримінально-процесуальні правовідносини зі стороною обвинувачення, слідчими і судовими органами – заявник, особа, що з'явилась з повинною, потерпілий, свідок, підозрюваний, обвинувачений та інші» [164, с. 165].

При цьому В. М. Тертишник виділяє такі форми правничої допомоги:

«а) юридичні консультації, які здійснюються як адвокатами, так і представниками громадських правозахисних організацій та іншими фахівцями в галузі права;

б) представництво потерпілого (ст. 58 КПК України) цивільного позивача, цивільного відповідача; третьої особи (ст. 63 КПК України) та представництво особи, щодо майна якої розглядається питання про арешт (ст. 64-2 КПК України);

в) юридична допомога свідкові (ст. 66 КПК України);

г) захист підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого та виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, а також стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), та особи, щодо якої застосовується інститут реабілітації в кримінальному провадженні» [163, с. 129–130].

Вчений зауважує, що форми і методи правничої допомоги не є вичерпними і перебувають у стані становлення та розвитку, потребують більш чіткої юридичної визначеності [163, с. 130].

Тобто, можемо зробити висновок, що В. М. Тертишник «правничу допомогу» розглядає як узагальнений термін, який стосується усіх форм юридичної допомоги у кримінальному провадженні, якими можуть бути: захист, представництво інтересів, юридична допомога свідкові чи юридичні

консультації. При цьому відмічається, що юридична допомога свідкові є окремою формою правничої допомоги. Такий підхід, безумовно, заслуговує на увагу та буде нами враховуватися під час вироблення власної позиції щодо досліджуваного питання.

Слід звернути увагу і твердження Л. Д. Удалової та О. В. Панчук про те, що правова допомога, яка надається свідку у кримінальному провадженні – це один із видів адвокатської діяльності, що полягає у наданні свідку правової інформації, консультацій, роз'яснень з правових питань, участі у допиті свідка та інших процесуальних діях, складенні заяв, скарг, спрямованих на забезпечення реалізації прав та законних інтересів свідка, недопущення їх порушень, а також на сприяння їх відновленню у разі порушення [184, с. 28]. А «право на правову допомогу – це гарантована державою можливість кожної особи отримати таку допомогу в обсязі та формах, визначених нею, незалежно від характеру правовідносин особи з іншими суб'єктами права» [184, с. 24].

У вищенаведених визначеннях акцент зроблено на характеристиці діяльності адвоката свідка – це надання правової інформації, консультацій, роз'яснень з правових питань, участь у допиті свідка та інших процесуальних діях, складання заяв, скарг, спрямованих на забезпечення реалізації прав та законних інтересів свідка, недопущення їх порушень, а також відновлення їх у разі порушення.

Є і інші думки щодо характеристики правової допомоги. Зокрема, В. Г. Андрусів вважає, що «правова допомога – це діяльність, спрямована на реалізацію та захист прав, свобод та законних інтересів заінтересованих суб'єктів, яка здійснюється уповноваженими на це органами або особами на підставах, в порядку та у видах, незаборонених Конституцією та законами України, а право на правову допомогу – це реальна, забезпечувана, гарантована та охоронювана державою можливість всіх заінтересованих у цьому суб'єктів скористатися такою діяльністю» [3, с. 64]. При цьому, види правової допомоги вчений пропонує розділити на такі групи: 1) консультативні та пов'язані з ними; 2) представницько-захисні та пов'язані з ними [3, с. 64].

Варто відмітити, що і в інших процесальних галузях права об'єктом дослідження було право на правову допомогу. Так, досліджуючи право на правову допомогу в цивільному судочинстві, В. В. Заботін, ґрунтуючись на позиції ЄКПЛ, практиці ЄСПЛ та поглядах зарубіжних вчених, дійшов висновку, що поняття «правова допомога» зводиться до «забезпеченого цивільним процесуальним законодавством механізму, який реалізується правовими засобами юридичного та/або фінансового характеру, а також діями спеціально уповноважених суб'єктів, що дозволяє учасникам справи безперешкодно звернутися до суду з позовною заявою (заявою, скаргою тощо) та відстоювати свою правову позицію під час провадження у справі задля поновлення порушених, невизнаних чи оспорюваних прав, свобод та законних інтересів» [38, с. 9]. При цьому, на думку вченого, «під правом на правову допомогу слід розуміти забезпечену цивільним процесуальним законодавством можливість учасників справи безперешкодно і самостійно звертатися до суду з позовною заявою (заявою, скаргою та іншим процесуальним документом) та відстоювати свою правову позицію під час провадження у справі, а також просити вжити заходи фінансового характеру (звільнення від сплати судових витрат, їх розстрочку тощо), а в разі виникнення у них труднощів в самостійному здійсненні таких можливостей, мати право вимагати їх реалізації від сторонніх-зобов'язаних осіб через залучення судового представника, участь органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, а також від інших уповноважених суб'єктів» [39, с. 56; 40, с. 44]

Втім, такий підхід ми не можемо використовувати під час характеристики сутності права свідка на правничу допомогу у кримінальному провадженні. У вищенаведених визначеннях права на правову допомогу автор робить акцент на зверненні до суду та відстоюванні своєї позиції під час судового провадження. На нашу думку, право на правову допомогу не варто ототожнювати з доступністю судочинства. Адже в такому разі поза увагою залишається весь спектр правових послуг, які характеризують сутність правової допомоги, зокрема і правової допомоги свідку у кримінальному провадженні.

Отже, вищевикладене свідчить про різноманіття наукових підходів до характеристики правової допомоги у кримінальному провадженні в цілому, та правової допомоги свідку, зокрема.

Аналіз законодавства та праць науковців дозволяє виділити такі основні ознаки професійної правничої допомоги свідку у кримінальному провадженні:

1) правнича допомога свідку у кримінальному провадженні є одним із видів професійної правничої допомоги у кримінальному провадженні. Вона є однопорядковою із захистом від обвинувачення у кримінальному провадженні чи представництвом інтересів потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача тощо;

2) надається особі, яка має процесуальний статус свідка у кримінальному провадженні. Відповідно до положень ч.1 ст. 65 КПК України свідком є фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань [64];

3) надається адвокатами, тобто особами, які мають належний рівень знань у галузі права та певний практичний досвід, що гарантує надання кваліфікованої допомоги свідку у кримінальному провадженні. Окрім цього, правова допомога свідку є одним із видів адвокатської діяльності;

4) допомога має юридичний (правовий) зміст. Діяльність з надання правничої допомоги свідку – це юридичні послуги, зміст та обсяг яких визначається кримінальним процесуальним законодавством, та які полягають у:

- наданні інформації та консультуванні з правових питань;
- роз'ясненні прав свідка та процедур їх реалізації;
- участі у допиті свідка та інших процесуальних діях за участю свідка;
- складенні і поданні заяв, клопотань та інших процесуальних документів, обумовлених реалізацією процесуальних прав свідка як учасника кримінального провадження;

5) метою надання професійної правничої допомоги свідку у кримінальному провадженні є забезпечення реалізації його прав, свобод і

законних інтересів, недопущення їх порушень, сприяння їх відновленню в разі порушення [121].

Отже, *професійна правнича допомога свідку* є одним із видів правничої допомоги у кримінальному провадженні, яка надається адвокатом та полягає у консультуванні свідка з правових питань, роз'ясненні його прав і процедур їх реалізації, участі у допиті свідка та інших процесуальних діях, складенні процесуальних документів з метою забезпечення реалізації його прав, свобод і законних інтересів як учасника кримінального провадження, недопущення їх порушень чи сприяння їх відновленню в разі порушення.

При цьому, *право свідка на професійну правничу допомогу* – це гарантована Конституцією України та забезпечувана кримінальним процесуальним законодавством можливість свідка отримати юридичні послуги адвоката в обсязі та формах, визначених у КПК України.

1.3. Міжнародний досвід забезпечення права свідка на професійну правничу допомогу у кримінальному провадженні

У підрозділі 1.1. нашого дослідження ми дійшли висновку, що забезпечення свідку права на професійну правничу допомогу є відносно новим інститутом вітчизняного кримінального процесу. Адже КПК України 1960 року лише в 2010 році був доповнений нормами, які запровадили регламентацію інституту надання свідку правової допомоги у кримінальному процесі.

Попелюшко В. О. з цього приводу відмічає, що «потреба надання правової допомоги свідкові викликана в Україні нічим іншим, як так званим обвинувальним ухилом, що за традицією має місце у кримінальному судочинстві, який включає в себе негативну практику, зафіксовану в тому числі й Євросудом з прав людини ... . Подібна практика зводиться до примушування людини у будь-який спосіб в обхід закону, особливо на початкових етапах провадження у справі, дати свідчення проти самої себе, близьких їй осіб або співучасників злочину» [105, с. 98].

Так як «обвинувальний ухил – інституційна пам'ять часів СРСР» [207], то цікавим для нашого дослідження, насамперед, є процес вдосконалення кримінального процесуального законодавства пострадянських країн за часів їх незалежності.

Аналіз кримінального процесуального законодавства пострадянських країн дозволяє стверджувати, що аналогічний українському законотворчий процес щодо гарантування свідку права на правову (професійну правничу) допомогу відбувся у більшості країн. Так, право свідка на правову допомогу отримало законодавче закріплення:

– у КПК Казахстану 1997 року. Зокрема, у ч. 3 ст. 82 КПК Республіки Казахстан 1997 р. було закріплено право свідка давати показання в присутності адвоката [174]. Аналогічні положення збереглися та вдосконалилися у КПК Казахстану 2014 року. Більше того, в 2021 році кодекс було доповнено нормою, яка регламентує процесуальний статус нового учасника кримінального провадження – «свідка, який має право на захист» (ст. 65-1 КПК Республіки Казахстан) [175];

– КПК РФ 2001 року лише у 2003 році був доповнений положеннями щодо регламентації права свідка на допит з адвокатом (статті 56, 189 КПК РФ) [179];

– у КПК Вірменії 1998 року відповідні доповнення були закріплені у 2006 році (статті 86, 206 КПК Республіки Вірменія) [172; 84];

– у КПК Литви 2002 року доповнення були внесені у 2010 році (статті 55, 81 КПК Литовської Республіки) [214];

– у КПК Естонії 2003 року – у 2011 році (ст. 67-1 КПК Естонської Республіки) [181];

– у КПК Грузії 2009 року – у 2015 році (ст. 114 КПК Грузії) [170];

– у КПК Білорусі 1999 року – лише у 2018 році (статті 60, 60-1 Республіки Білорусь) [83].

Варто зауважити, що кримінальному процесуальному законодавству практично всіх пострадянських країн, відомий інститут надання правової

допомоги свідку у кримінальному провадженні. Винятком є лише кримінальне процесуальне законодавство Туркменістану та Таджикистану. Так, у КПК Туркменістану ми не знаходимо положень, які б регламентували право свідка на отримання правової допомоги під час давання показань чи участі у інших процесуальних діях. Відповідних положень не має ні у ст. 92 КПК Туркменістану, яка визначає права та обов'язки свідка, ні у статтях 250–253 КПК Туркменістану, які регламентують порядок проведення допиту [180]. Аналогічна ситуація прослідковується і в КПК Республіка Таджикистан. Адже в ч. 3 ст. 56 цього кодексу, яка визначає права свідка, нічого не вказано про його право на правову допомогу [177].

Втім, у кримінальних процесуальних кодексах всіх інших пострадянських країн містяться норми, які регламентують процесуальний порядок реалізації права свідка на правову допомогу.

Вищевикладене свідчить про відмінність підходів до регламентації інституту надання правової допомоги свідку у кримінальному процесі різних країн. Ця відмінність прослідковується як у визначенні обсягу правової допомоги (адже у одних випадках – правова допомога надається лише під час допиту свідка, в інших – під час проведення будь яких процесуальних дій), так і в характеристиці ролі особи, яка надає правову допомогу свідку (при характеристиці його процесуального статусу використовуються такі терміни як адвокат, представник, захисник) [44, с. 281].

Так, у кримінальному процесуальному законодавстві Естонії, Молдови, Азербайджану, Узбекистану та Білорусі регламентації процесуального статусу особи, яка надає правову допомогу свідку, присвячено окрему норму [44, с. 281].

Зокрема, у ст. 67-1 КПК Естонської Республіки «Представник свідка» визначено, що свідок може звернутися з клопотанням про те, щоб з метою захисту його інтересів при його допиті на досудовому провадженні був присутній як його договірний представник адвокат або інша особа, яка

відповідає вимогам до договірному представника (ч. 1 ст. 67-1 КПК Естонської Республіки) [44, с. 282].

У цій нормі також вказані обставини, за наявності яких особа не може представляти свідка на допиті. Зокрема, це особа, яка у цій же кримінальній справі є учасником процесу, свідком або спеціалістом, або може стати свідком або спеціалістом, або є обґрунтована підозра, що інтереси особи суперечать інтересам свідка. Відмова у допуску особи як представника оформляється постановою особи, що здійснює провадження, яку свідок може оскаржити у судді (ч. 2 ст. 67-1 КПК Естонської Республіки). Окрім цього передбачено, якщо протягом двох робочих днів з часу вчинення дії, зазначеної у повістці, свідок не зможе з'явитися на допит разом із представником, який відповідає вимогам частин 1 та 2 ст. 67-1 КПК Естонської Республіки, допит проводиться без представника (ч. 3 ст. 67-1 КПК Естонської Республіки).

Представник свідка має право втручатися у проведення допиту, якщо порушення процесуальних вимог зумовлює порушення прав свідка, та подавати скарги. При цьому представник свідка не має права давати показання від імені свідка (ч. 4 ст. 67-1 КПК Естонської Республіки). Представник свідка зобов'язаний: зберігати в таємниці дані, які йому стали відомі під час надання юридичної допомоги у кримінальному провадженні. Разом з цим, представнику дозволяється розголошувати особі, яку він представляє, дані, що стали відомі при наданні юридичної допомоги у кримінальному провадженні. Але дані досудового провадження, що стосуються свідка, представник може розголошувати тільки за його згодою (ч. 5 ст. 67-1 КПК Естонської Республіки) [181].

Аналогічна регламентація інституту надання правової допомоги свідку прослідковується і в кримінальному процесуальному законодавстві Азербайджану. Так, відповідно до п. 11 ч. 6 ст. 95 КПК Азербайджанської Республіки, свідок має право на представника при провадженні слідчих чи інших процесуальних дій до початку їх проведення. При цьому, в окремій нормі регламентується процесуальний статус представника свідка. Зокрема, у ст. 105

КПК Азербайджанської Республіки визначено, що під час проведення слідчих або інших процесуальних дій запрошений свідком представник для супроводження до органу, що здійснює кримінальне провадження, та який з'явився на початку проведення цих дій (адвокат або інша особа), після пред'явлення відповідних документів має наступні права: знати у якій кримінальній справі викликаний свідок або за якими, пов'язаними з кримінальним переслідуванням, матеріалами; брати участь у слідчих або інших процесуальних діях, що проводяться за участю свідка; заявляти відвід перекладачу, що бере участь у допиті, за згодою свідка; подавати клопотання; надавати свідку роз'яснення з юридичних питань [168].

Тобто, у кримінальному процесуальному законодавстві Естонії та Азербайджану інститут надання свідку правової допомоги реалізовується шляхом залучення представника, яким може бути адвокат або інша особа, та, який разом із свідком, бере участь у допиті та інших процесуальних діях. Відповідно до КПК Азербайджану представник свідка може брати участь під час проведення слідчих (розшукових) чи будь-яких інших процесуальних дій, які проводяться за участю особи, яку він представляє, а відповідно до КПК Естонії повноваження представника свідка стосуються лише допиту свідка.

Досить ґрунтовний підхід до регламентації інституту надання правової допомоги свідку прослідковується у КПК Молдови, де право на адвоката під час допиту закріплено на рівні принципу кримінального процесу «Забезпечення права на захист» (ч. 4 ст. 17 КПК Республіки Молдова). Окрім цього, у нормі, яка визначає процесуальний статус свідка, вказано, що під час участі у процесуальних діях свідок має право на супроводження захисником, якого він обрав у якості свого представника (п. 10 ч. 12 ст. 90 КПК Республіки Молдова) [176].

Регламентації прядку залучення адвоката свідка та визначенню його процесуального статусу присвячено окрему норму – ст. 92 КПК Республіки Молдова «Адвокат свідка». У ній визначено, що особа, яка викликана як свідок, має право запросити адвоката, який буде представляти його інтереси в органі

кримінального переслідування та супроводжувати під час участі у процесуальних діях (ч. 1). Адвокат, запрошений свідком як його представник до органу кримінального переслідування, і який підтвердив свій процесуальний стан та повноваження, має право: 1) знати у якій кримінальній справі викликана особа, яку він представляє; 2) бути присутнім протягом усього часу проведення процесуальної дії за участю особи, яку він представляє; 3) заявляти відвід перекладачеві, що бере участь у допиті свідка, якого він представляє; 4) подавати заяви; 5) роз'яснювати свідку його права та звертати увагу особи, яка проводить процесуальну дію, на порушення ним закону; 6) з дозволу органу кримінального переслідування звертатися до особи, яку він представляє, з питаннями, зауваженнями та настановами; 7) заперечувати проти дій органу кримінального переслідування та вимагати внесення своїх заперечень у відповідний протокол; 8) знайомитися з протоколами процесуальних дій, проведених за спільної участі його та особи, яку він представляє, та вимагати внесення до них доповнень або зауважень (ч. 2) [176].

Тобто, у кримінальному процесуальному законодавстві Молдови адвокат свідка, який здійснює представництво його інтересів під час проведення процесуальних дій у кримінальному провадженні, наділений досить широким колом повноважень.

В нормах КПК Узбекистану також міститься детальна регламентація процесуальної форми участі у кримінальному провадженні особи, яка надає правову допомогу свідку, та яка називається адвокатом свідка. Так, у ч. 1 ст. 66 КПК Республіки Узбекистан визначено, що свідок має право користуватися юридичною допомогою адвоката та брати участь з адвокатом у слідчих діях [178].

Для регламентації процесуального статусу адвоката свідка КПК Узбекистану було доповнено окремою нормою – ст. 66.1 «Адвокат свідка», де визначена процесуальна форма його участі у кримінальному провадженні. Зокрема, в цій нормі вказано, що адвокат свідка – це особа, яка уповноважена у встановленому порядку відстоювати права та законні інтереси свідка та

надавати йому необхідну юридичну допомогу. При цьому не може бути адвокатом свідка особа, яка здійснює захист інтересів сторін у кримінальній справі [178].

Також визначається момент вступу адвоката свідка у справу – момент виклику свідка. Набуття статусу адвоката свідка у конкретному провадженні потребує пред'явлення посвідчення адвоката та подання ордеру (ч. 3 ст. 66.1 КПК Республіки Узбекистан).

Права адвоката свідка закріплені у ч. 4 ст. 66.1 КПК Республіки Узбекистан, де вказано, що адвокат свідка має право: знати, у якій кримінальній справі викликано особу, чії права та законні інтереси він відстоює; брати участь у допиті свідка та інших слідчих діях, які проводяться з його участю; давати йому короткі консультації; ставити запитання свідку з дозволу особи, яка проводить допит; заявляти в установленому законом порядку відвід перекладачу, який бере участь у допиті свідка; після закінчення допиту робити заяви про порушення прав та законних інтересів свідка, що підлягають занесенню до протоколу допиту. Разом з цим, адвокат свідка зобов'язаний: надавати свідку необхідну юридичну допомогу; не перешкоджати встановленню істини шляхом знищення, фальсифікації доказів, умовляння свідків та здійснення інших незаконних дій; дотримуватися порядку під час розслідування справи та під час судового засідання (ч. 5 ст. 66.1 КПК Республіки Узбекистан) [178].

Отже, відповідно до положень КПК Узбекистану інститут надання правової допомоги свідку реалізується адвокатом, який відстоює його права та законні інтереси та надає необхідну юридичну допомогу. Окрім цього, в окремій нормі визначаються права та обов'язки адвоката свідка, момент та порядок його вступу у справу, обставини, за яких адвокат не може надавати юридичну допомогу свідку.

У КПК Білорусі надання правової допомоги свідку регламентується аналогічним чином. Зокрема, у нормі, яка визначає процесуальний статус свідка вказано, що він має право запрошувати адвоката для отримання

юридичної допомоги при проведенні процесуальних дій за його участю (п. 6 ч. 3 ст. 60 КПК Республіки Білорусь) [44, с. 282].

А в окремій нормі (ст. 60-1 КПК Республіки Білорусь «Адвокат свідка») закріплені права, обов'язки, наслідки неявки до органу досудового розслідування та відповідальність адвоката свідка. Так, адвокат свідка має право, окрім тих, які визначені в більшості проаналізованих нами КПК, знайомитися із записами в короткому протоколі, протоколі судового засідання показань цього свідка або відповідною частиною звуко- або відеозапису ходу закритого судового засідання, отримувати копію звуко- або відеозапису допиту цього свідка під час відкритого судового засідання (п. 5 ч. 1 ст. 60-1 КПК Республіки Білорусь). Обов'язками адвоката свідка є наступне: 1) пред'являти органу, який веде кримінальний процес, посвідчення адвоката та ордер на право участі у кримінальній справі; 2) підкорятися законним розпорядженням органу, який веде кримінальний процес; 3) не розголошувати відомості про обставини, що стали відомими йому у кримінальній справі, якщо він був попереджений про це органом, що веде кримінальний процес (ч. 3 ст. 60-1 КПК Республіки Білорусь) [173].

При цьому, неявка адвоката свідка до часу, встановленого свідку органом, що веде кримінальний процес, для процесуальної дії, не є перешкодою для проведення такої дії за участю свідка. А за розголошення даних попереднього розслідування або закритого судового засідання без дозволу органу, який веде кримінальний процес, адвокат свідка несе кримінальну відповідальність (частини 2, 4 ст. 60-1 КПК Республіки Білорусь) [173].

Наведене вище свідчить, що інститут надання правової допомоги свідку у кримінальному процесуальному законодавстві Азербайджану, Естонії, Молдови, Узбекистану та Білорусі регламентується шляхом наділення свідка правом на правову допомогу адвоката (чи інших осіб), які здійснюють функцію представництва його прав та законних інтересів у кримінальному провадженні. А регламентації процесуального статусу особи, яка надає правову допомогу свідку, присвячено окрему норму законодавства [44, с. 282].

На відміну від вищевикладеного, у кримінальному процесуальному законодавстві Литви, Латвії, України, Грузії, Вірменії, РФ та Киргизстану при регламентації інститут надання свідку правової допомоги визначенню процесуального статусу адвоката (захисника, представника) свідка не присвячується окрема стаття законодавства, його права та обов'язки розкриваються у загальних нормах чи у нормах, які регламентують порядок проведення допиту, чи і взагалі оминають регламентацію цього питання.

Так, у п. 7 ч. 1 ст. 81 КПК Литовської Республіки закріплено, що свідок має право на представника [209, с. 35]. Процесуальний статус представника свідка регламентується у загальній нормі (ст. 55 «Уповноважені представники»). Зокрема, у ч. 1 ст. 55 КПК Литовської Республіки визначено, що представником є особа, яка захищає права та законні інтереси потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, свідка тощо. При цьому визначено, що представником може бути адвокат або за його дорученням помічник адвоката, а з дозволу працівника органу досудового розслідування, прокурора чи судді – і інша особа, яка має вищу юридичну освіту та уповноважена стороною представляти її інтереси (ч. 2 ст. 55 КПК Литовської Республіки). До вступу у кримінальне провадження представник залучається на підставі рішення органу досудового розслідування чи прокурора та бере участь у провадженні разом із особою, яку представляє, зокрема свідком. Проте, неявка представника свідка не перешкоджає продовженню провадження справи (ч. 3 ст. 55 КПК Литовської Республіки) [209, с. 18].

У п. 5 ч. 3 ст. 110 КПК Латвійської Республіки закріплено право свідка запросити адвоката для отримання юридичної допомоги. Процесуальний статус адвоката в кримінальному процесі регламентується у ст. 112 КПК Латвії «Адвокат у кримінальному процесі», де визначено, що адвокат, який надає особі юридичну допомогу, має право отримати від особи, яка веде провадження, інформацію про суть кримінальної справи, а також разом з особою брати участь у слідчих діях, які проводяться за участю цієї особи,

надавати їй юридичну допомогу, давати пояснення, заявляти клопотання та подавати докази (ч. 2 ст. 112 КПК Латвійської Республіки) [167].

Тобто, відповідно до кримінального процесуального законодавства Литви чи Латвії представник (адвокат) свідка має ті ж самі права, що і представник (адвокат) будь-якого іншого учасника кримінального провадження (потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, власника майна, права якого обмежуються в кримінальному провадженні), зокрема – це право заявляти клопотання та подавати докази, яке вони реалізують під час проведення слідчих чи інших процесуальних дій.

У КПК РФ право свідка на правову допомогу закріплено у п. 6 ч. 4 ст. 56, де визначено, що свідок має право з'являтися на допит із адвокатом. А в ч. 5 ст. 189 КПК РФ вказано: якщо свідок з'являється на допит з адвокатом, який запрошений ним для надання юридичної допомоги, то адвокат буде присутній під час допиту і користується правами, передбаченими ч. 2 ст. 53 КПК РФ. Зокрема, адвокат вправі надавати в присутності слідчого чи дізнавача короткі консультації, задавати з дозволу слідчого чи дізнавача запитання особам, що допитуються, робити письмові зауваження щодо допиту. Після закінчення допиту адвокат має право робити заяви про порушення прав і законних інтересів свідка. Ці заяви повинні бути внесені в протокол допиту [179].

Тобто, відповідно до положень КПК РФ адвокат свідка може брати участь лише у його допиті, користуючись при цьому відповідними правами захисника.

Аналогічний порядок надання правової допомоги свідку закріплений і в кримінальному процесуальному законодавстві Вірменії. Зокрема, у п. 10 ч. 5 ст. 86 КПК Республіки Вірменія передбачено, що свідок має право з'являтися до органу, який здійснює кримінальне провадження, разом з адвокатом. При цьому у ч. 6 ст. 206 КПК Республіки Вірменія «Допит свідка» вказано: якщо свідок з'явився на допит з адвокатом, запрошеним з метою надання йому юридичної допомоги, адвокат має право бути присутнім на допиті, однак не має права ставити запитання свідкові або коментувати його відповіді. У випадках,

коли ставляться запитання або вчиняються дії, що порушують права свідка, адвокат може робити заяви, що заносяться до протоколу допиту [172].

У КПК Киргизстану подібна регламентація права свідка на правову допомогу. Зокрема, у п. 9 ч. 6 ст. 55 КПК Киргизької Республіки передбачено, що свідок має право на адвоката під час допиту. А при регламентації процесуального статусу адвоката визначено, що адвокат – особа, яка здійснює захист прав та інтересів підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, потерпілого, свідка у кримінальному судочинстві та надає їм кваліфіковану юридичну допомогу. Адвокат бере участь у справі з першого допиту підозрюваного, обвинувачуваного, потерпілого, свідка (частини 1 та 2 ст. 49 КПК Киргизької Республіки) [171].

У КПК Грузії також закріплено інститут надання свідку правової допомоги. Хоча і слід відмітити, що у ст. 49 КПК Грузії, яка визначає права та обов'язки свідка, не має положень, які б передбачали право свідка на правову допомогу. Втім, у нормі, яка регламентує процесуальний порядок допиту під час проведення слідства, визначено, що свідок вправі користуватися послугами адвоката за свій рахунок (ч. 11 ст. 114 КПК Грузії). Інших норм, які б регламентували порядок надання правової допомоги свідку у КПК Грузії ми не знаходимо [170].

Тут варто зауважити, що і в КПК України регламентації інституту надання свідку правової допомоги присвячено лише п. 2 ч. 1 ст. 66 КПК України, де визначено, що свідок має право користуватися під час давання показань та участі у проведенні інших процесуальних дій правовою допомогою адвоката [64].

Отже, у кримінальному процесуальному законодавстві Литви, Латвії, України, Грузії, Вірменії, Киргизстану та РФ дещо «спрощено» регулюється інститут надання свідку правової допомоги, що не дозволяє забезпечити правову визначеність законодавства при регламентації процесуального статусу особи, яка надає правову допомогу свідку, та, відповідно, її участі у кримінальному провадженні. Адже кримінальне процесуальне законодавство

цих країн не закріплює в окремій нормі положення щодо визначення процесуального статусу адвоката (захисника, представника), який надає правову допомогу свідку. Його права та обов'язки визначаються у загальних нормах (Литва, Латвія, Киргизстан), чи у нормах, які регламентують порядок проведення допиту (РФ, Вірменія), чи взагалі оминається регламентація цього питання (Грузія, Україна).

Заслуговує окремої уваги законодавчий підхід до регламентації інституту надання свідку правової допомоги у КПК Казахстану. Зокрема, у ч. 3 ст. 78 КПК Республіки Казахстан, так само як і в кримінальному процесуальному законодавстві вищезгаданих країн, закріплено, що свідок має право надавати свідчення у присутності свого адвоката. Неявка адвоката на час, встановлений особою, яка здійснює досудове розслідування, не перешкоджає проведенню допиту свідка [175].

Але, лише цим положенням КПК Казахстану не обмежився. Інститут надання свідку правової допомоги регламентується також у статтях 26, 65-1 та 66 КПК Республіки Казахстан.

Зокрема, у ст. 26 КПК Республіки Казахстан на рівні засади кримінального провадження задекларована вимога «забезпечення свідку, який має право на захист, підозрюваному або обвинуваченому права на захист». У цій нормі визначено, що свідок, який має право на захист, підозрюваний або обвинувачений, можуть скористатися правом на захист як особисто, так і за допомогою захисника або законного представника (ч. 1 ст. 26 КПК Республіки Казахстан). Окрім цього передбачено, що свідок, який має право на захист, підозрюваний або обвинувачений не можуть примушуватися до давання показань, надання органам кримінального переслідування будь-яких матеріалів чи надання їм будь-якої допомоги (ч. 5 ст. 26 КПК Республіки Казахстан) [175].

У ст. 66 КПК Республіки Казахстан, яка регламентує процесуальний статус захисника, передбачено, що захисник – особа, яка здійснює в установленому законом порядку захист прав та інтересів свідка, який має право

на захист, підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого та надає їм юридичну допомогу під час провадження у кримінальній справі. Захисником є адвокат. При цьому, захисник має право брати участь у кримінальному процесі з моменту отримання особою статусу свідка, який має право на захист, підозрюваного, обвинуваченого, а також у будь-який наступний момент кримінального процесу (частини 1–3 ст. 66 КПК Республіки Казахстан) [175].

Вищенаведені норми свідчать, що кримінальне процесуальне законодавство Казахстану фактично виокремлює такого учасника кримінального провадження як свідок, який має право на захист, прирівнявши його у правах до підозрюваного, обвинуваченого, зокрема, в аспекті реалізації права на захист.

Тому інтерес для нашого дослідження становить ст. 65-1 КПК Республіки Казахстан «Свідок, який має право на захист», якою кодекс було доповнено в 2021 році. У цій нормі передбачено, що статусу свідка, який має право на захист, набуває особа, яку у заяві чи повідомленні про вчинення кримінального правопорушення названо особою, яка його вчинила, або проти неї дає показання свідок, який бере участь у кримінальному провадженні, але процесуальне затримання до цієї особи не застосовано чи не прийнято рішення про визнання її підозрюваною (ч. 1 ст. 65-1 КПК Республіки Казахстан).

Тобто, свідок, який має право на захист, – це особа, яку умовно можна назвати «запідозреним» свідком. Адже заявники чи інші свідки вказують на нього як на особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, проте процесуального статусу підозрюваного він ще не набув, і тому має статус свідка.

Свідок, який має право на захист, наділений досить широким колом прав, визначених у ч. 2 ст. 65-1 КПК Республіки Казахстан, зокрема:

- 1) отримати від особи, яка здійснює досудове провадження, роз'яснення належних йому прав;

- 2) отримати від особи, яка здійснює досудове розслідування, роз'яснення статусу свідка, який має право на захист;
- 3) ознайомлюватися з рішенням про призначення експертизи у випадках, передбачених КПК;
- 4) ознайомлюватися з висновком експертизи у випадках, передбачених КПК;
- 5) відмовитися від дачі показань;
- 6) самостійно або через своїх родичів або уповноважених осіб запросити адвоката в якості захисника;
- 7) давати показання в присутності захисника;
- 8) давати показання рідною мовою або мовою, якою він володіє;
- 9) користуватися безкоштовною допомогою перекладача;
- 10) власноручно записувати свої показання у протоколі допиту;
- 11) знайомитися з документами, зазначеними в частині першій цієї статті, за винятком матеріалів оперативно-розшукових, контррозвідувальних заходів і негласних слідчих дій, а також персональних даних, що в них містяться;
- 12) знайомитися з протоколами слідчих дій, проведених за його участю, та надавати зауваження до них, подавати докази;
- 13) подавати клопотання, що стосуються його прав і законних інтересів, у тому числі про проведення експертизи і застосування заходів безпеки;
- 14) заявляти відводи;
- 15) на очну ставку з тими, хто свідчить проти нього;
- 16) подавати скарги на дії (бездіяльність) дізнавача, слідчого або прокурора [175].

Окрім цього, свідок, який має право на захист, зобов'язаний: з'явитися за викликом до суду, прокурора, особи, яка здійснює досудове розслідування; дотримуватися встановленого порядку під час проведення слідчих дій та під час судового засідання. Разом з цим, свідок, який має право на захист, не може бути підданий освідуванню чи експертизі крім випадків, зазначених у статтях 223 і 271 КПК Республіки Казахстан. За неявку без поважних причин на виклик

органу, що здійснює кримінальне провадження, на свідка, який має право на захист, може бути накладено грошове стягнення (частини 3–5 ст. 65-1 КПК Республіки Казахстан) [175].

Таким чином, кримінальне процесуальне законодавство Казахстану виокремлює свідка, який має право на захист, як самостійного учасника кримінального провадження. Його можна назвати «запідозреним» свідком, адже – це особа, на яку у заяві чи повідомленні про вчинення кримінального правопорушення або у показаннях інших свідків вказують як на таку, яка вчинила кримінальне правопорушення, проте процесуальне затримання до цієї особи не застосовано чи не прийнято рішення про визнання її підозрюваним.

Процесуальний статус «запідозреного» свідка відрізняється від інших свідків. Він має ширше коло прав, ніж «звичайний» свідок (ч. 3 ст. 78 КПК Республіки Казахстан), при тому, що більшість його прав є ідентичними з правами підозрюваного, визначеними у ч. 9 ст. 64 КПК Республіки Казахстан.

Цей приклад нормативного регулювання інституту надання свідку правової допомоги варто враховувати при вдосконаленні вітчизняного кримінального процесуального законодавства, але запозичувати не слід. Адже окрім «запідозреного» свідка, правова допомога щодо якого полягає, насамперед, у гарантуванні реалізації права на свободу від самовикриття, інші свідки також потребують правової допомоги, зокрема у реалізації права на відшкодування витрат, пов'язаних з викликом, чи забезпечення безпеки [132].

Отже, порівняльний аналіз кримінального процесуального законодавства пострадянських країн свідчить, що кодекси практично всіх цих країн (окрім Туркменістану та Таджикистану) були доповнені нормами, які регламентують інститут надання свідку правової допомоги. Ці положення перманентно вдосконалюються з метою пошуку ефективних механізмів забезпечення прав та законних інтересів свідків як учасників кримінального провадження.

Втім, регламентація інституту надання свідку правової допомоги у кримінальному провадженні в різних пострадянських країнах має суттєві відмінності:

1) по-різному визначається функція особи, яка надає правову допомогу свідку: про представника свідка йдеться у КПК Естонії, Литви, Азербайджану, Молдови; про адвоката свідка, який надає правову допомогу, – у КПК Латвії, Узбекистану, РФ, Білорусі, Вірменії, Киргизстану, Грузії, України; про захисника свідка – у КПК Казахстану [44, с. 283];

2) різний обсяг правової допомоги, яка може надаватися свідку. У одних країнах правова допомога надається лише під час допиту (КПК Естонії, Вірменії, Грузії, РФ та Киргизстану), в інших – під час проведення слідчих дій (КПК Узбекистану чи Латвії), або ж правова допомога надається під час проведення будь-яких процесуальних дій (КПК Литви, України, Молдови, Азербайджану, Білорусі, Казахстану) [44, с. 283];

3) по-різному підходить законодавець до порядку регламентації процесуального статусу особи, яка надає правову допомогу:

– регламентації процесуального статусу особи, яка надає правову допомогу свідку, присвячено окрему норму (КПК Естонії, Молдови, Азербайджану, Узбекистану, Казахстану та Білорусі);

– повноваження особи, яка надає правову допомогу свідку, визначаються у загальних нормах, які передбачають повноваження відповідного учасника кримінального провадження – представника чи адвоката (КПК Литви, Латвії та Киргизстану);

– повноваження особи, що надає правову допомогу свідку, визначаються у нормах, які регламентують порядок проведення допиту (КПК Вірменії та РФ);

– передбачено лише право свідка на правову допомогу, але повноваження особи, яка цю допомогу надає, не визначені (КПК Грузії та України) [44, с. 283].

Попелюшко В. О. відмічає, що кримінальний процес держав континентальної Західної Європи, де обвинувальний ухил не так явно виражений, не знає інституту правової допомоги свідкові [105, с. 98]. Втім, аналіз кримінального процесуального законодавства окремих європейських

країн все-таки дозволяє зробити висновок про те, що їм відомий інститут надання свідку правової допомоги.

Зокрема, в ч. 2 ст. 122 КПК Республіки Болгарія зазначено, що свідок має право консультуватися з адвокатом, якщо вважає, що відповідь на поставлене запитання обмежує його право за ст. 121 КПК Республіки Болгарія. При наявності клопотання слідчий орган або суд забезпечують це право [169]. Забезпечення права на правову допомогу окремим категоріям свідків визначено у КПК Франції (розділ IV глави I частини III) [190, с. 837].

Відповідно до ч. 2 § 160 КПК Австрії свідок має право на довіреного представника під час допиту [216]. Втім, окремої норми, яка б регламентувала право свідка на правову допомогу чи процесуальний статус представника свідка, у КПК Австрії не має.

Аналіз кримінального процесуального законодавства Німеччини дозволяє стверджувати, що інститут надання свідку правової допомоги досить детально регламентується у його нормах. Хоча і варто відмітити, що у КПК ФРН цей інститут дещо відрізняється від українського. Адже правова допомога надається не стільки для захисту «запідозрених» свідків, скільки для гарантування реалізації усіх прав свідків – як права на відмову від давання показань, так і права на нерозголошення певних відомостей, права на компенсацію тощо.

Так, у КПК ФРН регламентації процесуального статусу свідка присвячено §§ 48–71 розділу VI «Свідок» книги першої «Загальні положення». У вказаному розділі містяться норми, які визначають процесуальну форму допиту свідків, зокрема – порядок виклику свідків та наслідки неявки за викликом, загальний порядок проведення допиту та очної ставки і порядок їх запису, особливості допиту федерального Президента та допиту депутатів або міністрів, порядок приведення до присяги, випадки заборони на приведення до присяги, порядок приведення до присяги на стадії попереднього розслідування, порядок приведення до присяги суддею поза судовим засіданням, порядок прийняття

присяги особами з порушенням слуху або мови чи посилення на раніше прийняту присягу [27].

Як зауважує В. М Лушпієнко, права та обов'язки свідка у КПК ФРН не закріплені у окремій нормі з чітко визначеним їх переліком. Кожному праву та обов'язку свідка присвячена окрема стаття, яка регламентує процесуальний порядок їх дії [72, с. 135]. Тобто, у КПК ФРН кожне право свідка закріплено у окремій нормі, що дозволяє законодавцю приділити достатньо уваги його регламентації, а саме: § 52 «Право на відмову від давання показань свідків з особистих причин», § 53 «Право на відмову від давання показань свідка з професійних причин», § 53 а «Право професійних помічників на відмову від давання показань свідка», § 54 «Дозвіл на давання показань судьями та посадовцями», § 55 «Право на відмову від надання відомостей», § 56 «Достатнє обґрунтування причин для відмови від давання показань», § 57 «Пояснення свідкам їх прав», § 61 «Право на відмову від складання присяги», § 68 «Допит про особисті дані; обмеження щодо даних, які мають бути надані», § 68 а «Питання про факти, що стосуються честі, та судимості», § 68 б «Допомога адвоката», § 70 «Безпідставна відмова від давання показань або від складання присяги», § 71 «Компенсація для свідків» [27].

Отже, у розділі VI КПК ФРН регламентується порядок проведення допиту свідка з визначенням особливостей допиту окремих категорій свідків. Значна увага приділяється порядку складання свідком присяги, його правам та гарантіям їх реалізації.

Так, право свідка на правову допомогу визначено у § 68 б КПК ФРН «Допомога адвоката», де зазначено, що:

1 Свідки можуть користуватися допомогою адвоката. Адвокату, який з'явився на допит свідка, дозволяється бути присутнім під час допиту. Йому можуть заборонити бути присутнім під час допиту, якщо певні факти виправдовують припущення, що його присутність не лише несуттєво порушить встановлений порядок збирання доказів. Як правило, це має місце, якщо на підставі певних фактів можна допустити, що:

– адвокат брав участь у вчиненні діяння, що розслідується, або пов'язаного з ним приховуванням, перешкоджанні покаранню чи скупці викраденого;

– на поведінку свідка при даванні показань буде здійснено вплив у зв'язку з тим, що адвокат, як виявляється, діє не тільки в інтересах свідка, або;

– адвокат використовує відомості, отримані на допиті, для приховування доказів відповідно до § 112 (абзац 2) або розголосить їх, перешкоджаючи цим досягненню завдань розслідування.

2. Для допомоги свідку, в допиті якого не бере участі адвокат і законні інтереси не можуть гарантуватися іншим чином, на час допиту призначається адвокат, якщо особливі обставини дозволяють зробити висновок, що свідок не може самостійно здійснювати свої повноваження. Положення, передбачені § 142 (абзац 1), застосовуються відповідно [27, с. 119–120].

Хоча в наведеній нормі йдеться про правову допомогу свідку під час допиту, втім, така допомога не обмежується лише консультуванням щодо права відмовитися від давання показань. Про це свідчить те, що відповідні доповнення до КПК ФРН (§ 68 b) були внесені на підставі Закону ФРН «Про захист свідків» [Zeugenschutzgesetz – ZSchG] від 30 квітня 1998 року [27, с. 120].

Окрім цього, у ч. 2 § 68 b йдеться про особливі обставини, при наявності яких свідок не може самостійно здійснювати свої повноваження. У коментарі до вказаної норми зазначається, що до таких осіб відносяться свідки, які не можуть самостійно реалізовувати свої процесуальні права. Такими свідками є неповнолітні, а також налякані, некомунікабельні свідки та свідки, що перебувають у небезпеці [27, с. 120].

Тобто, допомога адвоката потрібна для забезпечення свідкові можливості реалізації процесуальних прав, якими він наділений відповідно до вищевказаних норм КПК ФРН. У постанові Федерального Конституційного Суду з цього приводу вказується, що кожен свідок, якщо він вважає за

потрібне, може заручитися під час допиту допомогою адвоката як свого представника з метою забезпечення своїх процесуальних прав [211, с. 103].

Савченко В. А. справедливо відмічає, що «як правило, свідок заручається кваліфікованою допомогою адвоката чи іншого фахівця у галузі права у тому випадку, коли він не знає, чи слід йому використовувати своє право на відмову від дачі показань та у якому обсязі» [136, с. 332].

І це виправдано. Адже відповідно до § 70 КПК ФРН безпідставна відмова свідка від давання показань чи від складання присяги зумовлює для нього суттєві санкції – від грошового стягнення до арешту строком до 6 місяців. Так, відповідно до § 70 КПК ФРН, якщо свідок відмовляється від давання показань або від прийняття присяги без передбачених законом підстав, на свідка покладаються витрати, пов'язані з цією відмовою. Одночасно на нього накладається грошове стягнення, і якщо виконати це стягнення неможливо, то застосовується арешт за порушення порядку проведення судового засідання (ч. 1). Арешт може застосовуватися також для примусу до давання показань на строк, що не перевищує межі судового провадження у відповідній інстанції та не перевищує шести місяців (ч. 2). Якщо всі примусові заходи використані, вони не можуть призначатися повторно в тому самому провадженні або в іншому провадженні по тій же справі (ч. 4) [27, с. 121].

Отже, відповідно до положень КПК ФРН свідок може відмовитися від давання показань лише при наявності для цього підстав. В протилежному випадку він буде нести відповідальність за невиконання обов'язку дати показання та скласти присягу. Верховний Суд ФРН з цього приводу роз'яснив, що як відмову давати показання слід розцінювати ситуацію, коли свідок не відповідає і на окремі запитання (дає неповні показання) [210, с. 72].

Як зауважує В. А. Савченко, розмір збитків, спричинених відмовою від давання показань чи складання присяги визначає орган кримінального переслідування без участі судді. Грошовий штраф у розмірі від 5 до 1000 євро визначається відповідно до § 6 «Ввідного закону до Кримінального кодексу», де слід враховувати тяжкість діяння та причину відмови [138, с. 333].

Тому очевидно, що свідок повинен чітко розуміти, чи може він відмовитися від давання показань та від відповідей на окремі запитання. Адже, якщо він безпідставно відмовиться від давання показань, то це буде мати серйозні наслідки – в тому числі і його арешт на строк до 6 місяців. Тому без допомоги адвоката щодо роз'яснення цих питань свідкові, який не має юридичної освіти, важко належним чином реалізовувати свої права.

Аналогічної норми потребує і вітчизняне кримінальне процесуальне законодавство. Адже для органів досудового розслідування є проблемою залучити до кримінального провадження особу як свідка. Особи з різних надуманих причин відмовляються від давання показань (не пам'ятає, не чув не бачив). Втім, такі нововведення потрібно запроваджувати лише після того, як буде належним чином діяти інститут захисту свідків. Адже примус свідків до давання показань, при неефективному забезпеченні їх безпеки, може мати непередбачувані наслідки.

Отже, відповідно до КПК ФРН адвокат надає свідку консультативну допомогу щодо можливості та порядку реалізації його процесуальних прав, а саме: права на відмову від давання показань чи складання присяги (з роз'ясненням наслідків безпідставної відмови від давання показань), права на забезпечення його безпеки та гарантування честі і гідності (зокрема щодо питань про особисте життя та судимості).

Вищевикладене дозволяє стверджувати, що інститут надання свідку правової допомоги відомий багатьом європейським країнам, хоча і має суттєві відмінності у його регламентації щодо обсягу правової допомоги, вимог до особи, яка може її надавати та регламентації її процесуального статусу [44, с. 284].

Порівняльний аналіз нормативної регламентації надання свідку правової допомоги у різних державах свідчить про потребу вдосконалення цього інституту у КПК України, де його регламентація має «спрощену» форму, що зумовлює правову невизначеність законодавства [44, с. 284].

Висновки до розділу 1

1. Здійснено аналіз таких пам'яток вітчизняного права: «Руська правда», «Литовський статут», «Права, за якими судиться малоросійський народ», «Статут кримінального судочинства», КПК радянського періоду. Визначено, що, не зважаючи на систематичне вдосконалення процесуального статусу свідка у кримінальному провадженні та утвердження інституту адвокатури, у нормах процесуального законодавства, які визначали порядок здійснення судочинства на території сучасної України (за часів Київської Русі, Речі Посполитої, Української козацької держави, Російської імперії, СРСР) свідок не мав права користуватися професійною правничою допомогою під час його участі у кримінальному провадженні.

2. Доведено, що необхідність забезпечення свідку права на правову допомогу обумовлена запровадженням змішаної форми кримінального процесу, для якої характерною є змагальна побудова судового провадження, а досудове розслідування здійснюється з елементами розшукового кримінального процесу. Під час змагального (обвинувального) типу кримінального процесу право свідка на правову допомогу не було затребуване практикою, адже весь процес був зосереджений на судовому розгляді, де свідки допитувалися безпосередньо в суді. Під час розшукової (слідчо-розшукової, інквізиційної) історичної форми кримінального судочинства особи, які залучалися до провадження, були не суб'єктами, а об'єктами кримінального провадження, де зізнання особи визнавалося «царицею доказів». Тому право «запідозреного» свідка на правову допомогу не могло закріплюватися в законодавстві тих часів у принципі.

3. Визначено, що вектор як наукових думок, так і реформування кримінального процесуального законодавства щодо гарантування права свідка на правову допомогу було визначено прийняттям Конституції України 1996 року, яка закріпила такі новели: кожен має право на правову допомогу (ч. 1 ст. 59); особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів (ч. 1 ст. 63).

Обґрунтовано, що декларування принципу свободи від самовикриття обумовило необхідність гарантування його реалізації.

З'ясовано, що підґрунтям законодавчого закріплення права свідка на професійну правничу допомогу у кримінальному провадженні послужило Рішення Конституційного Суду України у справі про право вільного вибору захисника від 16 листопада 2000 року № 13-р п/2000, де зазначалося, що конституційний припис «кожен є вільним у виборі захисника своїх прав» за своїм змістом є загальним і стосується не лише підозрюваного, обвинуваченого чи підсудного, а й інших фізичних осіб.

4. Обґрунтовано, що рішенням Конституційного Суду України у справі про право на правову допомогу від 30 вересня 2009 року № 23-рп/2009 визначено засади гарантування права свідка на правову допомогу у кримінальному провадженні. Це рішення зумовило внесення у 2010 році відповідних доповнень до КПК України 1960 року, якими було запроваджено регламентацію інституту надання правової допомоги свідку у кримінальному провадженні.

Встановлено, що законодавча регламентація інституту надання свідку правової допомоги зазнала таких змін: використовується термін «правова допомога адвоката», а не «захисник свідка»; правова допомога свідку може надаватися під час давання показань та участі у проведенні інших процесуальних дій, а не лише під час проведення слідчих (розшукових) дій; спрощено процесуальну форму участі адвоката свідка у кримінальному провадженні.

5. Визначено, що кримінальне процесуальне регулювання інституту надання правової допомоги свідку у кримінальному провадженні в 2010 році обумовило підвищену увагу науковців до цього питання. Предметом наукових дискусій вже було не питання доцільності надання свідку правової допомоги, а питання визначення форми та обсягу надання такої допомоги, з'ясування суб'єкта надання правової допомоги та його процесуального статусу.

6. Звертається увага на використання широкого термінологічного спектру при визначенні допомоги, яка надається учасникам кримінального провадження, а саме: правова, юридична, правнича, професійна правнича, кваліфікована правова допомога. При характеристиці сутності права свідка на професійну правничу допомогу запропоновано виокремити такі групи термінів: 1) професійна та кваліфікована допомога (вимоги кваліфікованості особи); 2) правова, правнича та юридична допомога (характеристика змісту допомоги). Суть правової допомоги полягає не в тому, що вона надається правником, а в тому, що вона допомагає у реалізації визначених законом прав та законних інтересів. Словосполучення «професійна правнича допомога» дослівно можна тлумачити як правнича (правова, юридична) допомога, що надається фахівцями у галузі права.

7. Визначено, що заміна терміну «правова допомога» на термін «професійна правнича допомога» обумовлена акцентуванням уваги на фаховості суб'єкта надання такої допомоги, яким може бути лише адвокат, тобто особа, яка має належний рівень юридичних знань та певний практичний досвід. Обґрунтовано, що слова «юридична», «правова» та «правнича» допомога є словами-синонімами. Використання у законодавстві різних термінів для позначення одного і того ж правового явища зумовлює стан правової невизначеності правозастосування. Обґрунтована необхідність приведення норм КПК України у відповідність до положень ст. 59 Конституції України, де вживається термін «професійна правнича допомога», зокрема – норми КПК України, які регламентують право підозрюваного, обвинуваченого (п. 3 ч. 3 ст. 42) та свідка (п. 2 ч. 1 ст. 66) на правову допомогу.

8. Визначено основні ознаки професійної правничої допомоги свідку у кримінальному провадженні, а саме: 1) є різновидом професійної правничої допомоги у кримінальному провадженні; 2) надається адвокатом особі, яка має процесуальний статус свідка; 3) має юридичний зміст та полягає у наданні інформації та консультуванні з правових питань; роз'ясненні прав свідка і процедур їх реалізації; участі у допиті свідка та інших процесуальних діях за

участю свідка; складенні і поданні заяв, клопотань та інших процесуальних документів, обумовлених реалізацією, процесуальних прав свідка як учасника кримінального провадження; 4) надається з метою забезпечення реалізації прав, свобод і законних інтересів свідка, недопущення їх порушень, сприяння їх відновленню в разі порушення.

9. Обґрунтовано, що професійна правнича допомога свідку – це один із видів правничої допомоги у кримінальному провадженні, яка надається адвокатом та полягає у консультуванні свідка з правових питань, роз'ясненні його прав і процедур їх реалізації, участі у допиті свідка та інших процесуальних діях, складенні процесуальних документів з метою забезпечення реалізації прав, свобод і законних інтересів свідка як учасника кримінального провадження, недопущення їх порушень чи сприяння відновленню їх у разі порушення.

Право свідка на професійну правничу допомогу – це гарантована Конституцією України та забезпечувана кримінальним процесуальним законодавством можливість свідка отримати юридичні послуги адвоката в обсязі та формах, визначених КПК України.

10. Визначено, що кримінальні процесуальні кодекси практично всіх пострадянських країн (окрім Туркменістану та Таджикистану) були доповнені нормами, що регламентують інститут надання свідку правової допомоги, та які перманентно вдосконалюються з метою пошуку ефективних механізмів забезпечення прав та законних інтересів свідків як учасників кримінального провадження.

11. Встановлено, що в КПК Естонії, Молдови, Азербайджану, Узбекистану та Білорусі інститут надання правової допомоги свідку регламентується шляхом наділення свідка правом на правову допомогу адвоката (чи інших осіб), які здійснюють функцію представництва прав та законних інтересів свідка. Регламентації процесуального статусу особи, яка надає правову допомогу свідку, присвячено окрему норму законодавства.

У кримінальному процесуальному законодавстві Литви, Латвії, України, Грузії, Вірменії, Киргизстану дещо «спрощено» регулюється інститут надання свідку правової допомоги. Права та обов'язки адвоката (захисника, представника) визначають у загальних нормах (Литва, Латвія, Киргизстан), чи у нормах, які регламентують порядок проведення допиту (Вірменія), чи взагалі оминають регламентацію цього питання (Грузія, Україна).

12. Звертається увага на те, що КПК Казахстану виокремлює самостійного учасника кримінального провадження – свідка, який має право на захист. Це так званий «запідозрений» свідок – особа, на яку у заяві чи повідомленні про вчинення кримінального правопорушення або у показаннях інших свідків вказують як на таку, яка вчинила кримінальне правопорушення, проте процесуальне затримання до цієї особи не застосовано чи не прийнято рішення про визнання її підозрюваним. Процесуальний статус «запідозреного» свідка відрізняється від інших свідків. Він має ширше коло прав, ніж «звичайний» свідок, при тому, що більшість його прав є тотожними правам підозрюваного.

13. Порівняльний аналіз регламентації інституту надання свідку правової допомоги у КПК пострадянських країн дозволяє виділити такі відмінності:

а) по-різному визначають функцію (роль) особи, яка надає правову допомогу свідку, а саме: про представника свідка йдеться у КПК Естонії, Литви, Азербайджану, Молдови; про адвоката свідка – у КПК Латвії, Узбекистану, РФ, Білорусі, Вірменії, Киргизстану, Грузії, України; про захисника свідка – у КПК Казахстану;

б) різний обсяг правової допомоги, яка може надаватися свідку, а саме: надається лише під час допиту (КПК Естонії, Вірменії, Грузії, РФ та Киргизстану); надається під час проведення слідчих дій (КПК Узбекистану чи Латвії); надається під час проведення будь-яких процесуальних дій (КПК Литви, України, Молдови, Азербайджану, Білорусі, Казахстану);

в) по-різному підходить законодавець до процесуальної форми регламентації процесуального статусу особи, яка надає правову допомогу:

процесуальному статусу такої особи присвячено окрему норму (КПК Естонії, Молдови, Азербайджану, Узбекистану, Казахстану та Білорусі); повноваження визначаються у загальних нормах, які передбачають повноваження відповідного учасника кримінального провадження – представника чи адвоката (КПК Литви, Латвії та Киргизстану); повноваження визначаються у нормах, які регламентують порядок проведення допиту (КПК Вірменії); передбачено лише право свідка на правову допомогу без визначення повноважень особи, яка цю допомогу надає (КПК Грузії та України).

14. Визначено, що КПК ФРН, Болгарії та Австрії також відомий інститут надання свідку правової допомоги. У КПК ФРН кожному праву свідка присвячено окрему норму. Право свідка на правову допомогу визначено у § 68 b КПК ФРН «Допомога адвоката», що свідчить про досить детальну регламентацію інституту надання свідку правової допомоги. Адвокат надає свідку консультативну допомогу щодо порядку реалізації його процесуальних прав, а саме: права на відмову від давання показань чи складання присяги (з роз'ясненням наслідків безпідставної відмови від давання показань), права на забезпечення його безпеки та гарантування честі і гідності (зокрема, щодо питань про особисте життя та судимості).

РОЗДІЛ II.

ГАРАНТІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА СВІДКА НА ПРОФЕСІЙНУ ПРАВНИЧУ ДОПОМОГУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

2.1. Набуття свідком права на професійну правничу допомогу

Відповідно до положень ст. 59 Конституції України кожен має право на професійну правничу допомогу. Гарантування цього права покладає на державу відповідні обов'язки щодо забезпечення особи правничою допомогою належного рівня, що, відповідно, вимагає визначення в законах України умов і способів надання такої допомоги [153].

У КПК України регламентується порядок надання правничої допомоги різним учасникам кримінального провадження – підозрюваному, обвинуваченому, потерпілому, свідку тощо. Втім, процесуальний порядок надання професійної правничої допомоги свідку не знайшов належного законодавчого регулювання. Поза увагою залишилися як питання регламентації процесуального статусу адвоката свідка, так і процедура набуття ним цих повноважень.

Як ми вже відмічали у попередньому розділі нашої роботи, законодавче регулювання інституту надання професійної правничої допомоги свідку у кримінальному процесі фактично було запроваджено рішенням Конституційного Суду України від 30 вересня 2009 року у справі за конституційним зверненням громадянина І. В. Голованя щодо офіційного тлумачення положень ст. 59 Конституції України. У цьому рішенні Конституційний Суд вказав, що кожній особі, зокрема свідку під час допиту в органах дізнання чи досудового слідства та особам при наданні пояснень у державних органах, має бути забезпечена реальна можливість отримувати правову допомогу для захисту від можливого порушення права не давати показань або пояснень щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, які можуть бути використані у кримінальному процесі для доведення обвинувачення

зазначених осіб [153].

На необхідності забезпечення реальної можливості отримання професійної правничої допомоги звертається увага і в рішеннях ЄСПЛ. Зокрема, у рішенні в справі «Артико проти Італії» (ArZco v. Italy) від 13 травня 1980 року Суд нагадав, що Конвенція покликана гарантувати не теоретичні чи ілюзорні права, а їхнє практичне та ефективне здійснення; це особливо стосується права на правову допомогу, яке займає чільне місце в демократичному суспільстві, як і саме право на справедливий судовий розгляд, з якого воно випливає (п. 33) [142; 201, с. 347; 191, с. 76].

Втім, існуюча законодавча регламентація участі адвоката свідка у кримінальному провадженні не гарантує можливості ефективної реалізації ним права на правову допомогу. Адже регламентація цього положення обмежується лише п. 2 ч. 1 ст. 66 КПК України, де визначено, що свідок має право користуватися під час давання показань та участі у проведенні інших процесуальних дій правовою допомогою адвоката, повноваження якого підтверджуються згідно з положеннями ст. 50 КПК України [64].

Окрім вказаної норми, КПК України не містить інших положень, які б на законодавчому рівні регулювали процесуальний порядок вступу та участі адвоката свідка у кримінальному провадженні. На відміну від законодавства інших країн. Адже в підрозділі 1.3 ми встановили, що у процесуальних кодексах багатьох країн інститут надання правової допомоги свідку є більш розвиненим та визначає порядок та момент вступу адвоката свідка у кримінальне провадження.

Зокрема, відповідно до КПК Естонії свідок звертається з клопотанням про те, щоб на його допиті у досудовому провадженні був присутній як його договірний представник адвокат або інша особа, яка відповідає вимогам договірного представника. При цьому особа, яка веде провадження, не дозволяє бути присутнім на допиті як представнику свідка особі, яка в цьому ж провадженні є учасником процесу, свідком або спеціалістом, або може стати свідком чи спеціалістом, чи є обґрунтована підозра, що інтереси особи

суперечать інтересам свідка. Така відмові оформляється постановою, яку свідок може оскаржити у суді (частини 1, 2 ст. 67-1 КПК Естонії) [181].

У КПК Литви визначено, що представник свідка залучається до кримінального провадження на підставі рішення органу досудового розслідування чи прокурора (ч. 3 ст. 55 КПК Литви) [209].

Відповідно до ч. 1 ст. 92 КПК Молдови особа, викликана як свідок, сама запрошує адвоката, який буде представляти його інтереси в органі кримінального переслідування та супроводжувати під час участі у процесуальних діях. При цьому адвокат має підтвердити свої процесуальні якості та повноваження, надавши відповідні документи [176].

Досить цікавою є регламентація набуття свідком права на правничу допомогу у КПК Узбекистану, де чітко визначається момент вступу адвоката свідка у справу (виклик свідка) та підстави його участі у провадженні – пред'явлення ним посвідчення адвоката та подання ордеру (ч. 3 ст. 66.1 КПК Узбекистану) [178].

Вищевикладене свідчить про необхідність вдосконалення кримінального процесуального законодавства України з метою забезпечення його правової визначеності щодо порядку набуття свідком права на професійну правничу допомогу.

Порядок набуття свідком права на професійну правничу допомогу доцільно дослідити в таких аспектах:

- наявність підстав для набуття повноважень адвоката свідка у кримінальному провадженні;
- момент набуття права свідка на професійну правничу допомогу у кримінальному провадженні.

Так, відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 66 КПК України, повноваження адвоката свідка підтверджуються згідно з положеннями ст. 50 КПК України. Тобто, юридичні підстави, які КПК України визначає для вступу у процес захисника, поширюються і на адвоката свідка.

Відповідно до положень ст. 50 КПК України повноваження захисника на участь у кримінальному провадженні підтверджуються:

- 1) свідоцтвом про право на зайняття адвокатською діяльністю;
- 2) ордером, договором із захисником або дорученням органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги [64].

При цьому зауважується, що встановлення будь-яких додаткових вимог, крім пред'явлення захисником документа, що посвідчує його особу, або умов для підтвердження повноважень захисника чи для його залучення до участі в кримінальному провадженні не допускається [64].

Втім, варто відмітити, що вказана норма не може беззастережно застосовуватися і при набутті адвокатом свідка повноважень у кримінальному провадженні. Адже свідок як учасник кримінального провадження, на відміну від підозрюваного, обвинуваченого, не має права на отримання безоплатної правової допомоги. І тому повноваження адвоката свідка на участь у кримінальному провадженні не можуть підтверджуватися дорученням органу, уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги.

Тобто, на адвоката свідка не поширюється положення п. 2 ч. 1 ст. 50 КПК України про посвідчення повноважень дорученням органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги. Тому можна стверджувати, що повноваження адвоката свідка на участь у кримінальному провадженні підтверджуються: 1) свідоцтвом про право на зайняття адвокатською діяльністю; 2) ордером, договором із адвокатом.

Втім, практика реалізації положень ст. 50 КПК України засвідчила неоднаковий підхід до її тлумачення, зокрема, щодо визначення необхідних документів, які слід надавати для вступу у провадження. Адже в одних судах для вступу адвокатів у провадження достатньо було лише ордеру, в інших – суддям потрібно надавати як ордер, так і договір із адвокатом. Це обумовлено тим, що п. 2 ч. 1 ст. 50 КПК України перераховує «ордер, договір», використовуючи між ними кому як розділовий знак, що не обумовлює можливості вибору одного з цих документів.

Неоднакове застосування кримінального процесуального законодавства зумовило необхідність розгляду цього питання Великою Палатою Верховного Суду, де оскаржувалося рішення суду першої інстанції, який повернув позовну заяву у зв'язку з тим, що до позову не було додано документів, які б підтверджували волевиявлення на надання повноважень адвокату (завіреної копії або витягу із договору про надання правової допомоги) [106].

Дослідивши обставини справи, Верховний Суд вказав, що відповідно до ст. 26 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокатська діяльність здійснюється на підставі договору про надання правової допомоги. Документами, що посвідчують повноваження адвоката на надання правової допомоги, можуть бути: 1) договір про надання правової допомоги; 2) довіреність; 3) ордер; 4) доручення органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги. Ордер – письмовий документ, що у випадках, встановлених законами України, посвідчує повноваження адвоката на надання правової допомоги. Ордер видається адвокатом, адвокатським бюро або адвокатським об'єднанням та повинен містити підпис адвоката [120].

У рішенні також звертається увага на те, що ордер може бути оформлений адвокатом (адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням) лише на підставі вже укладеного договору. Крім того, адвокат несе кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення суду про повноваження представляти іншу особу в суді, а так само умисне невнесення адвокатом до ордера відомостей щодо обмежень повноважень, установлених договором про надання правничої допомоги (ст. 400-1 КК України) [106].

На підставі вищевикладеного, Велика Палата Верховного Суду визначила, що ордер є самостійним документом, що підтверджує повноваження адвоката, а тому не має потреби надавати разом із ордером ще й договір про правничу допомогу, його копії або витяги [106].

Отже, для надання професійної правничої допомоги свідку у кримінальному провадженні адвокат може подати слідчому, дізнавачу,

прокурору чи судді ордер, не доповнюючи його копією договору про правничу допомогу.

Вимоги до форми та змісту такого ордеру визначаються «Положенням про ордер на надання правничої (правової) допомоги», яке затверджується рішенням Ради адвокатів України. Відповідно до вказаного положення, ордер, що видається адвокатом, який здійснює свою діяльність індивідуально, підписується адвокатом та посвідчується печаткою адвоката (за її наявності). А ордер, який видається адвокатським бюро або адвокатським об'єднанням, обов'язково має містити підпис адвоката, який надає правничу (правову) допомогу на підставі цього ордеру, та підпис керівника адвокатського бюро, адвокатського об'єднання і скріплюватися печаткою юридичної особи. Окрім цього зауважується, що ордер, встановленої цим Положенням форми, є належним та достатнім підтвердженням правомочності адвоката на вчинення дій в інтересах клієнта [104].

У п. 2 ч. 1 ст. 50 КПК України також визначено, що повноваження захисника на участь у кримінальному провадженні підтверджуються договором.

Відповідно до Правил адвокатської етики, затверджених З'їздом адвокатів України 09 червня 2017 року, адвокат надає правову допомогу відповідно до законодавства України про адвокатуру та адвокатську діяльність на підставі договору про надання правової допомоги. Договір про надання правової допомоги – договір, за яким одна сторона (адвокат, адвокатське бюро, адвокатське об'єднання) зобов'язується надавати правову допомогу іншій стороні договору (клієнту) на умовах і в порядку, що визначені договором, а клієнт зобов'язується оплатити надання правової допомоги та фактичні витрати, необхідні для виконання договору, у випадку, якщо така оплата передбачена договором (ст. 14) [113].

У Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначено, що договір про надання правової допомоги укладається в письмовій формі. Разом з цим зауважується, що договір про надання правової допомоги може

вчинятися усно у випадках: 1) надання усних і письмових консультацій, роз'яснень із правових питань з подальшим записом про це в журналі та врученням клієнту документа, що підтверджує оплату гонорару (винагороди); 2) якщо клієнт невідкладно потребує надання правової допомоги, а укладення письмового договору за конкретних обставин є неможливим – з подальшим укладенням договору в письмовій формі протягом трьох днів, а якщо для цього існують об'єктивні перешкоди – у найближчий можливий строк (частини 1, 2 ст. 27) [120].

Договір про надання правової допомоги може укладатись клієнтом або на користь клієнта іншою особою, яка діє в його інтересах. Якщо договір про надання правової допомоги укладено на користь клієнта іншою особою, яка діє в його інтересах, адвокат зобов'язаний отримати підтвердження згоди клієнта на надання йому професійної правничої (правової) допомоги цим адвокатом виключно у випадку, якщо цього вимагає закон (ст. 15 Правил адвокатської етики) [113].

У Правилах адвокатської етики звертається увага на те, що на вимогу клієнта до укладення договору про надання правової допомоги адвокат (адвокатське бюро, адвокатське об'єднання) має повідомити клієнту, чи має адвокат належну кваліфікацію для надання професійної правничої допомоги у конкретній справі та обставини, що можуть вплинути на можливе виникнення конфлікту інтересів (ст. 16) [113]. Адже відповідно до ч. 1 ст. 28 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокату, адвокатському бюро або адвокатському об'єднанню забороняється укласти договір про надання правової допомоги у разі конфлікту інтересів [120].

Отже, юридичною підставою набуття повноважень адвоката свідка у кримінальному провадженні є пред'явлення слідчому (дознавачу, прокурору чи судді) таких документів:

- свідоцтва про право на зайняття адвокатською діяльністю;
- ордера чи договору, укладеного із адвокатом про надання професійної правничої допомоги.

У КПК України не регулюється питання щодо того, яким саме чином (на підставі якого факту чи рішення) адвокат свідка має вступити у процес. Нормативна регламентація набуття особою статусу адвоката свідка здійснюється з посиланням на норми, які стосуються вступу захисника у кримінальне провадження. Зокрема, у п. 2 ч. 1 ст. 66 КПК України, вказано, що повноваження адвоката свідка підтверджуються згідно з положеннями ст. 50 КПК України, яка стосується підтвердження повноважень захисника.

Втім, у наведеному вище положенні відсутня нормативна регламентація самої процедури набуття процесуального статусу як захисником, так і адвокатом свідка, що зумовлює різні підходи до вирішення цього питання у наукових колах та під час правозастосування.

Зокрема, на окремих сайтах правозахисних організацій можна знайти рекомендації про те, що першим кроком для забезпечення свідком реалізації свого права на правову допомогу є подача ним на ім'я слідчого заяви про забезпечення права на правову допомогу з проханням дозволити бути присутнім під час проведення процесуальних дій адвокату [116].

В науковій літературі також поширеною є думка про те, що набуття адвокатом свідка повноважень у кримінальному провадженні залежить від рішення особи, яка здійснює кримінальне провадження. Так, ще в 2010 році В. Г. Пожар пропонував допускати представника свідка для участі у допиті шляхом винесення про це постанови (ухвали) [103, с. 4].

Подібний підхід висловлює і Т. В. Корчева вже у 2018 році та зазначає, що «залучення адвоката – представника свідка відбувається на підставі винесеної постанови або ухвали суб'єктом, що провадить процес. Винесення такої постанови (ухвали) не є обов'язком суб'єкта, який веде процес, вона може бути лише у випадках фактичного залучення адвоката – представника свідка до участі у кримінальному провадженні» [56, с. 319]. Втім, у цьому разі виникає запитання щодо випадків залучення адвоката свідка у кримінальне провадження. Адже така процедура у КПК України не передбачена.

На думку О.В. Панчук також рішення про допуск адвоката свідки до участі у допиті свідка та інших процесуальних діях має оформлятися постановою слідчого, прокурора, ухвалою слідчого судді, суду. Перед його прийняттям владний суб'єкт кримінального провадження повинен перевірити повноваження адвоката та долучити відповідні документи, якими ці повноваження підтверджуються [184, с. 86]. При цьому зауважується, що постанова (ухвала) про допуск адвоката має бути винесена своєчасно, тобто до того моменту, з якого він повинен приступити до надання правової допомоги свідку. Відмова, в тому числі у формі невнесення постанови щодо допуску адвоката, повноваження якого підтверджено, має бути підставою оскарження цього рішення до прокурора чи суду [184, с. 86].

Втім, на нашу думку, вступ адвоката свідка у кримінальне провадження не повинен носити дозвільний характер та залежати від рішення особи, яка здійснює кримінале провадження.

Адже, по-перше, положення КПК України, які регламентують порядок набуття захисником підозрюваного, обвинуваченого повноважень у кримінальному провадженні не передбачають необхідності винесення про це відповідної постанови слідчого чи прокурора.

Відповідно до вимог ст. 49 КПК України постанова слідчого, прокурора чи ухвала слідчого судді, суду потрібна лише у разі залучення захисника за призначенням [17]. При цьому варто зауважити, що навіть у цьому випадку постанова виноситься не про допуск захисника до провадження для здійснення захисту, а про доручення відповідному органу (установі), уповноваженому законом на надання безоплатної правової допомоги, призначити адвоката для здійснення захисту за призначенням та забезпечити його прибуття у зазначені у постанові (ухвалі) час і місце для участі у кримінальному провадженні (ч. 2 ст. 49 КПК України).

Тобто, у вищенаведеному випадку підставою участі адвоката у кримінальному провадженні є не постанова слідчого чи прокурора, а доручення органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової

допомоги. Окрім цього, варто зважати на те, що для свідка не передбачено випадків залучення адвоката за призначенням.

По-друге, у КПК України 2012 року законодавець відмовився від винесення постанови для засвідчення набуття процесуального статусу не лише захисника, а і інших учасників кримінального провадження, зокрема: потерпілого, представника потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача. Тобто, відповідно до норм КПК України 2012 року учасники кримінального провадження в більшості випадків набувають процесуальний статус не на підставі рішення особи, яка веде провадження, а як результат здійснення певних дій, вказаних у законодавстві.

Зокрема, відповідно до ч. 2 ст. 61 КПК України права та обов'язки цивільного позивача виникають з моменту подання позовної заяви органу досудового розслідування або суду.

Для набуття статусу представника цивільного позивача КПК України також не вбачає потреби виносити відповідне рішення. Повноваження представника цивільного позивача на участь у кримінальному провадженні підтверджуються: «1) документами, передбаченими статтею 50 цього Кодексу, якщо представником цивільного позивача, цивільного відповідача є особа, яка має право бути захисником у кримінальному провадженні; 2) копією установчих документів юридичної особи – якщо представником цивільного позивача, цивільного відповідача є керівник юридичної особи чи інша уповноважена законом або установчими документами особа; 3) довіреністю – якщо представником цивільного позивача, цивільного відповідача є працівник юридичної особи, яка є цивільним позивачем, цивільним відповідачем» (ч. 2 ст. 63 КПК України) [64].

Разом з цим слід зауважити, що постанова має виноситися лише для залучення законного представника цивільного позивача, якщо ним є неповнолітня особа або особа, визнана в установленому законом порядку недієздатною чи обмежено дієздатною (ст. 64 КПК України).

Подібна регламентація набуття процесуального статусу передбачена і для потерпілого. Так, відповідно до ч. 2 ст. 55 КПК України права та обов'язки потерпілого виникають в особи з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого. Варто відмітити, що відповідно до КПК України 1960 року слідчий чи прокурор мали виносити постанову про визнання громадянина потерпілим у кримінальному провадженні (ч. 2 ст. 49) [66].

Слід зауважити, що згідно з чинним КПК України слідчий чи прокурор виносять постанову про відмову у визнанні потерпілим за наявності очевидних та достатніх підстав вважати, що заява, повідомлення про кримінальне правопорушення або заява про залучення до провадження як потерпілого подана особою, якій не завдано шкоди (ч. 5 ст. 55 КПК України) [64].

На прикладі набуття статусу потерпілого у кримінальному провадженні можемо виділити наступний підхід законодавця: 1) для набуття прав та обов'язків необхідно звернутися з відповідною заявою до органу, який здійснює розслідування кримінального правопорушення; 2) якщо така заява не підтверджується, то за рішенням особи, яка здійснює розслідування, потерпілий позбувається цього статусу.

Вищенаведене свідчить, що з прийняттям КПК України 2012 року правозастосовна практика мала б відмовитися від винесення постанови про залучення до провадження як захисника підозрюваного, обвинуваченого, так і тих учасників кримінального провадження, які представляють інтереси інших осіб у кримінальному провадженні (окрім постанови про залучення законного представника).

Втім, аналіз правозастосовної практики свідчить про те, що продовжує зберігатися практика «дозволів» адвокатам на надання правничої (правової) допомоги у кримінальному провадженні (додаток А).

На це звертається увага і у Звіті Центру політико-правових реформ щодо неформальних практик, які склалися під час застосування нового КПК України. Зокрема вказано, що на практиці слідчі оформляють окрему постанову про

допуск захисника. Підставою для «допуску» (залучення) до участі у кримінальному провадженні є надане захисником свідоцтво на право зайняття ним адвокатською діяльністю та доручення Центру з надання безоплатної правової допомоги. Обґрунтуванням для таких постанов слідчі і прокурори зазначають положення ст. 110 КПК, згідно з частиною третьою якої вони уповноважені приймати постанови, коли визнають це за необхідне [166].

При цьому у Звіті зазначається, що у прийнятті таких постанов проявляється попередня модель участі захисника у кримінальних справах, коли сторона обвинувачення (слідчий або прокурор) «допускала» представника сторони захисту [166].

Так як набуття адвокатом свідка повноважень у певному кримінальному провадженні має відбуватися за аналогією вступу у провадження захисника підозрюваного, обвинуваченого, то є всі підстави стверджувати, що процесуальний порядок вступу адвоката свідка у кримінальне провадження не потребує винесення окремого рішення особи, яка здійснює досудове розслідування чи судове провадження.

Це питання залежить виключно від волевиявлення свідка та адвоката, який буде надавати професійну правничу допомогу, що зафіксоване у відповідному договорі. Адже саме така формула набуття права на правничу допомогу виписана у рішенні Конституційного Суду України (у справі про право на правову допомогу), де вказано, що вибір форми та суб'єкта надання правової допомоги залежить від волі особи, яка бажає її отримати (абзац 1 підпункту 3.2 п. 3 мотивувальної частини) [153].

Для підтвердження залучення свідком до кримінального провадження адвоката слідчому, детективу, дізнавачу чи судді необхідно подати такі документи: копію свідоцтва про право на зайняття адвокатською діяльністю та ордер чи договір, укладений із адвокатом про надання професійної правничої допомоги.

Отже, фактичною підставою залучення адвоката для надання правничої допомоги свідку у кримінальному провадженні є укладання договору між ним та свідком (іншою особою на користь свідка).

Для забезпечення принципу верховенства права важливим є момент набуття свідком права на правничу допомогу у кримінальному провадженні та, відповідно, момент набуття адвокатом свідка повноважень на участь у кримінальному провадженні.

Очевидно, що фактичною підставою виникнення права на професійну правничу допомогу у кримінальному провадженні є момент набуття особою процесуального статусу свідка у кримінальному провадженні. Так, відповідно до положень ч. 1 ст. 65 КПК України свідком є фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань [64].

Тому можемо стверджувати, що право свідка на професійну правничу допомогу виникає з моменту набуття особою процесуального статусу свідка, а саме – з моменту його виклику для давання показань. Відповідно, адвокат свідка може брати участь у кримінальному провадженні з моменту виклику свідка та укладення договору про надання свідку професійної правничої допомоги.

Варто зауважити, що для забезпечення можливості ефективної реалізації права на правничу допомогу особливої актуальності набувають питання забезпечення реальної можливості отримання свідком професійної правничої допомоги на початкових етапах досудового розслідування. Адже ще у 1996 році ЄСПЛ у рішенні в справі «Джон Мюррей проти Сполученого Королівства» (John Murray v. the United Kingdom) дійшов висновку, що ст. 6 ЄКПЛ зазвичай вимагає гарантування державою права скористатися допомогою адвоката вже на початкових етапах допиту в поліції (п. 63) [212].

Показовим в цьому контексті є рішення ЄСПЛ у справі «Шабельник проти України» від 19 лютого 2009 року. Зокрема, у цій справі встановлено, що слідчий прокуратури 15 лютого 2002 року допитав заявника як свідка стосовно

обставин смерті пані К. Під час цього допиту, який відбувався без участі адвоката, заявник зізнався у вбивстві пані К. На наступний день заявник, ще як свідок, взяв участь (без присутності адвоката) у відтворенні обстановки та обставин убивства пані К. Ще через день заявника додатково допитав прокурор (без участі адвоката) стосовно обставин придбання ножа, що його використав заявник для вбивства пані К. І лише 25 лютого 2002 року слідчий прокуратури порушив проти заявника кримінальну справу за обвинуваченням у вбивстві пані К., а 3 квітня 2002 року заявникові було пред'явлено обвинувачення у вбивстві К. (пункти 11–17) [149].

Дослідивши вказані обставини, ЄСПЛ зазначив, що з першого допиту заявника стало очевидним, що його показання були не просто показаннями свідка злочину, а фактично зізнанням у його вчиненні. З того моменту, коли заявник уперше зробив зізнання, вже не можна було стверджувати про відсутність у слідчого підозри щодо його причетності до вбивства. Існування такої підозри підтверджувалося тим фактом, що слідчий ужив подальших заходів для перевірки достовірності самовикривальних показань заявника, провівши відтворення обстановки і обставин подій, тобто слідчі дії, які зазвичай проводяться з підозрюваним. На думку Суду становище заявника стало значно вразливішим одразу після вжиття серйозних слідчих заходів з перевірки підозри стосовно нього та підготовки версії обвинувачення. З огляду на вказане, Суд дійшов висновку про застосовність ст. 6 Конвенції, починаючи з 15 лютого 2002 року – з моменту, коли заявник під час допиту у якості свідка зізнався у вбивстві пані К. (п. 57) [149].

Враховуючи наведені факти, ЄСПЛ визнав у справі «Шабельник проти України» порушення п. 3 (с) ст. 6 Конвенції, яка гарантує право захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або – за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника – одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя [52].

Беручи до уваги вищенаведені рішення як Конституційного Суду України, так і ЄСПЛ, у ч. 3 ст. 87 КПК України 2012 року законодавець визначив, що недопустимими є докази, що були отримані з показань свідка, який надалі був визнаний підозрюваним чи обвинуваченим у цьому кримінальному провадженні [64]. Втім, таке законодавче закріплення не гарантує того, що фактичні дані, які «запідозрений» свідок надав під час допиту, не будуть використані для пошуку інших фактичних даних, спрямованих на встановлення та доведення його винуватості.

Особливої актуальності це питання набуває у зв'язку з тим, що під час допиту в якості свідка особа попереджається про кримінальну відповідальність за давання завідомо неправдивих показань і за відмову давати показання (статті 384, 385 КК України). Тобто, свідок дає показання під загрозою притягнення його до кримінальної відповідальності у разі надання неправдивих показань чи відмови від давання показань.

Так, відповідно до звітних даних Офісу Генеральної Прокуратури протягом 2021 року здійснювалося розслідування 518 кримінальних проваджень за ст. 384 КК України «Ведення в оману суду або іншого уповноваженого органу» (у 82 провадженнях повідомлено про підозру) та 22 кримінальних проваджень за ст. 385 КК України «Відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків» (у 1 провадженні повідомлено про підозру). Протягом 2020 року здійснювалося розслідування – 651 кримінального провадження за ст. 384 КК України (у 73 повідомлено про підозру) та 35 кримінальних проваджень за ст. 385 КК України (у 2 повідомлено про підозру) [126].

Варто відмітити, що під час допиту свідку також роз'яснюється право, гарантоване ст. 63 Конституції України, де визначено, що особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом [53].

Втім свідку, який не є фахівцем у галузі права, важко зорієнтуватися у такому масиві правової інформації та зрозуміти, про що під час допиту він

зобов'язаний говорити, а про що може і не говорити. Зокрема, у вищенаведеній справі «Шабельник проти України» ЄСПЛ відмічає, що заявник, якого попередили про кримінальну відповідальність за відмову давати показання й одночасно поінформували про право не свідчити проти себе, міг справді розгубитися, не розуміючи наслідків відмови давати показання (п. 59) [149].

Отже, свідок, який в подальшому може набути статусу підозрюваного, під час допиту повинен мати можливість скористатися професійною правничою допомогою. Відповідно до прецедентної практики ЄСПЛ положення ст. 6 Конвенції поширюються і на випадки, коли особа під час допиту у якості свідка надає викривальні показання щодо себе. Окрім цього, варто зауважити, що положення п. 3 (с) ст. 6 Конвенції гарантує право на юридичну допомогу адвоката, вибраного на власний розсуд, а в разі відсутності коштів – одержувати таку допомогу безоплатно.

Тобто, правова позиція ЄСПЛ полягає в тому, що положення п. 1 та п. 3 (с) ст. 6 Конвенції поширюються також на свідка з моменту його допиту як «запідозреного» свідка, що включає і право одержувати правову допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя.

Про необхідність гарантування свідкам права на безоплатну правову допомогу зауважується і у такому документі міжнародного права як «Принципи і керівні положення Організації Об'єднаних Націй, що стосуються доступу до юридичної допомоги в системі кримінального правосуддя» (Резолюція Економічної та Соціальної Ради ООН 2012/15 від 25 квітня 2012 року), де визначено, що правова допомога включає юридичні консультації, правовий захист та представництво також для потерпілих та свідків, що надаються безоплатно особам, які не мають достатньо коштів або якщо цього вимагають інтереси правосуддя [217].

У Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки також звертається увага на необхідність удосконалення порядку та умов залучення адвокатів до надання безоплатної правової допомоги [156].

Вищенаведене свідчить про необхідність приділення уваги гарантуванню «вразливим» свідкам права на безоплатну правову допомогу. Так, у п. 2 ч. 1 ст. 66 КПК України визначено право свідка користуватися правовою допомогою адвоката. Але варто відмітити, що ні в КПК України, ні в спеціальних законах не передбачена обов'язкова участь адвоката свідка під час допиту.

Відповідно до положень ч. 2 ст. 13 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» така допомога включає здійснення представництва інтересів осіб, що мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами, складення документів процесуального характеру [121].

Втім, аналіз ст. 14 вказаного Закону, де перераховуються суб'єкти права на безоплатну вторинну правову допомогу, дозволяє стверджувати, що особи, які є свідками у кримінальному провадженні, мають право на безоплатну правову допомогу у випадках, обумовлених не їх процесуальним статусом, а певними соціально-економічними характеристиками: малозабезпечені особи, особи з інвалідністю, які отримують пенсію, діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, діти, які перебувають у складних життєвих обставинах, діти, які постраждали внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту, внутрішньо переміщені особи тощо [121].

Враховуючи те, що право на професійну правничу допомогу гарантується Конституцією України, у кримінальному процесуальному законодавстві мають регламентуватися механізми реалізації цього права, в тому числі і у випадках неспроможності свідка самотійно його реалізувати (за відсутності коштів чи з інших об'єктивних причин).

Варто зауважити, що питання надання свідку права на безоплатну правову допомогу адвоката неодноразово було предметом дискусій. Так, 16 жовтня 2019 Комітет з питань правоохоронної діяльності розглянув проект Закону України «Про внесення змін до статті 66 Кримінального процесуального кодексу України щодо забезпечення права свідка на правову допомогу у

кримінальному провадженні» [125]. Цим законопроектом запропоновано доповнити ч. 1 ст. 66 КПК України положенням про те, що «свідок має право на отримання правової допомоги адвоката за рахунок держави у випадках, передбачених цим Кодексом та/або законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги». Однак, у Висновку Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України зауважується, що як у вказаному процесуальному кодексі, так і в Законі України «Про безоплатну правову допомогу» відсутній перелік випадків, коли свідок має право скористатися правовою допомогою адвоката на безоплатній основі. Законопроект також не містить пропозицій, спрямованих на врегулювання зазначеного питання. Відтак, у разі прийняття запропонованих змін свідок матиме відповідне право, а реалізувати його не зможе [19].

Таким чином, проблема полягає не лише у гарантуванні свідку права на безоплатну правову допомогу, а й у визначенні випадків, коли свідок може реалізувати таке право. Адже під час досудового розслідування чи судового розгляду в якості свідків допитується досить велика кількість осіб, і гарантувати кожному право на професійну правничу допомогу за рахунок держави не доцільно. Показання свідків стосуються різних обставин кримінального правопорушення, які ніяк не пов'язані з причетністю особи, що допитується, до вчиненого діяння. Інколи під час допиту може з'ясуватися, що особі взагалі не відомі ніякі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження.

Окрім цього, в рішеннях ЄСПЛ відмічається, що навіть для обвинувачуваного у вчиненні кримінального правопорушення право на безоплатну правову допомогу не є абсолютним. Зокрема у рішенні в справі «Яременко проти України» зазначено, що Суд неодноразово наголошував, що право кожної особи, обвинувачуваної у вчиненні кримінального правопорушення, на ефективний захист адвоката, офіційно призначеного в разі такої необхідності, не є абсолютним. Але, при цьому звертається увага на те, що це право становить одну з головних підвалин справедливого судового

розгляду. У цьому рішенні також зазначено, що спосіб застосування п. 1 і п. 3 (с) ст. 6 на етапі розслідування залежить від особливостей відповідного провадження та фактів конкретної справи [150].

У такому разі постає питання: як визначити ту категорію свідків, які в подальшому можуть набути статусу підозрюваного чи обвинуваченого, та на законодавчому рівні гарантувати їм право на безоплатну професійну правничу допомогу?

Цікавий підхід до вирішення цього питання можемо знайти у КПК Казахстану, де виокремлюється такий учасник кримінального провадження як свідок, який має право на захист, зокрема – це особа, яку у заяві чи повідомленні про вчинення кримінального правопорушення названо особою, яка його вчинила, або проти неї дає покази свідок, який бере участь у кримінальному провадженні, але процесуальне затримання до цієї особи не застосовано чи не прийнято рішення про визнання її підозрюваною (ч. 1 ст. 65-1 КПК Казахстану) [175]. Відповідно до вказаного законодавчого визначення, свідок, який має право на захист, – це особа, яку можна назвати «запідозреним» свідком. І процесуальний статус такого свідка фактично прирівняний до підозрюваного, обвинуваченого, зокрема і щодо забезпечення права на правову допомогу (ст. 26 КПК Казахстану) [175].

Слід також зауважити, що вітчизняні вчені неодноразово звертали увагу на проблему існування так званого «запідозреного» свідка чи «латентного» кримінального переслідування. Так, Т. В. Корчева відмічає, що як свідок може бути допитана особа, яку умовно називають «запідозреним» свідком. Щодо такої особи, як правило, органи досудового розслідування проводять перевірку на причетність її до вчинення злочину. Проте, якщо ця особа не повідомлена про підозру, не затримувалася, до неї не застосовувався запобіжний захід, то вона допитується як свідок, але з певною спрямованістю запитань і тактикою, що відповідає завданню з'ясування її ролі у вчиненні кримінального правопорушення [56].

А як зауважує І. В. Гловюк, відносно свідка може здійснюватися латентне кримінальне переслідування (до повідомлення про підозру). І тому допит особи як свідка у разі, якщо є підстави вважати, що ця особа вчинила кримінальне правопорушення, однак доказів для повідомлення про підозру недостатньо (або у випадку, коли слідчий навмисне зтягує повідомлення про підозру), вчена пропонує розглядати як пред'явлення обвинувачення в контексті практики ЄСПЛ, що дозволяє в рамках національної процесуальної системи розглянути це як латентне кримінальне переслідування [23].

Особливої актуальності це питання набуває в контексті допиту «запідозреного» неповнолітнього свідка. Зокрема, у рішенні ЄСПЛ у справі «Євген Петренко проти України» від 29 січня 2015 року вказано, що заявник, який на той час був неповнолітнім, дав зізнавальні покази за відсутності будь-якого захисника (п. 92) [141].

Очевидно, що саме у вищенаведених ситуаціях свідку має бути гарантована безоплатна професійна правнича допомога. Тобто, під час допиту свідка на досудовому розслідуванні у кримінальному провадженні, де не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, і предметом допиту є встановлення причетності свідка до вчиненого діяння, він повинен мати можливість скористатися правовою допомогою адвоката, в тому числі і за рахунок державного бюджету.

З метою приведення національного законодавства до стандартів, визначених Конвенцією, та гарантування реалізації «запідозреним» свідкам права на професійну правничу допомогу, відповідне положення має бути закріплене як у КПК України, так і у Законі України «Про безоплатну правову допомогу».

У зв'язку із викладеним вище, пропонуємо ч. 1 ст. 66 КПК України доповнити положенням наступного змісту: «свідок має право отримувати професійну правничу допомогу за рахунок держави у випадках, передбачених цим Кодексом та/або законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги». А в окремій нормі КПК України вказати, що «Слідчий, детектив,

дознавач чи прокурор зобов'язані забезпечити участь адвоката, якщо предметом допиту є встановлення причетності свідка до вчинення кримінального правопорушення і він заявив відповідне клопотання, але за відсутністю коштів чи з інших об'єктивних причин не може його залучити самостійно». Таку пропозицію підтримало 58 % опитаних практичних працівників (додаток А).

Окрім цього, варто підтримати думку Т. В. Корчевої про те, що право свідка на запрошення й участь адвоката не може обмежуватися ні процесуальними рамками щодо стадій кримінального провадження, ні в часі, ні в характері спілкування. А законодавча редакція п. 2 ч. 1 ст. 66 КПК України, звужує можливості свідка щодо отримання професійної правничої допомоги [56, с. 319].

Отже, відповідно до прецедентної практики ЄСПЛ положення п. 1 та п. 3 (с) ст. 6 Конвенції поширюються і на осіб, які допитуються під час кримінального провадження в якості свідків з приводу їх причетності до вчиненого кримінального правопорушення. Приведення вітчизняного кримінального процесуального законодавства до стандартів, визначених Конвенцією, потребує регламентації підстав і порядку реалізації «запідозреним» свідком права на професійну правничу допомогу, в тому числі і за рахунок державного бюджету. Належна процесуальна регламентація права свідка на професійну правничу допомогу у кримінальному провадженні сприятиме реалізації вимог ст. 59 Конституції України, п. 3 (с) ст. 6 Конвенції та забезпечить досягнення верховенства права у кримінальному судочинстві [43, с. 41].

2.2. Суб'єкти надання професійної правничої допомоги свідку у кримінальному провадженні

Відповідно до положень статей 59 та 131-2 Конституції України кожен має право на професійну правничу допомогу. Для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура. Виключно адвокат здійснює

представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення [122].

Про адвоката як суб'єкта надання правничої допомоги свідку у кримінальному провадженні йдеться при регламентації процесуального статусу свідка в п. 2 ч. 1 ст. 66 КПК України, де визначено, що свідок має право користуватися під час давання показань та участі у проведенні інших процесуальних дій правовою допомогою адвоката [64].

У Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначено, що адвокат – фізична особа, яка здійснює адвокатську діяльність на підставах та в порядку, що передбачені цим Законом; адвокатська діяльність – незалежна професійна діяльність адвоката щодо здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту (пункти 1, 2 ч. 1 ст. 1) [120].

Окрім цього передбачено, що адвокатом може бути фізична особа, яка має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою відповідно до рівня, визначеного згідно із Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», має стаж роботи в галузі права не менше двох років, склала кваліфікаційний іспит, пройшла стажування (крім випадків, встановлених цим Законом), склала присягу адвоката України та отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю (ч. 1 ст. 6) [120].

Втім, термін «адвокат» не характеризує особу як учасника кримінального провадження, адже не визначає її функції чи ролі у цьому провадженні. Адвокат – це професія. Адвокатом є представник адвокатури як недержавного самоврядного інституту, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі [120].

Тобто, термін «адвокат», який використовує законодавець у п. 2 ч. 1 ст. 66 КПК України, вказує на особу, яка на професійній основі займається адвокатською діяльністю, але не визначає її процесуального статусу як учасника кримінального провадження.

Як зауважує В. М. Тертишник, адвокат – це потенційний учасник процесу, стати таким він може, лише отримавши певний процесуальний статус. Наприклад, для захисту підозрюваного він отримує статус захисника, для надання правничої допомоги потерпілому – статус представника, а для надання правничої допомоги свідку ніякого процесуального статусу не отримує, залишаючись «лише адвокатом» [163, с. 134].

Відповідно до норм КПК України адвокат може брати участь у кримінальному провадженні у таких процесуальних статусах:

– як захисник підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію) (ч. 1 ст. 45 КПК України);

– як представник потерпілого (ст. 58 КПК України);

– як представник цивільного позивача чи цивільного відповідача (ст. 63 КПК України);

– як представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження (ст. 64-1 КПК України);

– як представник особи, щодо майна якої розглядається питання про арешт (ч. 4 ст. 64-2 КПК України);

– як особа, яка надає свідку правову допомогу під час давання показань та участі у проведенні інших процесуальних дій (п. 2 ч. 1 ст. 66 КПК України).

Тобто, при визначенні процесуального статусу адвоката як представника правозахисної інституції, який захищає підозрюваного, обвинуваченого чи представляє інтереси потерпілого, законодавець враховує характеристику його функції та ролі у кримінальному провадженні, називаючи «захисником» чи «представником». Втім, це правило не стосується регламентації процесуального статусу особи, яка надає правничу допомогу свідку. Адже законодавець у цьому випадку використовує термін «адвокат», який не дозволяє визначити

сутність його повноважень при наданні правничої допомоги свідку у кримінальному провадженні.

Такий законодавчий підхід до назви особи, яка надає правничу допомогу свідку у кримінальному провадженні, є необґрунтованим, що зумовлює проблеми правозастосування. Зокрема, В. М. Тертишник та І. М. Одинцова з цього приводу відмічають, що «одна з проблем сьогоденного законодавства полягає в тому, що закон юридично не визначив ні назву, ні статус осіб, які надають правничу допомогу свідку, заявнику, особі, що подає явку з повинною. Це суттєва прогалина законодавства, яка не сприяє ефективності застосування інституту правничої допомоги» [164, с. 165].

Очевидно, що назва учасника кримінального провадження відіграє важливу роль при визначенні сутності його функції. Є різні підходи як у науковців, так і в законодавця щодо назви учасника кримінального процесу, який має надавати професійну правничу допомогу свідку у кримінальному провадженні.

Так, при регулюванні надання правової допомоги свідку у КПК України 1960 року цей учасник кримінального провадження називався захисником. Зокрема, у п. 4-1 ст. 69-1 КПК України 1960 року (в редакції 2010 року) було зазначено, що свідок має право «на обраного за власним бажанням захисника під час допиту чи проведення інших слідчих дій за своєю участю відповідно до цього Кодексу та на іншу правову допомогу в порядку, встановленому законом, а також відмовитися від запрошеного ним захисника» [66].

Тобто, відповідно до положень КПК України 1960 року правову допомогу свідку надавав «захисник», який мав такий же обсяг процесуальних повноважень, що і захисник підозрюваного чи обвинуваченого. Вказаний підхід мав підтримку у окремих науковців. Зокрема, на думку О. М. Дроздова раціональним є доповнення кола суб'єктів, які мають право на захисника, свідком [29, с. 25].

Маркуш М. А. також вважає, що свідок повинен мати право на захист та допомогу захисника. Аргументом на користь такого твердження вчена називала

те, що на практиці не поодинокими є випадки допиту особи як свідка з метою унеможливити реалізацію права на захист [74, с. 99]. Очевидно, що в цьому випадку йдеться про так званого «запідозреного» свідка. Але ж інші свідки також беруть участь у кримінальному провадженні, і вони теж повинні мати право на правничу допомогу.

Тому цілком виправдано, більшість вчених-процесуалістів критично сприйняли позицію законодавця щодо того, щоб учасника кримінального провадження, який надає правову допомогу свідку, називати «захисником».

Зокрема, М. Я. Никоненко вважає, що термін «захисник свідка» не має застосовуватися у Кримінальному процесуальному кодексі, оскільки він не відповідає сутності функції, яку виконує особа, яка надає в кримінальному судочинстві правову допомогу свідку [82, с. 115].

Окрім цього, на думку П. В. Кучевського, термін «захисник», який вживається стосовно свідка, за змістом не відповідає терміну «захисник», що вживається в інших нормах КПК України та Конституції України. На думку вченого, «логічне тлумачення ст. 59 Конституції України, яка має загальний характер, і стосується усіх видів судочинства, дозволяє зробити висновок, що термін «захисник» вживається в ній не у значенні найменування суб'єкта процесу, а для позначення тієї функції і ролі, яку покликана виконувати особа, що надає правову допомогу» [68, с. 13; 69].

Як зауважує І. В. Головань з цього приводу, «аж надто дивним є рішення законодавця надати адвокату, запрошеному свідком для забезпечення правової допомоги під час допиту, процесуальний статус захисника, що виглядає як законодавче закріплення «поганої звички» українського слідства починати «працювати» з потенційним обвинуваченим, залишаючи його у статусі свідка (з усіма наслідками: обов'язок давати показання, кримінальна відповідальність за відмову від дачі показань та завідомо неправдиві показання тощо). І тільки отримавши від такого свідка всю можливу інформацію, українські слідчі висувають обвинувачення» [25, с. 139]. При цьому автор відмічає, що «більшість свідків – це саме свідки. Вони не є супротивниками слідчого, а

навпаки, допомагають слідству, не забуваючи при цьому свої права і законні інтереси. Тому свідку доречніше було б мати не захисника, а представника (як у потерпілого, цивільного позивача та цивільного відповідача)» [25, с. 139]

Вищенаведене свідчить, що особу, яка надає правову допомогу свідку, не можна називати «захисником». Адже свідок як учасник кримінального провадження потребує не захисту від обвинувачення, а допомоги щодо роз'яснень його процесуальних прав та законних інтересів, порядку їх реалізації, обов'язків та наслідків їх невиконання.

Досить поширеною серед науковців є думка про те, що адвокат свідка виконує функцію представництва його інтересів. Про представництво прав та законних інтересів свідка йдеться у працях О. В. Белькової, І. В. Гловюк, І. В. Голованя, О. О. Вакулик та О. В. Лепей, Т. В. Корчевої, Н. В. Титової та В. Г. Пожара.

Зокрема, О. В. Белькова ще у 2005 році обґрунтовувала думку про наділення свідка правом мати представника у правовідносинах, пов'язаних із оскарженням дій посадових осіб, отриманням відшкодування шкоди, пов'язаної із викликом для дачі показань, забезпеченням безпеки шляхом застосування заходів, передбачених кримінально-процесуальним законодавством. При цьому вчена зауважує, що зміст законних інтересів свідка становить прагнення поновити порушене право, отримати відшкодування витрат, пов'язаних із викликом для дачі показань, забезпечити безпеку свого життя, здоров'я, майна [6, с. 13].

Втім, варто зауважити, що свідок, насамперед, є учасником кримінального провадження, якому відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і який викликаний для давання показань. Тому свідок, здебільшого, потребує правової допомоги під час давання показань. І суть такої допомоги не лише представництво інтересів, а роз'яснення та консультування свідка щодо його участі у цій слідчій (розшуковій) дії та реалізації процесуальних прав як учасника кримінального провадження.

Корчева Т. В. у 2006 році також стверджувала, що, правова допомога для свідка має здійснюватися у формі представництва. Свою позицію вона обґрунтовує тим, що «реалізації права на судовий захист, поряд з іншими правовими засобами служить інститут судового представництва, що забезпечує заінтересованій особі одержання кваліфікованої правової допомоги» [57, с. 73]. У своїх подальших наукових дослідженнях (2018 року) вчена, розвиваючи цю думку, стверджує, що професійна правнича допомога свідку у кримінальному провадженні повинна здійснюватися у формі представництва, яке є одним із видів адвокатської діяльності [56, с. 319].

На думку В. Г. Пожара представник свідка – це самостійний суб'єкт кримінально-процесуального провадження, який вступає в процес виключно з метою захисту прав та законних інтересів свідка. Вчений пропонує уніфікувати правову регламентацію кола осіб, які могли би бути представниками свідка за аналогією з представниками потерпілого, цивільного позивача та відповідача. Він також відмічає, що такий представник захищає процесуальний інтерес свідка, який полягає у найбільш повній реалізації належних свідку прав у кримінальному процесі та їх захисту від можливих порушень [103, с. 11, 15].

Досліджуючи кримінальні процесуальні функції, при визначенні функції адвоката свідка І. В. Гловюк доходить висновку про те, що адвокат свідка є його представником і реалізує ту ж функцію, що і свідок, тобто допоміжну кримінально-процесуальну функцію [23, с. 126-127]. При цьому вчена відмічає, що свідок має власний інтерес у кримінальному провадженні (наприклад, щоб допит був проведений з дотриманням вимог КПК, щоб за наявності для того підстав до нього були застосовані заходи безпеки), тому, відповідно, може користуватися допомогою адвоката для забезпечення реалізації цих та інших законних інтересів. Відповідно, варто визначити можливість існування договірного представництва інтересів свідка, складно заперечувати при цьому представницький характер діяльності адвоката свідка [22, с. 200–201].

Про представника свідка йдеться і у кримінальному процесуальному законодавстві різних країн.

Зокрема, у ст. 67-1 КПК Естонії «Представник свідка» передбачено, що з метою захисту інтересів свідка при його допиті на досудовому провадженні може бути присутній як його договірний представник адвокат (ч. 1 ст. 67-1 КПК Естонії) [181]. У ст. 105 «Представник свідка» КПК Азербайджану визначено повноваження цього учасника процесу під час супроводження свідка до органу, що здійснює кримінальне провадження [168]. А у п. 10 ч. 12 ст. 90 КПК Молдови вказано, що під час участі у процесуальних діях свідок має право на супроводження захисником, якого він обрав у якості свого представника [176]. У КПК Литви також зазначено, що свідок має право на представника (п. 7 ч. 1 ст. 81), відповідно, представником є особа, яка захищає права та законні інтереси потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, свідка (ч. 1 ст. 55) [209, с. 35].

Вищенаведені думки науковців та норми законодавства окремих країн свідчать про поширеність тверджень про те, що особа, яка надає правову допомогу свідку, має називатися представником.

Втім, і щодо такого підходу є спірні питання. Адже професійна правнича допомога і представництво інтересів не є тотожними термінами. На це звертається увага у Висновку Конституційного Суду України (щодо скасування адвокатської монополії), де вказано, що поняття «надання професійної правничої допомоги» не тотожне поняттю «представництво особи в суді». Надання професійної правничої допомоги здійснюють адвокати, натомість представництво особи у суді може бути здійснене за вибором особи адвокатом або іншим суб'єктом [152].

Дійсно, свідок як учасник кримінального провадження має свої права та законні інтереси, для реалізації яких він може скористатися допомогою представника. Зокрема – щодо відшкодування витрат, пов'язаних із викликом для дачі показань, щодо забезпечення його безпеки чи оскарження незаконних дій при застосуванні щодо нього заходів забезпечення кримінального провадження (наприклад, приводу). В цих випадках роль адвоката свідка полягає у наданні правової допомоги у формі представництва.

Втім, як слушно зауважує з цього приводу О. Г. Яновська, «основною особливістю представництва є можливість представника діяти замість особи, яку він представляє» [208, с. 110].

Але ж право свідка на професійну правничу допомогу обумовлено не стільки необхідністю представництва його інтересів (що передбачає участь у кримінальному провадженні представника замість свідка), скільки потребою забезпечення присутності адвоката під час допиту свідка та надання йому консультацій, чим гарантується реалізація конституційного права на свободу від самовикриття чи викриття членів сім'ї або близьких родичів.

Тобто, правнича допомога свідку забезпечується не стільки представництвом його інтересів, скільки можливістю консультування його під час проведення допиту чи інших процесуальних дій. Так, у ст. 48 КПК України 1960 року було визначено, що адвокат свідка має право надавати в присутності слідчого консультації свідку, якщо фактичні обставини у справі можуть бути використані для кримінального переслідування особисто самого свідка або членів його сім'ї чи близьких родичів [66].

Аналогічні норми закріплені у КПК інших країн. Зокрема, у § 68 b КПК ФРН визначено, що свідки можуть користуватися допомогою адвоката. Адвокату, який з'явився на допит свідка, дозволяється бути присутнім під час допиту [27, с. 119]. Відповідно до КПК Грузії участь адвоката свідка у кримінальному провадженні обмежується лише його участю у допиті (ч. 11 ст. 114 КПК Грузії) [170]. А в КПК Болгарії визначено, що свідок має право консультуватися з адвокатом, якщо вважає, що відповідь на поставлене запитання обмежує його право (ч. 2 ст. 122 КПК Болгарії) [169].

Отже, вищенаведене дозволяє стверджувати, що правнича допомога свідку не тотожна представництву його інтересів. Особливістю надання правничої допомоги свідку є те, що адвокат діє не замість свідка, а бере участь разом із ним у процесуальних діях та слідкує за дотриманням прав та законних інтересів свідка під час проведення цих процесуальних дій.

На користь такого твердження свідчить положення § 378 КПК ФРН «Адвокат-консультант і представник приватного обвинувача» [27, с. 313]. Адже з назви цієї норми можна зробити висновок про відокремлення функцій представництва та консультування як різновидів правничої допомоги.

Про відмінність представництва інтересів та надання правової допомоги свідку стверджують і П. В. Кучевський та В. В. Заборовський.

Зокрема, на думку П. В. Кучевського що між адвокатом-представником і адвокатом, який надає правову допомогу свідку та особі, яка дає пояснення, знак рівняння ставити не можна. Він стверджує, що адвокат, запрошений свідком на підставі п. 4-1 ч. 1 ст. 69-1 КПК України (в редакції 2010 року), не є ні захисником, ні представником, ні спеціалістом. Його слід вважати самостійним суб'єктом кримінального процесу [68, с. 14].

Заборовський В. В. також вважає, що особа, яка має статус адвоката у кримінальному провадженні, може брати участь як захисник, представник і, власне, адвокат (наприклад, свідка). Вчений зауважує, що відсутність чіткого врегулювання статусу адвоката свідка в українському законодавстві дає змогу припустити, що вітчизняний законодавець мав на меті надати адвокату свідка окремий правовий статус. Проте, таке нормативне врегулювання потребує вдосконалення, оскільки, по-перше, на законодавчому рівні має бути чітко визначений правовий статус такої особи (адвокат свідка), по-друге, його правовий статус повинен бути детально врегульований [36, с. 171].

При цьому В. В. Заборовський відмічає, що адвоката свідка не слід розглядати як захисника або ж представника, його потрібно розглядати як самостійного учасника кримінального провадження [36, с. 170].

Про самостійність правового статусу адвоката свідка свідчить і положення п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК України, де він перерахований нарівні з іншими учасниками кримінального провадження. Втім, вказане положення не вирішує проблему визначення назви чи процесуального статусу цього учасника кримінального провадження.

Заслуговує на детальний аналіз запропонований В. М. Тертишником підхід до вирішення цього питання. Так, вчений відмічає, що в сучасному кримінальному процесі адвокат як представник правозахисної інституції, на яку покладено виконання функції правничої допомоги, може брати участь у кримінальному провадженні в трьох різних статусах: як захисник, як представник та як юридичний помічник (консультант) свідка [163, с. 130–131]. В. М. Тертишник пропонує адвоката свідка називати правничим повіреним та запровадити нову концептуальну систему правничої допомоги і захисту:

- захист підозрюваного можуть здійснювати не тільки адвокати, але й інші фахівці у галузі права, щодо яких немає підстав для відводу;

- захист обвинуваченого та підсудного в суді має здійснювати лише адвокат, якого пропонується іменувати судовим повіреним, представниками інтересів підсудного допускати його близьких родичів;

- правничу допомогу потерпілим, цивільним позивачам, цивільним відповідачам і третім особам (ст. 63 КПК України) можуть надавати не тільки адвокати, але й інші фахівці у галузі права і близькі родичі, які можуть набувати процесуального статусу представників відповідних осіб;

- правничу допомогу свідкам, заявникам, іншим учасникам процесу надають не тільки адвокати, але й інші фахівці у галузі права, які можуть набувати процесуального статусу правничих повірених (юрисконсультів), тобто осіб, які надають правничу допомогу поза межами застосування представництва чи захисту [163, с. 132].

Враховуючи викладене вище, вчений пропонує доповнити кримінально-процесуальну доктрину теоретичною моделлю інституту правничого повіреного (процесуального юрисконсульта) і відповідно для його закріплення доповнити КПК України нормою «Юридична допомога правничим повіреним», яким може бути як адвокат чи його помічник, так і інший фахівець у галузі права, стосовно яких немає передбачених законом підстав для відводу від участі у справі [163, с. 134].

Відповідно до вищевикладеного підходу слід розрізняти такі три форми правничої допомоги у кримінальному процесі: захист, представництво та юрисконсультство. Особу, яка надає свідку професійну правничу допомогу у кримінальному провадженні, вчений пропонує називати правничим повіреним (процесуальним юрисконсульттом).

Отже, вищенаведене свідчить, що правнича допомога свідку не є тотожною представництву його інтересів у кримінальному провадженні. Завдання особи, яка надає правничу допомогу свідку у кримінальному провадженні, в першу чергу – це консультування свідка під час проведення з ним допиту чи інших процесуальних дій, що не виключає представництво інтересів свідка щодо реалізації інших прав, зокрема щодо відшкодування витрат, пов'язаних із викликом до органу досудового розслідування, чи щодо оскарження незаконних дій чи рішень осіб, які здійснюють кримінальне провадження.

Правнича допомога є ширшою за своєю суттю та може бути у формі захисту, представництва чи юридичного консультування. В цілому погоджуємося з твердженням В. М. Тертишника про те, що особу, яка надає свідку професійну правничу допомогу у кримінальному провадженні, слід називати правничим повіреним (процесуальним юрисконсульттом). Пропонуємо у КПК України цього учасника кримінального провадження називати «правничий консультант свідка».

Саме така назва дозволяє відобразити функціональну спрямованість діяльності особи, що надає правничу допомогу свідку, як учасника кримінального провадження та відокремити її від захисту чи представництва як форм правничої допомоги у кримінальному провадженні.

Окремої уваги заслуговує питання щодо того, хто може надавати професійну правничу допомогу свідку у кримінальному процесі.

Так, відповідно до Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» 2016 року була запроваджена адвокатська монополія. Зокрема, ст. 59 Конституції України була викладена у такій

редакції: «Кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав». А в ч. 4 ст. 131-2 Конституції України визначено, що виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення [53; 122].

Втім, запровадження адвокатської монополії зазнало суттєвої критики серед правників, що зумовило розроблення чергових змін до Конституції України. Зокрема у Висновку Конституційного Суду України (щодо скасування адвокатської монополії) вказано, що надання професійної правничої допомоги здійснюють адвокати, натомість представництво особи у суді може бути здійснене за вибором особи адвокатом або іншим суб'єктом [152].

Доцільність надання професійної правничої допомоги свідку не лише адвокатом, а і іншими фахівцями у галузі права, підтримують і такі вчені як Т. В. Корчева, В. М. Тертишник, С. В. Рокунь, О. В. Панчук, І. В. Головань [26].

Зокрема, Т. В. Корчева вважає, що з метою надання кваліфікованої правової допомоги представниками свідка мають бути адвокати, а також юристи, що не є адвокатами [57, с. 73].

Окрім цього, С. В. Рокунь справедливо відмічає, що неузгодженість правових норм залишає відкритим питання щодо того, як розуміти припис закону «кожен є вільним у виборі захисника своїх прав» та те, що «для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура». Вочевидь, з тексту конституційних норм не постає, що адвокатура може бути монополізована на надання правничої допомоги, проте можна стверджувати, що захист обвинувачення у суді за приписами конституційних норм покладається лише на адвоката [135, с. 157].

На думку О. В. Панчук також не можна погодитися зі змістом п. 2 ч. 1 ст. 66 КПК України щодо того, що правову допомогу свідку може надавати тільки адвокат. Вона відмічає, що таке категоричне регулювання не узгоджується з рішенням Конституційного Суду України (справа про право на правову допомогу), де в резолютивній частині вказано, що твердження «для ...

надання правової допомоги ... діє адвокатура» не виключає можливості отримання такої допомоги від іншої особи, якщо законами України щодо цього не встановлено обмежень [97, с. 34; 153].

Варто зауважити, що вказане тлумачення Конституційного Суду України цілком можна застосувати і при роз'ясненні положення нової редакції Конституції України, де в ч. 1 ст. 131-2 задекларовано аналогічне твердження про те, що «для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура».

Кримінальне процесуальне законодавство окремих країн також дозволяє надавати свідку правову допомогу не лише адвокатам, а й фахівцям-правникам. Зокрема, у КПК Естонії вказано, що з метою захисту інтересів свідка під час його допиту може бути присутній як його договірний представник адвокат або інша особа, яка відповідає вимогам до договірного представника (ч. 1 ст. 67-1 КПК Естонії) [181]. Відповідно до КПК Литви представником може бути адвокат або за його дорученням помічник адвоката, а з дозволу працівника органу досудового розслідування, прокурора чи судді – і інша особа, яка має вищу юридичну освіту та уповноважена стороною представляти її інтереси (ч. 2 ст. 55 КПК Литви) [209, с. 18]. Відповідно до положень ст. 105 КПК Азербайджану представником свідка, який супроводжує його до органу, що здійснює кримінальне провадження, може бути адвокат чи інша особа [168].

Окрім цього, як зауважує В. М. Тертишник, конституційні положення щодо адвокатської монополії на надання правничої допомоги створюють певну конкуренцію правових норм національного законодавства та міжнародних правових актів, мають внутрішньо суперечливий і дискусійний характер. Вчений звертає увагу на «Принципи і керівні положення Організації Об'єднаних Націй, що стосуються доступу до юридичної допомоги в системі кримінального правосуддя» (Резолюція Економічної та Соціальної Ради ООН 2012/15 від 25 квітня 2012 р.), основні концепти і положення яких спрямовані на розширення доступу до юридичної допомоги в системах кримінального судочинства [163, с. 132].

Зокрема, В. М. Тертишник акцентує увагу на наступних положеннях вказаної резолюції:

- особа, яка надає юридичну допомогу, називається юрисконсультом;
- держави використовують різні форми надання юридичної допомоги, це можуть бути державні захисники, приватні адвокати, адвокати за угодою, помічники адвокатів та інші;
- без шкоди для прав обвинувачених слід надавати юридичну допомогу потерпілим і свідкам на всіх етапах кримінального правосуддя;
- державам слід визнавати і заохочувати внесок асоціації юристів, університетів, громадянського суспільства і інших груп та установ у надання юридичної допомоги [163, с. 132; 217].

Тобто, у Резолюції звертається увага на необхідність розширення кола суб'єктів, які можуть надавати правничу допомогу, задля гарантування доступу всіх осіб до правничої допомоги.

Отже, вищевикладене свідчить, що суб'єктами надання професійної правничої допомоги свідку у кримінальному провадженні мають бути не лише адвокати, а і фахівці у галузі права, які набули відповідного процесуального статусу відповідно до норм кримінального процесуального законодавства. Таку пропозицію підтримало 65 % опитаних практичних працівників (додаток А).

Окремо слід зупинитися на дослідженні обставин, за наявності яких адвокат не може надавати правничу допомогу свідку у кримінальному провадженні. Адже після перевірки документів, які підтверджують набуття повноважень статусу адвоката свідка, слідчий має з'ясувати наявність чи відсутність обставин, що виключають участь адвоката у кримінальному провадженні.

Це питання вже було предметом окремих наукових досліджень, у яких зверталася увага на відсутність визначення у КПК України обставин, за наявності яких адвокат не може надавати свідку правничу допомогу.

Зокрема, О. В. Панчук відмічає, що у ст. 78 КПК України йдеться лише про обставини для відводу захисника та представника як учасників

кримінального провадження. Тому вчена пропонує доповнити КПК статтею «Обставини, що виключають участь адвоката свідка у кримінальному провадженні», де слід зазначити, що адвокат не може надавати правову допомогу свідку при наявності обставин, передбачених у ст.78 КПК України. Крім цього, О. В. Панчук пропонує вказати, що один і той же адвокат у кримінальному провадженні не може надавати правову допомогу двом і більше свідкам, а також надавати таку допомогу свідку та бути захисником підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, представником потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача [97, с. 34].

Тобто, пропонується фактично повернутися до регламентації цього питання у його формулюванні в КПК України 1960 (в редакції 2010 року), де були визначені загальні підстави відводу захисника та додатково вказано, що «одна і та сама особа в даній кримінальній справі не може бути захисником двох і більше свідків, а також захисником свідка та підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, потерпілого, цивільних позивача чи відповідача» [66].

Втім, І. В. Головань звертає увагу на певні неузгодженості при регулюванні цього положення у попередній редакції кримінального процесуального законодавства. Вчений відмічає, що проблеми із застосуванням правила «кожному свідку – окремого адвоката» виникли одразу після набрання чинності змін до КПК. Адже у справах про злочини у сфері господарської діяльності працівників того чи іншого підприємства викликають як свідків буквально десятками. Всі ці люди часто воліють запросити відомого їм адвоката, зазвичай того, який здійснює правове забезпечення діяльності підприємства. Однак, за редакції КПК це неможливо. Забезпечити таку кількість свідків правовою допомогою здатне навіть не кожне адвокатське об'єднання. І це при тому, що законодавство допускає можливість здійснення одним адвокатом захисту двох і більше підозрюваних, обвинувачених чи підсудних, за винятком випадків, коли інтереси захисту одного з них суперечать інтересам захисту іншого [25, с. 139–140].

Варто відмітити, що навіть для захисника підозрюваного чи обвинуваченого закон не визначає такого кількісного обмеження. Зокрема, у п. 1 ч. 2 ст. 78 КПК України зазначено, що особа не має права брати участь у цьому ж кримінальному провадженні як захисник або представник якщо вона у цьому провадженні надає або раніше надавала правову допомогу особі, інтереси якої суперечать інтересам особи, яка звернулася з проханням про надання правової допомоги [64].

Тобто, щодо участі захисника чи представника у кримінальному провадженні обмеження в кількості осіб, яким надається правнича допомога, обумовлені лише суперечністю їх інтересів. Якщо ж у осіб, яким захисник надає правничу допомога, відсутня суперечність інтересів, то кількісного обмеження щодо них кримінальне процесуальне законодавство не передбачає.

У Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» це питання регламентується аналогічно. Зокрема, адвокатському бюро або адвокатському об'єднанню забороняється укладати договір про надання правової допомоги у разі конфлікту інтересів (ч. 1 ст. 28) [120].

А у Рішенні № 120 Ради адвокатів України від 15 листопада 2019 року «Про затвердження роз'яснення щодо наявності конфлікту інтересів при наданні правової допомоги клієнтам з різним процесуальним статусом у кримінальних провадженнях» розглядалося питання щодо можливості надання правової допомоги свідкам та підсудному. Так, Рада адвокатів України, розглянула звернення адвоката О. М. Волошина щодо надання роз'яснення про наявність або відсутність конфлікту інтересів під час здійснення ним з 2012 року захисту підсудного та надання правової допомоги двом іншим особам, що були понятими у 2009 році під час проведення досудового слідства і є свідками обвинувачення у цій кримінальній справі. При цьому надання правової допомоги двом особам, що є свідками, здійснюється адвокатом у інших двох різних кримінальних провадженнях на підставі окремих договорів про надання правової допомоги, укладених у 2018 та у 2019 роках, відповідно [127].

Враховуючи наведене, Рада адвокатів України роз'яснила, що участь адвоката, який здійснює на підставі договору про надання правової допомоги захист підсудного у кримінальній справі, у допиті свідків обвинувачення у судовому засіданні у цій справі, за обставин надання цим адвокатом цим особам правової допомоги у інших, не пов'язаних з цією справою справах, за умови відсутності конфлікту інтересів, обставин, визначених статтею 46 КПК України, та відсутності підстав для відводу захисника, передбачених статтею 78 КПК України, не має ознак порушення Правил адвокатської етики [127; 1, с. 563–564].

Отже, вищенаведене свідчить про недоцільність кількісного обмеження свідків, яким адвокат може надавати правничу допомогу у кримінальному провадженні.

Втім очевидно, що законодавство має визначити певні обставини, за наявності яких особа не може брати участь у кримінальному провадженні як адвокат свідка.

Так, про обставини, за наявності яких особа не може надавати правничу допомогу свідку у кримінальному провадженні, йдеться у КПК різних країн.

Зокрема, у § 68 b КПК ФРН вказано, що адвокат свідка не може бути присутнім під час його допиту, якщо на підставі певних фактів можна допустити, що: 1) адвокат брав участь у вчиненні діяння, що розслідується, або пов'язаного з ним приховуванням, перешкоджанні покаранню чи скупці викраденого; 2) на поведінку свідка при даванні показань буде здійснено вплив у зв'язку з тим, що адвокат, як виявляється, діє не тільки в інтересах свідка, або 3) адвокат використовує відомості, отримані на допиті, для приховування доказів або розголосить їх, перешкоджаючи цим досягненню мети розслідування [27, с. 119–120].

Це питання також врегульовано у ст. 67-1 КПК Естонії, де вказано, що особа не може представляти свідка на допиті, якщо вона у цій же кримінальній справі є учасником процесу, свідком або спеціалістом, або може стати свідком або спеціалістом, або є обґрунтована підозра, що інтереси особи суперечать

інтересам свідка [181]. А у ч. 2 ст. 66.1 КПК Узбекистану визначено, що не може бути адвокатом свідка особа, яка здійснює захист інтересів сторін у кримінальній справі [178].

У КПК України підстави відводу визначені лише для захисника чи представника у ст. 78 КПК України. У цій нормі вказано, що захисником, представником не має права бути особа, яка брала участь у цьому ж кримінальному провадженні як слідчий суддя, суддя, присяжний, прокурор, слідчий, потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач, експерт, спеціаліст, представник персоналу органу пробації, перекладач (ч. 1) [64].

Ці обставини також повинні стосуватися і адвоката свідка, адже одна особа не може поєднувати у кримінальному провадженні декілька процесуальних статусів. Тому, якщо адвокат був у кримінальному провадженні суддею, прокурором, слідчим, потерпілим, спеціалістом, перекладачем тощо, то він не може надавати свідку правничу допомогу у цьому ж провадженні.

Окрім цього, у ч. 2 ст. 78 КПК України визначено, що особа не має права брати участь у цьому ж кримінальному провадженні як захисник або представник також у випадках:

1) якщо вона у цьому провадженні надає або раніше надавала правову допомогу особі, інтереси якої суперечать інтересам особи, яка звернулася з проханням про надання правової допомоги;

2) зупинення або припинення права на зайняття адвокатською діяльністю (зупинення дії свідоцтва про право на зайняття адвокатською діяльністю або його анулювання) в порядку, передбаченому законом;

3) якщо вона є близьким родичем або членом сім'ї слідчого, прокурора, потерпілого або будь-кого із складу суду [64].

Вказані обставини також застосовні і до адвоката свідка, адже вони стосуються: наявності конфлікту інтересів у осіб, яким надається правова допомога (перший пункт); відсутності юридичних підстав надавати правову допомогу (другий пункт); презумпції упередженості (третій пункт). Щодо останнього пункту варто зауважити, що наявність родинних зв'язків між

адвокатом свідка і слідчим чи прокурором ставлять під сумнів можливість надання ефективної правничої допомоги.

Отже, викладене вище дозволяє стверджувати, що обставини, за наявності яких адвокат свідка не може надавати професійну правничу допомогу свідку, обумовлені такими факторами:

- участю адвоката у цьому ж кримінальному провадженні у іншому процесуальному статусі;
- наявністю конфлікту інтересів;
- відсутністю юридичних підстав надавати правничу допомогу;
- презумпцією упередженості.

Кількісне обмеження свідків, яким адвокат може надавати правничу допомогу у кримінальному провадженні, не слід використовувати при регулюванні цього правового інституту.

Враховуючи відсутність законодавчої регламентації питань, які досліджувалися у цьому підрозділі, вважаємо за необхідне доповнити КПК України окремою нормою, де слід закріпити процесуальний порядок набуття статусу особи, яка надає свідку професійну правничу допомогу, з визначенням обставин, за наявності яких адвокат свідка підлягає відводу від участі у кримінальному провадженні [46, с. 128].

Пропонуємо КПК України доповнити нормою: «Правнича допомога свідку», яку слід викласти у такій редакції:

«1. Особа, яка викликана як свідок до органу досудового розслідування, прокуратури чи суду, має право запросити адвоката або іншого фахівця в галузі права, який буде надавати правничу допомогу під час проведення процесуальних дій за її участі.

2. Слідчий, детектив, дізнавач чи прокурор зобов'язані забезпечити участь адвоката, якщо предметом допиту є встановлення причетності свідка до вчинення кримінального правопорушення і він заявив відповідне клопотання, але за відсутністю коштів чи з інших об'єктивних причин не може його залучити самотійно.

3. Адвокат чи інший фахівець в галузі права для підтвердження своїх повноважень на участь у кримінальному провадженні подає:

1) свідоцтво про право на зайняття адвокатською діяльністю чи диплом про вищу юридичну освіту рівня магістра;

2) ордер чи договір про надання професійної правничої допомоги. У разі залучення слідчим, детективом, дізнавачем чи прокурором – доручення органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги.

4. Адвокат чи інший фахівець в галузі права не може надавати правничу допомогу свідку за наявності обставин, визначених у ст. 78 цього Кодексу. Про відвід від участі у кримінальному провадженні слідчий, детектив, дізнавач чи прокурор виносить постанову, яка може бути оскаржена у встановленому цим Кодексом порядку».

2.3. Процесуальний статус адвоката, який надає правничу допомогу свідку у кримінальному провадженні

У нормах кримінального процесуального законодавства про адвоката свідка йдеться лише у п. 2 ч. 1 ст. 66 КПК України, де вказано, що свідок має право користуватися під час давання показань та участі у проведенні інших процесуальних дій правовою допомогою адвоката, та у п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК України, де адвоката свідка названо одним із учасників кримінального провадження.

Таке закріплення процесуального статусу адвоката свідка дозволяє стверджувати, що законодавча регламентація цього питання не відповідає принципу правової визначеності. Адже кримінальне процесуальне законодавство не містить норми, яка б закріплювала повноваження адвоката свідка чи регламентувала порядок та умови надання свідку професійної правничої допомоги. Відсутність законодавчої регламентації повноважень адвоката свідка унеможливорює ефективну реалізацію положень ст. 59

Конституції України, де задекларовано, що кожен має право на професійну правничу допомогу. Адже надання особі певного права, без визначення процесуального порядку його реалізації, робить це право ілюзорним, а не реальним та дієвим.

У зв'язку з наведеним вище вважаємо, що є нагальна потреба в унормуванні процесуального статусу адвоката свідка як учасника кримінального провадження.

У попередньому підрозділі ми звернули увагу на те, що адвокат свідка є самостійним учасником кримінального провадження так само, як і захисник підозрюваного, обвинуваченого, або представник потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача чи юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження.

Як справедливо відмічає з цього приводу Т. В. Корчева, «процесуальний статус кожного учасника кримінального провадження (адвоката свідка віднесено до їх кола) у цілому визначається нормами, які закріплюють процесуальні права й обов'язки, їх гарантії, а також відповідальність за їх виконання» [56, с. 318].

Втім, права та обов'язки адвоката свідка, на відміну від інших учасників кримінального провадження, у КПК України не визначені. Відсутність нормативного регулювання повноважень адвоката свідка зумовлює труднощі у реалізації права свідка на професійну правничу допомогу.

Аналіз правозастосовної практики свідчить, що досить часто адвокати свідків ототожнюють свої повноваження із повноваженнями свідків за аналогією із правилами регламентації процесуального статусу захисника чи представника у кримінальному провадженні (підтвердили 72 % опитаних нами практичних працівників, додаток А). І це виправдано. Адже у ч. 6 ст. 9 КПК України вказано, що у випадках, коли положення КПК України не регулюють або неоднозначно регулюють питання кримінального провадження, застосовуються загальні засади кримінального провадження. Таке нормативне

положення науковці небезпідставно тлумачать як можливість застосування кримінального процесуального законодавства за аналогією.

Під час дослідження повноважень адвоката, який надає правничу допомогу свідку у кримінальному провадженні, слід також враховувати положення КПК України, які регулюють процесуальний статус захисника та представника у кримінальному провадженні. Адже ці особи, так само як і адвокат свідка, мають не власний, а представлений інтерес у кримінальному провадженні.

Так, у ч. 4 ст. 46 КПК України повноваження захисника визначено наступним чином: «захисник користується процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого, захист якого він здійснює, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена захиснику» [64]. Відповідно до ч. 4 ст. 58 КПК України представник потерпілого користується процесуальними правами потерпілого, інтереси якого він представляє, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо потерпілим і не може бути доручена представнику [64]. Аналогічне правило передбачено у ч. 3 ст. 63 КПК України і для представника цивільного позивача та цивільного відповідача.

Тобто, права захисника чи представника у кримінальному провадженні визначені узагальнено з прив'язкою до прав особи, яку вони захищають чи представляють, але із таким зауваженням: «крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена захиснику».

Втім, під час регламентації процесуального статусу адвоката свідка не варто застосовувати аналогічний підхід. Адже відсутність конкретизованого законодавчого визначення процесуальних повноважень захисника підозрюваного, обвинуваченого зумовлює труднощі правозастосування.

Окрім цього, В. М. Тертишник відмічає, що «логічно буде в КПК України відмовитись від логіки концепції, за якої «захисник користується правами особи, яку захищає», а представник «правами особи, яку представляє», котра не

знайшла продовження щодо надання правничої допомоги свідку ... . Відповідно, існує потреба за аналогом статусу захисника чи представника чітко визначити саме процесуальний статус фахівця, який надаватиме правничу допомогу іншим учасникам процесу» [163, с. 131].

У зв'язку з викладеним, видається доцільною регламентація процесуального статусу адвоката свідка шляхом переліку прав та обов'язків цього учасника кримінального провадження. Визначення такого переліку без використання відсильних норм дозволить уникнути ускладнень та непорозумінь у роботі адвоката свідка, а також сприятиме гарантуванню можливості своєчасного надання належного рівня правової допомоги [18].

Аналогічний підхід прослідковується як у працях науковців, так і в законотворчому процесі. Шляхом визначення переліку прав та обов'язків адвоката свідка йде законодавство Естонії, Молдови та Узбекистану.

Зокрема, у ч. 2 ст. 92 КПК Молдови вказано, що адвокат свідка має право: 1) знати, у якій кримінальній справі викликана особа, яку він представляє; 2) бути присутнім протягом усього часу провадження процесуальної дії за участю особи, яку він представляє; 3) заявляти відвід перекладачеві, що бере участь у допиті свідка, якого він представляє; 4) подавати заяви; 5) роз'яснювати свідку його права та звертати увагу особи, яка проводить процесуальну дію, на порушення ним закону; 6) з дозволу органу кримінального переслідування звертатися до особи, яку він представляє, з питаннями, зауваженнями та настановами; 7) заперечувати проти дій органу кримінального переслідування та вимагати внесення своїх заперечень у відповідний протокол; 8) знайомитися з протоколами процесуальних дій, проведених за спільної участі його та особи, яку він представляє, та вимагати внесення до них доповнень або зауважень [176].

У ч. 4 ст. 67-1 КПК Естонії визначено, що представник свідка має право втручатися в допит, якщо порушення процесуальних вимог тягне за собою порушення прав свідка, а також подавати скарги. Представник свідка не має права давати свідчення від імені свідка [181]

Узагальнення вищевказаних положень кримінального процесуального законодавства Естонії, Молдови та Узбекистану дозволяє стверджувати про те, що адвокат (представник) свідка наділяється правами, які гарантують забезпечення правової допомоги безпосередньо під час проведення допиту свідка та обумовлені гарантуванням реалізації права свідка на відмову від давання показань чи не свідчити щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів.

На відміну від викладеного, у законопроекті «Про внесення змін до статті 66 Кримінального процесуального кодексу України щодо забезпечення права свідка на правову допомогу у кримінальному провадженні» пропонується перелік прав адвоката свідка вказати з прив'язкою до прав підозрюваного. Зокрема, ч. 5 ст. 66 запропоновано викласти у такій редакції: «Адвокат, який надає правову допомогу свідку, користується процесуальними правами передбаченими пунктами 3, 8–17 частини 3 статті 42 цього Кодексу. Не допускається використання адвокатом свідка вказаних процесуальних прав в інтересах інших учасників кримінального провадження» [125].

Така формула регламентації процесуального статусу адвоката свідка є необґрунтованою. Не можна права адвоката свідка «прив'язувати» до прав підозрюваного.

До вирішення цього питання варто підходити з позиції характеристики прав свідка, якими він наділений як учасник кримінального провадження. Зокрема, І. В. Гловюк відмічає, що при визначенні кримінально-процесуальної функції адвоката свідка необхідно виходити із функції свідка, бо адвокат свідка є його представником і реалізує ту ж функцію, що і свідок, тобто допоміжну кримінально-процесуальну функцію. При цьому вчена зауважує, що повноваження адвоката свідка певним чином є похідними від статусу свідка [23, с. 126–127].

Тобто, при визначенні переліку повноважень адвоката свідка слід відштовхуватися від визначених у КПК України прав свідка, а не прав підозрюваного чи обвинуваченого.

На необхідність доповнення КПК України нормою, яка б на законодавчому рівні визначала права та обов'язки адвоката свідка як учасника кримінального провадження, неодноразово звертали увагу і такі вітчизняні науковці як В. М. Тертишник, Л. Д. Удалова, О. В. Панчук, І. В. Дубівка, Т. Б. Вільчик, С. В. Рокунь.

Зокрема, О. В. Панчук вважає, що адвокат свідка повинен мати право: «1) знати, у якому кримінальному провадженні викликаний свідок; 2) бути присутнім протягом усього часу провадження допиту чи іншої процесуальної дії за участю свідка; 3) заявляти відвід перекладачу; 4) роз'яснювати свідку його права та звертати увагу слідчого на порушення закону; 5) у присутності слідчого надавати короткі консультації свідку; 6) ставити з дозволу слідчого запитання свідку; 7) заперечувати проти незаконних дій слідчого та вимагати внесення заперечень у протокол; 8) ознайомлюватися з протоколами процесуальних дій, які проведені за участю свідка; 9) оскаржувати дії слідчого прокурору» [97, с. 34].

Дубівка І. В. також стверджує про необхідність чіткого визначення повноважень адвоката свідка та пропонує доповнити КПК України ст. 66-1 «Адвокат, який надає правову допомогу свідку», де визначити, що «Адвокат має право: 1) бути присутнім та брати участь у проведенні слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, які проводяться за участю свідка; 2) ознайомлюватись зі змістом протоколів слідчих (розшукових) дій, які проводились за участю свідка, робити письмові зауваження; 3) скласти від імені свідка письмові заяви, скарги, клопотання та інші документи правового характеру; 4) подавати клопотання про застосування заходів безпеки до свідка; 5) подавати скарги на рішення, дії, бездіяльність слідчого, прокурора, що стосуються інтересів свідка» [31, с. 187–188].

Аналогічне бачення цього питання має і С. В. Рокунь, який пропонує адвоката свідка наділити такими правами: ознайомлюватися із повідомленнями про виклик свідка для допиту; подавати клопотання про застосування заходів безпеки до свідка; бути присутнім під час проведення слідчих чи інших

процесуальних дій, які проводяться за участю свідка; роз'яснювати свідку право на відмову від надання показань і відповідей на запитання щодо самого себе, членів сім'ї та близьких родичів; заперечувати проти незаконних дій слідчих; ознайомлюватися з протоколами слідчих дій, які проводяться за участю свідка та робити письмові зауваження; заявляти клопотання про недопустимість використання як доказів показань свідка, отриманих з порушенням закону; надавати допомогу свідку в складанні письмових заяв, скарг, клопотань чи позовів [135, с. 157–158].

Окрім цього, на думку М. А. Макарова адвокат свідка повинен мати право на забезпечення безпеки, що потребує відповідних доповнень до ст. 2 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» [73, с. 255].

Варто звернути увагу і на концептуальний підхід В. М. Тertiшника до розв'язання цієї проблеми. Вчений пропонує досить детальну регламентацію процесуального статусу адвоката свідка (правничого повіреного) та вказує, що він повинен мати право:

- «1) бути повідомленим про те, в якому процесуальному статусі перебуває особа, що потребує правничої допомоги;
- 2) ознайомлюватись із документом про виклик чи іншими документами, що обґрунтовують присутність особи в правоохоронному органі;
- 3) надавати особі, якій потрібна правнича допомога, консультацію з юридичних питань в обсязі та формі, яких вона потребує, в тому числі конфіденційно в межах часу, що не обмежує прав інших осіб;
- 4) заявляти клопотання про зміну процесуального статусу особи, якщо такий не відповідає приписам закону;
- 5) заявляти за наявності передбачених законом підстав відвід детективу, слідчому, прокурору, слідчому судді, судді;
- 6) подавати клопотання про застосування передбачених законом заходів безпеки до особи, якій надається правнича допомога;

7) бути присутнім під час проведення слідчих та інших процесуальних дій за участю особи, якій надається правнича допомога;

8) роз'яснювати особі, якій надається правнича допомога, право на відмову від дачі показань і відповідей на питання щодо самого себе, членів своєї сім'ї та близьких родичів;

9) під час проведення процесуальних дій ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення дій, що заносяться до протоколу;

10) ознайомлюватися з протоколами слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, виконаних за його участі, та робити письмові зауваження, уточнення і доповнення;

11) застосовувати технічні засоби для фіксації результатів процесуальних дій, в яких бере участь;

12) подавати слідчому, прокурору, слідчому судді, суду докази;

13) заперечувати проти незаконних дій детектива, слідчого, прокурора, слідчого судді, судді;

14) надавати юридичну допомогу особі в складанні письмових заяв, скарг, клопотань чи позовів або за згодою такої особи складати від її імені письмові документи правового характеру;

15) подавати скарги на рішення, дії, бездіяльність детектива, слідчого, прокурора, що стосуються інтересів особи, якій надається правнича допомога» [163, с. 130–131].

Аналіз вищенаведених тверджень дозволяє зробити висновок, що науковці пропонують досить широкий підхід до визначення процесуального статусу адвоката свідка. Адже серед переліку прав адвоката свідка запропоновано визначати не лише ті права, які обумовлені його безпосередньою участю у проведенні слідчих (розшукових) дій, а і ті, які забезпечують реалізацію інших прав свідка як учасника кримінального провадження, та які обумовлені виконанням функції представництва його інтересів. Зокрема – це право складати від імені свідка письмові заяви, скарги,

клопотання, подавати клопотання про застосування заходів безпеки до свідка тощо.

Вироблення власної позиції щодо процесуального статусу адвоката свідка потребує аналізу прав свідка як учасника кримінально провадження. Адже вище ми відмічали, що права адвоката свідка є похідними від прав свідка. Окрім цього, Т. В. Корчева вважає, що для вирішення питань участі адвоката свідка слід йти шляхом дослідження правового становища самого свідка у кримінальному провадженні [55, с. 115].

Тому повнота та всебічність дослідження права свідка на професійну правничу допомогу потребує аналізу положень ч. 1 ст. 66 КПК України, де визначені такі права свідка:

1) знати, у зв'язку з чим і в якому кримінальному провадженні він допитується;

2) користуватися під час давання показань та участі у проведенні інших процесуальних дій правовою допомогою адвоката, повноваження якого підтверджуються згідно з положеннями статті 50 цього Кодексу;

3) відмовитися давати показання щодо себе, близьких родичів та членів своєї сім'ї, що можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні ним, близькими родичами чи членами його сім'ї кримінального правопорушення, а також показання щодо відомостей, які згідно з положеннями статті 65 цього Кодексу не підлягають розголошенню;

4) давати показання рідною або іншою мовою, якою він вільно володіє, і користуватися допомогою перекладача;

5) користуватися нотатками і документами при даванні показань у тих випадках, коли показання стосуються будь-яких розрахунків та інших відомостей, які йому важко тримати в пам'яті;

6) на відшкодування витрат, пов'язаних з викликом для давання показань;

7) ознайомлюватися з протоколом допиту та заявляти клопотання про внесення до нього змін, доповнень і зауважень, а також власноручно робити такі доповнення і зауваження;

8) заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом;

9) заявляти відвід перекладачу [64].

Хоча вказані права свідка і обумовлені його допитом та потребою гарантування законної процедури проведення цієї слідчої (розшукової) дії, за своєю суттю вони різні. З урахуванням сутності прав свідка та адвоката свідка, пропонуємо класифікувати їх за такими критеріями:

– права свідка, які він реалізовує безпосередньо під час проведення допиту чи інших процесуальних дій. Права адвоката свідка в такому випадку обумовлені гарантуванням належної реалізації прав самим свідком під час проведення певної процесуальної дії;

– права свідка, реалізацію яких можна доручати його адвокату. Реалізація цих прав здійснюється адвокатом у формі представництва інтересів свідка.

Із законодавчо визначеного у ч. 1 ст. 66 КПК України переліку прав, свідок може лише особисто реалізовувати такі:

– право відмовитися давати показання щодо себе, близьких родичів та членів своєї сім'ї (п. 3 ч. 1 ст. 66 КПК України);

– право давати показання рідною або іншою мовою, якою він вільно володіє, і користуватися допомогою перекладача (п. 4 ч. 1 ст. 66 КПК України);

– право користуватися нотатками і документами при даванні показань (п. 5 ч. 1 ст. 66 КПК України).

Особливістю перерахованих прав свідка є те, що вони реалізуються ним лише особисто і безпосередньо під час давання показань, адже ніхто не може замість конкретного свідка давати показання, брати участь у слідчих (розшукових) діях чи користуватися рідною мовою.

Враховуючи те, що вказані права свідок може реалізовувати лише особисто, професійна правнича допомога адвоката буде полягати у роз'ясненні та консультуванні свідка щодо процесуальної форми реалізації цих прав.

З метою гарантування належної реалізації вказаних прав свідка, адвокат повинен мати можливість: бути присутнім під час проведення цієї

процесуальної дії; надавати роз'яснення та консультації свідку щодо порядку реалізації вказаних вище прав; втручатися у хід проведення процесуальної дії в разі порушення слідчим, детективом чи прокурором процесуальних прав свідка.

З урахуванням вищенаведених тверджень науковців та позитивного досвіду регулювання процесуального статусу адвоката свідка у законодавстві інших країн, пропонуємо ті права адвоката свідка, які гарантують належне проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій зі свідком, сформулювати наступним чином:

1) бути присутнім під час проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій за участю особи, якій надається правнича допомога;

2) роз'яснювати свідку право на відмову від давання показань щодо себе, близьких родичів та членів своєї сім'ї, а також показань щодо відомостей, які не підлягають розголошенню;

3) з дозволу слідчого, детектива чи прокурора звертатися до свідка з питаннями та зауваженнями.

Адвокат свідка ці права може реалізовувати лише під час проведення процесуальних дій зі свідком та безпосередньої участі у їх проведенні.

Окрім цього, наведені права адвоката свідка не є тотожними тим, якими наділений свідок як учасник кримінального провадження, вони гарантують належну реалізацію вказаних у законі прав свідка, зокрема права відмовитися давати показання щодо себе, близьких родичів та членів своєї сім'ї чи права давати показання рідною або іншою мовою, якою він вільно володіє.

До прав свідка, реалізація яких не потребує його безпосередньої участі, а тому може бути доручена адвокату свідка, варто віднести такі:

– право знати, у зв'язку з чим і в якому кримінальному провадженні допитується свідок (п. 1 ч. 1 ст. 66 КПК України);

– право на відшкодування витрат, пов'язаних з викликом для давання показань (п. 6 ч. 1 ст. 66 КПК України);

– право ознайомлюватися з протоколом допиту та заявляти клопотання про внесення до нього змін, доповнень і зауважень (п. 7 ч. 1 ст. 66 КПК України);

– право заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом (п. 8 ч. 1 ст. 66 КПК України);

– право заявляти відвід перекладачу (п. 9 ч. 1 ст. 66 КПК України).

Особливістю цих прав свідка є те, що їх реалізація не обумовлена необхідністю здійснення їх особисто свідком. Їх реалізація може доручатися адвокату свідка. Адже заявити відвід перекладачу, клопотання про забезпечення безпеки свідка чи звернутися до органу досудового розслідування для з'ясування причин виклику може не лише свідок, а і його адвокат.

Тобто, вищевказані права свідок може реалізувати скориставшись правничою допомогою адвоката, який буде представляти його інтереси. На представництво інтересів свідка неодноразово звертали увагу вчені-процесуалісти. Зокрема, О. В. Белькова, відстоює думку про наділення свідка правом мати представника у правовідносинах, пов'язаних із оскарженням дій посадових осіб, отриманням відшкодування шкоди, пов'язаної із викликом для дачі показань, забезпеченням безпеки шляхом застосування заходів, передбачених кримінально-процесуальним законодавством [6, с. 13]. І. В. Гловюк також стверджує, що «слід визнати можливість існування договірнього представництва інтересів свідка» [23, с. 126].

Враховуючи наукові підходи до визначення прав адвоката свідка та позитивний досвід регулювання цього питання у законодавстві інших країн, пропонуємо права адвоката свідка, які він може реалізовувати у формі представництва інтересів свідка, сформулювати наступним чином:

1) знати, у зв'язку з чим і в якому кримінальному провадженні викликаний свідок;

2) заперечувати проти незаконних дій слідчого, детектива, дізнавача чи прокурора та вимагати внесення заперечень у відповідний протокол;

3) ознайомлюватися з протоколами слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, проведених за його участі, та заявляти клопотання про внесення до нього змін, доповнень і зауважень;

4) заявляти відвід перекладачу, який бере участь у допиті свідка;

5) заявляти клопотання про застосування заходів безпеки до свідка та подавати інші клопотання, передбачені законом;

6) складати від імені свідка письмові заяви, скарги, клопотання та інші документи правового характеру;

7) оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність слідчого, детектива, дізнавача, прокурора, слідчого судді, суду в інтересах свідка.

Аналіз норм КПК України свідчить про відсутність правової визначеності щодо права свідка на оскарження рішень, дій чи бездіяльності особи, яка здійснює кримінальне провадження. Відсутність цього права у свідка, зумовлює і відсутність його у адвоката свідка.

У вітчизняній науці вже зверталася увага на цю проблему. Зокрема, Ю. І. Азаров та І. В. Дубівка відмічають, що неможливість оскарження рішень, дій, бездіяльності слідчого, прокурора, які стосуються інтересів свідка, є порушенням його прав, та пропонують закріпити у ст. 303 КПК України можливість оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого, прокурора адвокатом або іншими суб'єктами прав, свобод і законних інтересів яких стосуються такі рішення, дії або бездіяльність [2, с. 155].

Варто звернути увагу на вирішення цієї проблеми у правозастосовній практиці. Так, у постанові Верховного Суду у справі №459/3451/20 від 03 червня 2021 року вказано, що положення КПК України не передбачають можливості подання апеляційної скарги свідком у кримінальному провадженні. Так як з матеріалів кримінальної справи вбачається, що ОСОБА_1 має статус свідка у кримінальному провадженні щодо ОСОБА_2, то суд апеляційної інстанції, повернувши ОСОБА_1 апеляційну скаргу, дотримався вимог п. 2 ч. 3 ст. 399 КПК України (пункти 18–20) [107].

Хоча, відповідно до обставин справи, у касаційній скарзі ОСОБА_1

звертає увагу на те, що фактично у кримінальному провадженні щодо ОСОБА_2 вона є потерпілою. Водночас, органами досудового розслідування її права в частині визнання потерпілою були порушені. Однак, суди як першої, так й апеляційної інстанції вказані порушення не усунули (п. 8) [107].

Тобто, позиція Верховного Суду у наведеному випадку полягає в тому, що якщо особа не визначена в КПК як суб'єкт оскарження, то вона не може реалізувати право на оскарження певного рішення. Втім, на нашу думку, до вирішення цього питання слід підходити з позиції верховенства права та врахувати положення ст. 24 КПК України, де передбачено, що кожному гарантується право на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності суду, слідчого судді, прокурора, слідчого [64].

Тому очікувано, що не всі судді погодилися із мотивами прийнятого рішення. Зокрема, суддя О. Г. Яновська висловила окрему думку, де вказала, що апеляційному суду належало ретельно перевірити доводи апеляційної скарги ОСОБА_1 у частині, що стосувалася її прав оскаржити судові рішення. Повертаючи ОСОБА_1 апеляційну скаргу, апеляційний суд позбавив її такої можливості, що істотно вплинуло на захист її прав, свобод та законних інтересів (пункти 16, 17) [86].

В обґрунтування свого рішення О. Г. Яновська небезпідставно наводить те, що право на оскарження судових рішень у судах апеляційної та касаційної інстанцій є складовою конституційного права особи на судовий захист. Воно гарантується визначеними Конституцією України основними засадами, які є обов'язковими для всіх форм судочинства та судових інстанцій. Конституційний принцип забезпечення апеляційного та касаційного оскарження гарантує право звернення до суду зі скаргою в апеляційному чи в касаційному порядку, яке має бути реалізовано, за винятком встановленої законом заборони на таке оскарження. Разом з цим, відповідно до правової позиції Верховного Суду України, викладеної в постанові від 03 березня 2016 року № 5-347ксл5, відсутність у вичерпному переліку суб'єктів оскарження, передбаченому ст. 394 КПК, осіб, прав, свобод та інтересів яких стосується

судове рішення, не є перешкодою в доступі їх до правосуддя та зверненні до суду вищої інстанції, що передбачено ч. 2 ст. 24 КПК. Згідно з вказаною нормою закону кожному гарантується право на перегляд вироку, ухвали суду, що стосується його прав, свобод чи інтересів, судом вищого рівня в порядку, передбаченому КПК (пункти 5, 9–11) [86].

Вищенаведене дозволяє стверджувати, що при визначенні суб'єкта оскарження потрібно виходити із наявності порушених прав, свобод чи інтересів учасника кримінального провадження та потреби їх відновлення. Враховуючи те, що свідок є повноцінним учасником кримінального провадження та має свої процесуальні права та законні інтереси, підтримуємо думки вчених та практиків про те, що свідок повинен мати право на оскарження.

У зв'язку з наведеним, пропонуємо право свідка на оскарження рішень, дій чи бездіяльності особи, яка здійснює досудове розслідування, закріпити в ч. 1 ст. 66 КПК України. А так як права адвоката свідка є похідними від прав свідка, то аналогічні доповнення мають бути внесені і до повноважень адвоката свідка (що ми вище і зазначили).

Окрім цього, як серед науковців, так і в законотворчому процесі можемо зустріти твердження про те, що свідок та адвокат мають бути активними учасниками процесу доказування, а тому їх варто наділити правом подавати докази.

Зокрема, у згаданому раніше законопроекті «Про внесення змін до статті 66 Кримінального процесуального кодексу України щодо забезпечення права свідка на правову допомогу у кримінальному провадженні» пропонується свідку, а тому, відповідно, і його адвокату надати такі права: «11) збирати і подавати слідчому, прокурору, слідчому судді докази на підтвердження своїх показань; 12) заперечувати проти незаконних дій слідчого щодо порядку проведення ним допиту чи інших слідчих дій з посиланням на норму закону та вимагання внесення заперечень у протокол; 13) застосовувати з додержанням вимог цього Кодексу технічні засоби при проведенні процесуальних дій, в яких

він бере участь; 14) одержувати копії процесуальних документів та письмові повідомлення щодо процесуальних дій, які були проведені за його участі; 15) вимагати відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, в порядку, визначеному законом» [125].

Не всі права свідка, якими пропонують доповнити ст. 66 КПК України, є достатньо обґрунтованими. На це звертається увага у висновку Головного науково-експертного управління на цей законопроект. Зокрема зазначається, що недоцільним є визначення у КПК України права свідка на відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду. Адже право на відшкодування такої шкоди визначено Законом України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» для будь-якого громадянина, і тому не доцільно його визначати окремо для кожного учасника кримінального провадження [18].

Підтримуючи в цілому критику вказаного положення, не можемо погодитися з аргументацією цього зауваження. Адже за такою логікою про право на відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду не слід вказувати і в процесуальному статусі підозрюваного, обвинуваченого чи потерпілого. Але ж така норма передбачена у п. 17 ч. 3 ст. 42 та п. 10 ч. 1 ст. 55 КПК України.

У висновку також звертається увага на те, що свідок не є стороною кримінального провадження, а тому повноваження свідка щодо збирання і подавання слідчому, прокурору, слідчому судді доказів на підтвердження своїх показань не властиві процесуальному статусу свідка [18].

Втім, варто відмітити, що вчені вже звертали увагу на те, у КПК України слід розробити та юридично визначити інститут доказової діяльності

захисника, адвоката свідка як інститут незалежного правозахисного розслідування. На цьому наголошує В. М. Тертишник, стверджуючи, що «незалежне правозахисне розслідування в кримінальному провадженні – це окремий інститут кримінально-процесуального права та заснована на ньому доказова діяльність захисника і правничого повіреного, що полягає в самостійному здійсненні в спеціальній процесуальній формі системи пізнавально-практичних та засвідчувальних дій, які зумовлені предметом та завданнями захисту і правничої допомоги, спрямовані на пошук джерел доказової інформації, отримання та фіксацію фактичних даних, їх перевірку та з'ясування належності до справи, допустимості і достовірності, забезпечення можливості використання для досягнення мети правосуддя» [163, с. 133-134]. Враховуючи це твердження, вчений пропонує серед переліку прав адвоката свідка визначити і таке «подавати слідчому, прокурору, слідчому судді, суду докази» [163, с. 135].

Вважаємо, що функціональне призначення адвоката свідка не передбачає його участі у доказуванні шляхом збирання доказів. У зв'язку з цим підтримуємо позицію науковців, які критично ставляться до такого розширення повноважень адвоката свідка. Зокрема, С. В. Рокунь стверджує, що якщо в статусі захисника підозрюваного чи обвинуваченого має бути паралельне розслідування, то в системі статусу особи, яка надає правову допомогу свідку в кримінальному провадженні, передбачати такі форми збирання доказів не має потреби [135, с. 157].

Процесуальний статус учасника кримінального провадження передбачає регламентацію не лише його прав, а і обов'язків.

Так, відповідно до положень ч. 2 ст. 66 КПК України свідок зобов'язаний:

- 1) прибути за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду;
- 2) давати правдиві показання під час досудового розслідування та судового розгляду;
- 3) не розголошувати без дозволу слідчого, прокурора, суду відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та

процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і які стали відомі свідку у зв'язку з виконанням його обов'язків [64].

Аналіз цих обов'язків дозволяє стверджувати, що обов'язки адвоката свідка не можуть бути тотожні обов'язкам свідка. Зокрема, адвокат свідка не може виконати обов'язок щодо надання показань.

Разом з цим, адвокат свідка, як і будь-який інший учасник кримінального провадження, зобов'язаний не розголошувати без дозволу слідчого, прокурора чи суду відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) у цьому провадженні, а також відомості, які стали йому відомі у зв'язку з участю у цих процесуальних діях.

Аналогічне положення вказано і при регламентації обов'язків захисника. Зокрема, у ч. 3 ст. 47 КПК України вказано, що захисник не має права розголошувати відомості, які стали йому відомі у зв'язку з участю в кримінальному провадженні і становлять адвокатську або іншу охоронювану законом таємницю.

Окрім цього, адвокат свідка, як і свідок чи захисник (ч. 2 ст. 47 КПК України) зобов'язаний прибувати для участі у виконанні процесуальних дій за участю свідка. У разі неможливості прибути в призначений строк, адвокат свідка повинен завчасно повідомити слідчого, прокурора, слідчого суддю чи суд про таку неможливість та її причини.

На адвоката свідка як представника адвокатської інституції також поширюються положення Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», де визначені такі професійні обов'язки адвоката:

- 1) дотримуватися присяги адвоката України та правил адвокатської етики;
- 2) на вимогу клієнта надати звіт про виконання договору про надання правової допомоги;
- 3) невідкладно повідомляти клієнта про виникнення конфлікту інтересів;
- 4) підвищувати свій професійний рівень;

- 5) виконувати рішення органів адвокатського самоврядування;
- 6) виконувати інші обов'язки, передбачені законодавством та договором про надання правової допомоги (ч. 1 ст. 21) [120].

Що стосується надання професійної правничої допомоги свідку, то очевидно, що адвокат свідка зобов'язаний повідомити свідка про наявність чи про виникнення конфлікту інтересів.

Отже, вищенаведене свідчить, що під час надання професійної правничої допомоги адвокат свідка зобов'язаний:

- 1) прибувати для участі у виконанні процесуальних дій за участю свідка та надавати йому ефективну правничу допомогу;
- 2) не розголошувати відомості, які стали йому відомі у зв'язку з наданням правничої допомоги свідку;
- 3) повідомити свідка про наявність чи про виникнення конфлікту інтересів;
- 4) виконувати законні вимоги та процесуальні рішення слідчого, детектива, дізнавача, прокурора, слідчого судді та суду.

Отже, надання адвокатом ефективної правничої допомоги свідку під час кримінального провадження потребує законодавчого унормування процесуального статусу цього учасника кримінального провадження.

З метою забезпечення ефективної реалізації права свідка на професійну правничу допомогу та забезпечення правової визначеності кримінального процесуального законодавства, КПК України слід доповнити окремою нормою, у якій варто визначити процесуальні права та обов'язки адвоката свідка як повноцінного самостійного учасника кримінального провадження. Таку пропозицію підтримало 78 % опитаних нами слідчих, дізнавачів, прокурорів та адвокатів (додаток А).

Висновки до розділу 2

1. Обґрунтовано, що на адвоката свідка не поширюється положення п. 2 ч. 1 ст. 50 КПК України про посвідчення повноважень дорученням органу

(установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги. Встановлено, що для надання правничої допомоги свідку у кримінальному провадженні адвокат може подати ордер, не доповнюючи його копією договору про правничу допомогу. Юридичною підставою набуття повноважень адвоката свідка у кримінальному провадженні є пред'явлення слідчому (детективу, дільнавачу, прокурору чи судді) таких документів: свідоцтва про право на зайняття адвокатською діяльністю; ордера чи договору, укладеного із адвокатом про надання професійної правничої допомоги.

2 Звертається увага на те, що у КПК України 2012 року законодавець відмовився від винесення постанови про залучення до провадження потерпілого, захисника, а також учасників кримінального провадження, які представляють інтереси інших осіб – представника потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача (окрім залучення законного представника).

Доведено, що процесуальна форма набуття повноважень адвоката свідка не повинна носити дозвільний характер, а тому не потребує винесення окремого рішення особи, яка здійснює досудове розслідування чи судове провадження. Це питання залежить виключно від волевиявлення свідка та адвоката, який буде надавати професійну правничу допомогу, що зафіксовано у відповідному договорі. Залучення адвоката свідка до кримінального провадження підтверджується подачею слідчому, дільнавачу чи судді копії свідоцтва про право на зайняття адвокатською діяльністю та ордера чи договору про надання професійної правничої допомоги. Фактичною підставою залучення адвоката для надання правничої допомоги свідку у кримінальному провадженні є укладання договору між ним та свідком (іншою особою на користь свідка).

3. Визначено, що право свідка на професійну правничу допомогу виникає з моменту набуття особою процесуального статусу свідка, а саме – з моменту його виклику для давання показань. Відповідно, адвокат свідка може брати участь у кримінальному провадженні з моменту виклику свідка та укладання договору про надання свідку професійної правничої допомоги.

4. Встановлено, що відповідно до прецедентної практики ЄСПЛ положення п. 1 та п. 3 (с) ст. 6 Конвенції поширюються і на осіб, які допитуються під час кримінального провадження в якості свідків з приводу їх причетності до вчиненого кримінального правопорушення, що вимагає гарантування їм права на правову допомогу. Положення п. 3 (с) ст. 6 Конвенції гарантує право на юридичну допомогу адвоката, вибраного на власний розсуд, а в разі відсутності коштів – одержувати таку допомогу безоплатно, що передбачає право «запідозреного» свідка одержувати правову допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя.

5. Доведено, що під час допиту свідка на досудовому розслідуванні у кримінальному провадженні, де не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, і предметом допиту є встановлення причетності свідка до вчиненого діяння, свідок повинен мати можливість скористатися правовою допомогою адвоката, в тому числі і безоплатно за рахунок держави.

З метою приведення національного законодавства до стандартів, визначених Конвенцією, та гарантування реалізації «запідозреним» свідкам права на професійну правничу допомогу, відповідне положення має бути закріплене як у КПК України, так і у Законі України «Про безоплатну правову допомогу». Розроблено відповідні доповнення до КПК України.

6. Визначено, що термін «адвокат», який використовує законодавець у п. 2 ч. 1 ст. 66 КПК України, вказує на особу, яка на професійній основі займається адвокатською діяльністю, але не визначає її процесуального статусу як учасника кримінального провадження. Обґрунтовано, що назва учасника кримінального провадження відіграє важливу роль при визначенні сутності його функції. При визначенні процесуального статусу адвоката як представника правозахисної інституції, який захищає підозрюваного, обвинуваченого чи представляє інтереси потерпілого, законодавець враховує характеристику їх функції та ролі у кримінальному провадженні, називаючи «захисником» чи «представником». Це правило не враховано при визначенні назви особи, яка надає правничу допомогу свідку.

7. Встановлено три підходи до визначення особи, яка надає свідку професійну правничу допомогу у кримінальному провадженні, – захисник, представник, юридичний помічник (правничий повірений, адвокат свідка, юрисконсульт). Підтримується критика науковців щодо визначення учасника кримінального провадження, який надає правову допомогу свідку, як «захисника» та звертається увага на поширеність тверджень про те, що особа, яка надає правову допомогу свідку, має називатися представником.

8. Звертається увага на те, що завдання особи, яка надає правничу допомогу свідку у кримінальному провадженні, полягає у консультуванні свідка під час проведення з ним допиту чи інших процесуальних дій, що не виключає представництва інтересів під час реалізації інших прав свідка (відшкодування витрат, пов'язаних із викликом, забезпечення безпеки тощо). Обґрунтовано, що право свідка на професійну правничу допомогу обумовлено не стільки необхідністю представництва його інтересів (що передбачає участь у кримінальному провадженні представника замість свідка), скільки потребою забезпечення присутності адвоката під час допиту свідка та надання йому консультацій, чим гарантується реалізація конституційного права на свободу від самовикриття чи викриття членів сім'ї або близьких родичів. Адвокат свідка діє не замість свідка, а бере участь у слідчих (розшукових) діях разом із свідком.

Підтримується позиція вчених про те, що правничу допомогу свідку не є тотожною представництву його інтересів у кримінальному провадженні. Правничу допомогу є ширшою за своєю суттю та може бути у формі захисту, представництва чи юридичного консультування (юрисконсультства).

9. Обґрунтовано, що суб'єктами надання професійної правничої допомоги свідку у кримінальному провадженні мають бути не лише адвокати, а і фахівці у галузі права. Встановлено, що обставини, за наявності яких адвокат свідка не може надавати професійну правничу допомогу, обумовлені такими факторами: участю адвоката у цьому ж кримінальному провадженні у іншому процесуальному статусі; наявністю конфлікту інтересів; відсутністю

юридичних підстав надавати правничу допомогу; презумпцією упередженості. Обґрунтована недоцільність кількісного обмеження свідків, яким адвокат може надавати правничу допомогу у кримінальному провадженні.

10. Встановлено, що права захисника чи представника у кримінальному процесуальному законодавстві визначено узагальнено з прив'язкою до прав особи, яку адвокат захищає чи представляє, але із таким зауваженням: «крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена захиснику». Доведено, що під час регламентації процесуального статусу адвоката свідка не варто застосовувати аналогічний підхід.

11. Обґрунтовано, що регламентацію процесуального статусу адвоката свідка слід здійснювати шляхом переліку його прав та обов'язків без використання відсильних норм. При визначенні переліку повноважень адвоката свідка слід відштовхуватися від визначених у КПК України прав свідка, а не прав підозрюваного чи обвинуваченого.

Встановлено, що вітчизняні науковці пропонують досить широкий підхід до визначення процесуального статусу адвоката свідка. Серед переліку прав адвоката свідка запропоновано визначати не лише ті права, які обумовлені його безпосередньою участю у проведенні слідчих (розшукових) дій, а і ті, які забезпечують реалізацію інших прав свідка як учасника кримінального провадження та обумовлені виконанням функції представництва його інтересів.

12. З урахуванням сутності процесуальних повноважень свідка та адвоката свідка, обґрунтована доцільність їх класифікації за такими критеріями:

– права свідка, які він реалізовує безпосередньо під час проведення допиту чи інших процесуальних дій. Права адвоката свідка в цьому випадку обумовлені гарантуванням належної реалізації прав самим свідком під час проведення процесуальної дії;

– права свідка, реалізацію яких можна доручати адвокату. Реалізація цих прав здійснюється адвокатом у формі представництва інтересів свідка.

13. Визначено права адвоката свідка, які гарантують належне проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій зі свідком: 1) бути присутнім під час проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій за участю особи, якій надається правнича допомога; 2) роз'яснювати свідку право на відмову від давання показань щодо себе, близьких родичів та членів своєї сім'ї, а також показань щодо відомостей, які не підлягають розголошенню; 3) з дозволу слідчого, детектива чи прокурора звертатися до свідка з питаннями та зауваженнями. Ці права адвоката свідка гарантують належну реалізацію вказаних у законі прав свідка, зокрема права відмовитися давати показання щодо себе, близьких родичів та членів своєї сім'ї чи права давати показання рідною або іншою мовою, якою він вільно володіє.

14. Визначено права адвоката свідка, які він може реалізовувати у формі представництва інтересів свідка. Обґрунтовано, що при визначенні суб'єкта оскарження потрібно виходити із наявності порушених прав, свобод чи інтересів учасника кримінального провадження та потреби їх відновлення. Запропоновано право свідка на оскарження рішень, дій чи бездіяльності особи, яка здійснює досудове розслідування, закріпити в ч. 1 ст. 66 КПК України. Аналогічні положення мають визначатися і серед повноважень адвоката свідка.

15. Розроблено пропозиції щодо доповнення КПК України нормами, які визначають: процесуальний порядок набуття статусу особи, яка надає свідку професійну правничу допомогу; обставини, за наявності яких адвокат свідка підлягає відводу від участі у провадженні; процесуальні права та обов'язки адвоката свідка як повноцінного та самостійного учасника кримінального провадження. Зокрема: «Стаття 67-2. Правничий консультант свідка.

1. Правничий консультант свідка має право:

1) бути присутнім під час проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій за участю свідка;

2) роз'яснювати свідку право на відмову від давання показань щодо себе, близьких родичів та членів своєї сім'ї, а також показань щодо відомостей, які не підлягають розголошенню;

3) з дозволу слідчого, детектива, дізнавача чи прокурора звертатися до свідка з питаннями та зауваженнями;

4) знати, у зв'язку з чим і в якому кримінальному провадженні викликаний свідок;

5) заперечувати проти незаконних дій слідчого, детектива, дізнавача чи прокурора та вимагати внесення заперечень у відповідний протокол;

6) ознайомлюватися з протоколами слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, проведених за його участі, та заявляти клопотання про внесення до нього змін, доповнень і зауважень;

7) заявляти відвід перекладачу, який бере участь у допиті свідка;

8) заявляти клопотання про застосування заходів безпеки до свідка та подавати інші клопотання, передбачені цим Кодексом;

9) складати від імені свідка письмові заяви, скарги, клопотання та інші документи правового характеру;

10) оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність слідчого, детектива, дізнавача, прокурора, слідчого судді, суду в інтересах свідка.

2. Правничий консультант свідка зобов'язаний:

1) прибувати для участі у виконанні процесуальних дій за участю свідка та надавати йому ефективну правничу допомогу;

2) не розголошувати відомості, які стали йому відомі у зв'язку з наданням правничої допомоги свідку;

3) повідомити свідка про наявність чи про виникнення конфлікту інтересів;

4) виконувати законні вимоги та процесуальні рішення слідчого, детектива, дізнавача, прокурора, судді та суду».

РОЗДІЛ III.

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА СВІДКА НА ПРОФЕСІЙНУ ПРАВНИЧУ ДОПОМОГУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

3.1. Надання професійної правничої допомоги свідку під час давання показань

Відповідно до положень ч. 1 ст. 65 КПК України свідком є фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань [64]. Давання показань під час першого допиту – це та відправна точка, з якої починається участь свідка у кримінальному провадженні.

У ч. 1 ст. 95 КПК України закріплено, що показання – це відомості, які надаються в усній або письмовій формі під час допиту підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження [64]. Вказана норма визначає, що показання надаються підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом під час їх допиту.

Разом з цим, у правозастосовній практиці не поодинокими є випадки, коли особа, яка на початкових етапах досудового розслідування допитувалася як свідок, в подальшому набуває статусу підозрюваного.

У прецедентній практиці ЄСПЛ наголошується, що досягнення вимоги справедливості судового розгляду вимагає, щоб особа могла користуватися допомогою адвоката вже на початкових етапах допиту в поліції [212]. Адже адвокат під час допиту відіграє важливу роль. З одного боку, він надає правову допомогу клієнту, а з іншого – забезпечує додержання вимог законодавства щодо порядку проведення цієї слідчої (розшукової) дії та підвищує ефективність отримання допустимих та належних доказів [33, с. 174].

Варто зауважити, що у КПК України процесуальний порядок участі адвоката у допиті свідка врегульований лише однією фразою у п. 2 ч. 1 ст. 66 КПК України, де визначено, що свідок має право «користуватися під час давання показань та участі у проведенні інших процесуальних дій правовою допомогою адвоката, повноваження якого підтверджуються згідно з положеннями статті 50 цього Кодексу» [64].

Тобто, повноваження адвоката свідка під час допиту не закріплені ні у загальній нормі, яка б визначала його процесуальний статус (адже такої норми в КПК України не має взагалі), ні в нормах, які визначають процесуальний порядок проведення допиту.

Системний аналіз положень кримінального процесуального законодавства (п. 2 ч. 1 ст. 66 КПК України та рішення Конституційного Суду України від 30 вересня 2009 року № 23-рп/2009) дозволив Л. Д. Удаловій та О. В. Панчук дійти висновку про те, що адвокат має право лише бути присутнім на допиті та надавати у присутності слідчого консультації свідку [184, с. 101]. Враховуючи таку законодавчу регламентацію, науковці дійшли висновку, що адвокат свідка не є повноцінним учасником допиту. Адже адвокат не повинен коментувати те, що відбувається під час проведення цієї слідчої дії чи вступати в дискусію зі слідчим [184, с. 101].

Така правова регламентація участі адвоката у допиті свідка не дозволяє йому ефективно реалізовувати право на професійну правничу допомогу та не відповідає вимозі правової визначеності законодавства. І це при тому, що відповідно до п. 3.2 рішення Конституційного Суду України від 30 вересня 2009 року гарантування кожного права на правову допомогу в контексті ч. 2 ст. 3, ст. 59 Конституції України покладає на державу відповідні обов'язки щодо забезпечення особи правовою допомогою належного рівня. Такі обов'язки обумовлюють необхідність визначення в законах України, інших нормативно-правових актах порядку, умов і способів надання цієї допомоги [153].

При дослідженні повноважень адвоката свідка під час допиту ми будемо відштовхуватися від визначених у КПК України прав свідка, що стосуються

його допиту. Адже раніше ми відмічали, що права адвоката свідка є похідними від статусу свідка [184, с. 72; 23, с. 127].

Аналіз положень ч. 1 ст. 66 КПК України, де визначені права свідка як учасника кримінального провадження, дозволяє стверджувати, що фактично всі ці права так чи інакше стосуються порядку проведення допиту.

І це закономірно, адже свідок – це особа, яка викликана для давання показань. А як зауважує О. Г. Шило, ознаками показань як процесуального джерела доказів є такі положення: показання – це відомості, які надаються під час допиту в усній або письмовій формі (ознака, що стосується форми отримання показань); показання надаються потерпілим, свідком (ознака, що стосується суб'єкта їх надання); зв'язок відомостей, які становлять зміст показань з обставинами, що мають значення для кримінального провадження (ознака, що стосується змісту показань) [202, с. 90].

Отже, за загальним правилом свідок надає показання під час його допиту. Це може бути як допит, визначений у ст. 224 КПК України, так і усі його різновиди: одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб (ч. 9 ст. 224 КПК України), допит свідка під час досудового розслідування в судовому засіданні (ст. 225 КПК України), допит у режимі відеоконференції під час досудового розслідування (ст. 232 КПК України), допит свідка у суді (ст. 352 КПК України) [203, с. 84].

Під час проведення усіх цих різновидів допиту свідок має право користуватися правовою допомогою адвоката. Разом з цим, при визначенні процесуального статусу адвоката свідка як учасника допиту варто враховувати те, що адвокат свідка не може реалізовувати всі права свідка, визначені у ч. 1 ст. 66 КПК України. Значну частину цих прав свідок може реалізувати лише безпосередньо (особисто), адже їх реалізація не може доручатися адвокату.

Відповідне положення зазначено при регламентації прав захисника підозрюваного, обвинуваченого. Зокрема, в ч. 4 ст. 46 КПК України вказано, що захисник користується процесуальними правами підозрюваного,

обвинуваченого, крім тих, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена захиснику [64].

При дослідженні повноважень адвоката свідка під час допиту ми будемо враховувати вищенаведене положення. Адже відповідно до ч. 6 ст. 9 КПК України у випадках, коли положення КПК України не регулюють або неоднозначно регулюють питання кримінального провадження, застосовуються загальні засади кримінального провадження [64]. Тобто, цим положенням визначається можливість застосування кримінального процесуального законодавства за аналогією.

У попередньому підрозділі нашого дослідження ми дійшли висновку, що на адвоката не покладається реалізація таких прав свідка:

– право відмовитися давати показання щодо себе, близьких родичів та членів своєї сім'ї, що можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні ним, близькими родичами чи членами його сім'ї кримінального правопорушення, а також показання щодо відомостей, які згідно з положеннями ст. 65 КПК не підлягають розголошенню (п. 3 ч. 1 ст. 66 КПК України);

– право давати показання рідною або іншою мовою, якою він вільно володіє, і користуватися допомогою перекладача (п. 4 ч. 1 ст. 66 КПК України);

– право користуватися нотатками і документами при даванні показань у тих випадках, коли показання стосуються будь-яких розрахунків та інших відомостей, які йому важко тримати в пам'яті (п. 5 ч. 1 ст. 66 КПК України).

Перераховані вище права свідок може реалізувати лише самостійно під час його допиту. Адже допит – це слідча (розшукова) дія, яка направлена на отримання в усній або письмовій формі від свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, експерта відомостей щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження [62, с. 229].

При цьому, відомостями, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, володіє лише особа, яка викликана для

давання показань. І лише ця особа (свідок, потерпілий, підозрюваний, обвинувачений), а не її представник, може надати необхідну інформацію для досудового розслідування чи судового розгляду.

Отже, свідок може реалізувати лише самостійно такі права: відмовитися давати показання щодо себе, близьких родичів та членів своєї сім'ї; давати показання рідною або іншою мовою, якою він вільно володіє, користуватися допомогою перекладача; користуватися нотатками при даванні показань.

Втім, у КПК України не має законодавчої регламентації цього питання. Варто зауважити, що відповідне положення можна знайти у ч. 4 ст. 67-1 КПК Естонії, де вказано, що представник свідка не має права давати свідчення від імені свідка [181]. Очевидно, що для забезпечення правової визначеності кримінального процесуального законодавства аналогічне положення варто було б закріпити у КПК України.

Хоча перераховані вище права свідок може реалізовувати лише особисто, не варто применшувати роль адвоката під час допиту свідка. Адже свідок, як правило, не має юридичної освіти і не завжди може правильно та адекватно самостійно оцінити певні обставини кримінального провадження з тим, щоб зрозуміти можливість та доцільність реалізації своїх процесуальних прав.

Під час проведення допиту адвокат повинен консультивати свідка щодо можливості та порядку реалізації його процесуальних прав, допомагати у реалізації цих прав, а також слідкувати за дотриманням вимог кримінального процесуального законодавства особами, які здійснюють кримінальне провадження та проводять допит.

Отже, в тих випадках, коли процесуальні права свідка мають реалізовуватися лише ним безпосередньо, професійна правнича допомога полягає у роз'ясненні свідкові суті цих процесуальних прав та порядку їх реалізації під час допиту, а також у контролі за дотриманням вимог кримінального процесуального законодавства особами, які проводять допит.

У адвокатських спільнотах досить поширеними є поради щодо контролю адвоката за дотриманням вимог кримінального процесуального законодавства

під час допиту [42; 80; 89; 128]. Аналіз цих вимог дозволяє їх систематизувати у такі групи:

1) вимоги щодо часу, місця та тривалості проведення допиту:

– погодження місце проведення допиту свідка, якщо він проводився не за місцем проведення досудового розслідування (ч. 1 ст. 224 КПК України);

– дотримання вимог щодо тривалості допиту та часу його проведення з дотриманням заборони проводити допит у нічний час з 22:00 до 06:00 (ч. 4 ст. 223 КПК України);

2) вимоги щодо поінформованості свідка про підстави допиту та його процесуальний статус:

– інформування про те, у зв'язку з чим і в якому кримінальному провадженні свідок допитується (п. 1 ч. 1 ст. 66 КПК України);

– роз'яснення положень, які стосуються свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї (ст. 63 Конституції України, ст. 18 та п. 3 ч. 1 ст. 66 КПК України);

– повідомлення про застосування технічних засобів фіксування проведення допиту (ч. 2 ст. 107 КПК України);

3) дотримання кримінальної процесуальної форми проведення допиту:

– можливість користуватися нотатками і документами при даванні показань у тих випадках, коли вони стосуються будь-яких розрахунків та інших відомостей, які важко тримати в пам'яті (ч. 6 ст. 224 та п. 5 ч. 1 ст. 66 КПК України);

– заборона ставити свідку навідні запитання під час допиту на досудовому розслідуванні та прямого допиту під час судового розгляду (ч. 6 ст. 352 КПК України);

– відсутність тиску на свідка та дотримання вимог КПК щодо права не відповідати на запитання з приводу тих обставин, щодо надання яких є пряма заборона у законі, або які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні ним, близькими родичами чи членами сім'ї кримінального правопорушення (ч. 8 ст. 224 КПК України);

4) дотримання кримінальної процесуальної форми оформлення результатів проведення допиту:

- запис у протоколі допиту відомостей про всіх осіб, які були присутні під час його проведення (п. 1 ч. 3 ст. 104 КПК України);

- застосування технічних засобів фіксації (за рішенням слідчого або на вимогу свідка і відповідно до положень статей 103, 104, 224 КПК України);

- ознайомлення із текстом протоколу допиту перед його підписанням, перевірка відповідності записів наданим показанням, внесення доповнень та зауважень у разі необхідності з відповідною фіксацією у протоколі (п. 7 ч. 1 ст. 66 та ч. 4 ст. 104 КПК України).

Під час допиту свідка адвокат має стежити за дотриманням вимог кримінального процесуального законодавства, які визначають порядок проведення допиту, а у разі виявлення порушень – вживати заходи щодо їх усунення. Зокрема, якщо у протоколі допиту свідка адвокат виявить невідповідність показань, які надавав свідок, з відомостями, які зафіксовані у протоколі, то він повинен звернути на це увагу та вимагати внести відповідні виправлення та доповнення до протоколу допиту.

І це цілком виправдано, адже опитування адвокатів та вивчення правозастосовної практики дозволило І. В. Дубівці стверджувати про те, що досить часто «допит свідка має ознаки допиту підозрюваного. А саме: 1) численні безпідставні виклики свідка; 2) повідомлення про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань або за неправдиві показання, що здійснюється у вигляді погрози або тиску на допитуваного, неодноразові нагадування про кримінальну відповідальність із детальним роз'ясненням санкцій; 3) повторні допити без мети уточнення обставин, які вже встановлені, натомість повторення запитань про обставини, про які не відомо допитуваному; 4) постановка запитань навідного характеру» [31, с. 180].

Відповідно до ч. 2 ст. 224 КПК України, допит не може продовжуватися без перерви понад дві годин, а в цілому – понад вісім годин. При проведенні допиту малолітньої або неповнолітньої особи, він не може продовжуватися без

перерви понад одну годину, а загалом – понад дві години на день (ч. 2 ст. 226 КПК України). Тому, якщо слідчим не дотримані ці вимоги законодавства щодо тривалості проведення допиту свідка, адвокат повинен висловити зауваження, яке підлягає занесенню до протоколу допиту. А під час судового розгляду, як зауважує О. В. Панчук, адвокат може заявити клопотання про визнання показань свідка недопустимими відповідно до ст. 86 КПК України через порушення вимог щодо тривалості його допиту [96, с. 128].

Якщо показання чи пояснення були отримані від особи, яка не була повідомлена про своє право відмовитися від давання показань та не відповідати на запитання, або отримані з порушенням цього права, то, відповідно до положень ст. 87 КПК України, такі діяння є істотним порушенням прав людини і основоположних свобод, що обумовлює недопустимість отриманих доказів. Тому відповідне клопотання адвокат свідка також має заявляти.

Втім, аналіз норм кримінального процесуального законодавства свідчить про відсутність правової визначеності щодо регулювання повноважень адвоката свідка у разі виявлення ним порушень вимог КПК України під час допиту. Так, адвокат свідка не уповноважений на досудовому розслідуванні оскаржувати незаконні рішення, дії чи бездіяльність осіб, які здійснюють кримінальне провадження. У зв'язку із викладеним, в попередньому підрозділі нашої роботи ми відмітили про необхідність закріплення у КПК України права свідка, а відповідно і адвоката свідка, висловлювати заперечення проти незаконних дій слідчого чи детектива під час проведення допиту та оскаржувати їх рішення, дії чи бездіяльність.

Варто відмітити, що як у рішеннях Конституційного Суду України, так і в рішеннях ЄСПЛ особлива увага приділяється гарантуванню реалізації права свідка не свідчити щодо себе, близьких родичів та членів своєї сім'ї. Зокрема, у рішеннях ЄСПЛ вказується, що право не свідчити проти себе є загально визнаним міжнародним стандартом, який є основним складовим елементом поняття справедливого судового розгляду за ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (п. 55 рішення у справі

«Шабельник проти України» від 19 лютого 2009 року) [149]. Це положення в теорій кримінального процесу отримало назву – «іммунітет свідка».

У рішеннях ЄСПЛ щодо України неодноразово визнавалося порушенням вимоги справедливості судового розгляду (п. 1 ст. 6 ЄКПЛ) у випадках використання показань осіб, які вони давали як свідки без участі адвоката, для доведення вини у вчиненні ними (свідками) або їх співучасниками злочину, зокрема: пункти 51–52 рішення у справі «Луценко проти України» від 18 грудня 2008 року [145]; п. 55 рішення у справі «Шабельник проти України» від 19 лютого 2009 року [149]; п. 80 рішення у справі «Яременко проти України» від 12 червня 2008 року [150]; п. 35 рішення у справі «Олег Колесник проти України» від 19 листопада 2009 року [146]; п. 35 рішення у справі «Євген Петренко проти України» від 29 січня 2015 року [141]; п. 86 рішення у справі «Сітневський та Чайковський проти України» від 10 листопада 2016 року [148].

Враховуючи таку розповсюджену практику ЄСПЛ, Конституційний Суд України у рішенні від 30 вересня 2009 року дійшов висновку, що кожній особі, зокрема свідку під час допиту в органах дізнання чи досудового слідства та особам при наданні пояснень у державних органах, має бути забезпечена реальна можливість отримувати правову допомогу для захисту від можливого порушення права не давати показань або пояснень щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, які можуть бути використані у кримінальному процесі для доведення обвинувачення зазначених осіб [153].

Свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї є конституційною засадою кримінального судочинства. Вона закріплена у ст. 63 Конституції України, де вказано, що особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом [53], та у ст. 18 КПК України, де зазначено, що жодна особа не може бути примушена давати пояснення, показання, які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні нею кримінального правопорушення. Жодна особа не може бути примушена давати пояснення, показання, які можуть стати підставою для

підозри, обвинувачення у вчиненні її близькими родичами чи членами її сім'ї кримінального правопорушення [64].

На реалізацію цієї засади спрямовані норми КПК України, які визначають як процесуальний статус учасників кримінального провадження (п. 3 ч. 1 ст. 66 КПК України), так і норми, що регламентують процесуальний порядок проведення допиту. Зокрема, у ч. 8 ст. 224 КПК України визначено, що особа має право не відповідати на запитання з приводу тих обставин, які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні нею, близькими родичами чи членами її сім'ї кримінального правопорушення [64].

У прецедентній практиці ЄСПЛ закріплення конвенційного стандарту «право не свідчити проти себе» пояснюється необхідністю захисту особи від неправомірного тиску з боку органів влади, що дає змогу уникати помилок при здійсненні правосуддя та реалізації цілей ст. 6 Конвенції. Зокрема, у п. 55 рішення ЄСПЛ у справі «Шабельник проти України» від 19 лютого 2009 року вказано, що право не свідчити проти себе вимагає, зокрема, від сторони обвинувачення у кримінальному провадженні не допускати (при спробах доведення своєї версії проти обвинуваченого) використання доказів, здобутих за допомогою методів примусу чи тиску всупереч волі обвинуваченого [149].

Окрім цього, як зауважує М. А. Маркуш, у правилі Міранди не випадково взаємопов'язали право зберігати мовчання і право на присутність адвоката при тлумаченні V і VI Поправок до Конституції США [74, с. 99]. Зокрема, правило Міранди (Miranda warning) полягає в тому, що під час арешту особі мають бути роз'яснені її право на адвоката та право не свідчити проти себе. При цьому, затриманий має підтвердити, що розуміє ці права [213; 215]. Це правило було запроваджене у 1966 р. Верховним судом США у справі Ернесто Міранди проти штату Аризона. Відповідно до обставин справи гр. Міранда був поміщений під варту і після допитів зізнався у скоєнні злочину. Однак, перед процесуальними діями, співробітники поліції не роз'яснили Ернесто його права. Верховний Суд США в своєму рішенні вказав, що будь-які свідчення, можуть бути використані в суді тільки в тому випадку, якщо сторона

обвинувачення може довести, що підозрюваний перед допитом був поінформований про право на адвоката і про право не свідчити проти себе [34].

Отже, право свідка відмовитися давати показання щодо себе, близьких родичів та членів своєї сім'ї, що можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні ним, близькими родичами чи членами його сім'ї кримінального правопорушення (п. 3 ч. 1 ст. 66 КПК України) є загально визнаним міжнародним стандартом, який є основою справедливого судового розгляду за ст. 6 ЄКПЛ та гарантією захисту особи від неправомірного тиску під час давання показань.

Окрім цього, свідок вправі відмовитися від давання показань щодо відомостей, які згідно з положеннями ст. 65 КПК України не підлягають розголошенню. Зокрема, відповідно до ч. 2 ст. 65 КПК України не можуть бути допитані як свідки:

1) захисник, представник потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, законний представник потерпілого, цивільного позивача у кримінальному провадженні – про обставини, які стали їм відомі у зв'язку з виконанням функцій представника чи захисника;

2) адвокати – про відомості, які становлять адвокатську таємницю [136, с. 56];

3) нотаріуси – про відомості, які становлять нотаріальну таємницю;

4) медичні працівники та інші особи, яким у зв'язку з виконанням професійних або службових обов'язків стало відомо про хворобу, медичне обстеження, огляд та їх результати, інтимну і сімейну сторону життя особи – про відомості, які становлять лікарську таємницю;

5) священнослужителі – про відомості, одержані ними на сповіді віруючих;

6) журналісти – про відомості, які містять конфіденційну інформацію професійного характеру, надану за умови нерозголошення авторства або джерела інформації;

7) судді та присяжні – про обставини обговорення в нарадчій кімнаті питань, що виникли під час ухвалення судового рішення, за винятком випадків кримінального провадження щодо прийняття суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, ухвали;

8) особи, які брали участь в укладенні та виконанні угоди про примирення в кримінальному провадженні, – про обставини, які стали їм відомі у зв'язку з участю в укладенні та виконанні угоди про примирення;

9) особи, до яких застосовані заходи безпеки, – щодо дійсних даних про їх особи;

10) особи, які мають відомості про дійсні дані про осіб, до яких застосовані заходи безпеки, – щодо цих даних;

11) експерти – щодо роз'яснення наданих ними висновків [64].

На реалізацію цього положення спрямована ч. 8 ст. 224 КПК України, де визначено, що особа має право не відповідати на запитання з приводу тих обставин, щодо надання яких є пряма заборона у законі (таємниця сповіді, лікарська таємниця, професійна таємниця захисника, таємниця нарадчої кімнати тощо) або які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні нею, близькими родичами чи членами її сім'ї кримінального правопорушення, а також щодо службових осіб, які виконують негласні слідчі (розшукові) дії, та осіб, які конфіденційно співпрацюють із органами досудового розслідування [64].

З приводу формулювання вищевикладеного положення слід звернути увагу на некоректність фрази «особа має право не відповідати на запитання з приводу тих обставин, щодо надання яких є пряма заборона у законі». Адже свідок не «має право не відповідати» на запитання з приводу таких обставин, а «повинен» не відповідати на такі запитання. Адже в ч. 2 ст. 65 КПК України чітко вказано, що перераховані особи «не можуть бути допитані як свідки». У зв'язку з вказаним, відповідних змін потребує ч. 8 ст. 224 КПК України.

Окрім цього, відповідно до ч. 4 ст. 66 КПК України не можуть без їх згоди бути допитані як свідки особи, які мають право дипломатичної

недоторканності, а також працівники дипломатичних представництв – без згоди представника дипломатичної установи. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд перед допитом цих осіб зобов'язані роз'яснити їм право відмовитися давати показання [64].

Отже, під час допиту свідка адвокат має контролювати дотримання вимог кримінального процесуального законодавства щодо гарантування реалізації свідком права на свободу від самовикриття та викриття близьких родичів чи членів сім'ї, а також інших норм КПК, які стосуються свідоцького імунітету.

Ефективність реалізації права свідка на професійну правничу допомогу під час допиту насамперед залежить від можливості свідка проконсультуватися із адвокатом як безпосередньо перед проведенням допиту, так і під час давання показань. Зокрема, в рішенні ЄСПЛ у справі «Луценко проти України» від 18 грудня 2008 року вказано, що Н.Л. дав свої зізнавальні показання під час допиту його як свідка. При цьому свідок не мав передбаченого законом права проконсультуватися з адвокатом перед першим допитом (п. 50) [145].

Відсутність у адвоката можливості поспілкуватися перед допитом із клієнтом ставить під сумнів ефективність надання правової допомоги. Так, у рішенні ЄСПЛ у справі «Яременко проти України» від 12 червня 2008 року зазначено, що «той факт, що кожен із двох інших захисників, які представляли заявника, бачив його лише один раз і тільки під час допиту і що до допиту ніхто з них із заявником не бачився, найімовірніше, свідчить про символічний характер їхніх послуг» (п. 90) [150].

Втім, у КПК України відсутня чіткість законодавчої регламентації щодо необхідності забезпечення можливості спілкування перед допитом свідка із його адвокатом. Як наслідок, слідчі не приділяють належної уваги цьому питанню та, навіть, трапляються випадки приховування від адвоката інформації про те, де відбувається допит свідка [157].

Така ситуація не відповідає засадам кримінального провадження, зокрема – засаді верховенства права, а тому потребує нормативного врегулювання.

Так, якщо допит свідка не є невідкладним, то проблем щодо спілкування свідка з адвокатом перед допитом практично не виникає. Адже, отримавши повістку про виклик, яка за загальним правилом має бути вручена за три дні до дня явки на допит, свідок має достатньо часу, щоб зв'язатися із обраним ним адвокатом, повідомити його про виклик на допит, про кримінальне провадження, у якому викликається та обговорити свою позицію стосовно певних запитань, які, ймовірно, будуть задаватися під час допиту.

Втім, якщо розслідування кримінального правопорушення відбувається «за гарячими слідами», то допит свідка є невідкладною слідчою (розшуковою) дією і, відповідно, забезпечення участі адвоката на такому допиті та попереднє консультування адвокатом свідка складає певні труднощі. Адже потрібен певний час як для пошуку адвоката, який буде надавати правову допомогу, так і для прибуття його на місце проведення допиту. Слушною з цього приводу є думка О. В. Панчук про те, що КПК України «доцільно доповнити положенням про порядок забезпечення права свідка на отримання правової допомоги адвоката, якщо свідок з'явився на допит без виклику або слідчий прийняв рішення допитати його за місцем перебування» [97, с. 33].

Разом з цим, слід враховувати, що на момент допиту свідка, який проводиться на місці події чи безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення, ще не відомо, які обставини будуть встановлені, та чи не виникне в подальшому потреба у повідомленні підозри особі, яка допитується як свідок.

У рішеннях ЄСПЛ наголошується, що право на правову допомогу має забезпечуватися з перших допитів. Цей стандарт ЄСПЛ вироблений ще у 1996 році в справі «Джон Мюррей проти Сполученого Королівства» (*John Murray v. the United Kingdom*), де визначено, що поводження з особою на початкових етапах допиту в поліції може бути вирішальним для наступних етапів кримінального провадження. За таких обставин ст. 6 Конвенції зазвичай вимагає, щоб обвинуваченому було дозволено користуватися допомогою адвоката вже на початкових етапах допиту поліції (п. 63) [212].

Варто погодитися і з твердженням І. В. Гловюк про існування «латентного кримінального переслідування» – у випадках, коли проводиться «допит особи як свідка у разі, якщо є підстави вважати, що ця особа вчинила кримінальне правопорушення, однак доказів для повідомлення про підозру недостатньо (або у випадку, коли слідчий навмисне затягує повідомлення про підозру)» [23, с. 123–124].

Зокрема, у справі «Сітневський та Чайковський проти України» визначено, що 11 лютого 2002 року заявника допитали як обвинуваченого, він визнав свою вину за обвинуваченнями у вчиненні розбою. 03 квітня 2002 року заявника, за відсутності захисника, допитали як свідка щодо вбивства, вчиненого у м. Луганську. Він заперечував будь-яку участь у цьому злочині, але стверджував, що був знайомий із А.Б., який зізнався йому під час їхнього перебування у м. Москві, що вчинив вбивство у Луганській області. 10 липня 2002 року заявнику було пред'явлено обвинувачення у вбивстві, вчиненого у м. Луганську. Під час допиту, що проводився у той самий день, заявник відмовився від усіх своїх попередніх показань, стверджуючи, що він надав їх під фізичним і психологічним тиском. Того ж дня слідчий призначив заявнику захисника» (пункти 14-19 рішення від 10 листопада 2016 року) [148].

Враховуючи такі обставини справи, Суд дійшов висновку, що ймовірно, такі первинні зізнання сформували підхід органів державної влади до розслідування, а отже, склали значну частину доказової бази проти заявника. Хоча обсяг інших доказів вини заявника був значним. Проте, Суд дійшов висновку, що деякі докази щодо участі заявника у вбивстві в Луганській області були отримані з порушенням прав заявника, гарантованих п. 1 і п. 3 (d) ст. 6 Конвенції (пункти 83–85) [148].

Отже, вищенаведене свідчить про необхідність гарантування ефективної реалізації права на професійну правничу допомогу свідку під час давання показань, що залежить від можливості проконсультуватися із адвокатом як до початку проведення першого допиту, так і під час давання показань. А тому є

необхідність законодавчого врегулювання цього питання у вітчизняному кримінальному процесуальному законодавстві.

Певні спроби вирішення цієї проблеми було зроблено розробниками проекту Закону «Про внесення змін до статті 66 Кримінального процесуального кодексу України щодо забезпечення права свідка на правову допомогу у кримінальному провадженні». Зокрема, у цьому законопроекті пропонується п. 3 ч. 1 ст. 66 КПК України викласти у такій редакції: «користуватися правом на отримання правової допомоги адвоката на першу вимогу і побачення з ним до першого допиту з дотриманням умов, що забезпечують конфіденційність спілкування, а також після першого допиту – мати такі побачення без обмеження їх кількості й тривалості; на участь адвоката у проведенні допиту та інших процесуальних дій» [125].

Варто зауважити, що в цьому положенні прослідковується копіювання правил вступу у процес захисника підозрюваного, обвинуваченого, які визначені у ч. 5 ст. 46 КПК України, де передбачено, що «захисник має право брати участь у проведенні допиту та інших процесуальних діях, що проводяться за участю підозрюваного, обвинуваченого, до першого допиту підозрюваного мати з ним зустріч без дозволу слідчого, прокурора, суду, а після першого допиту – мати такі зустрічі без обмеження в часі та кількості у робочі, вихідні, святкові, неробочі дні» [64].

Втім, використовувати аналогічне правило для формулювання повноважень адвоката свідка у кримінальному провадженні не варто. Положення щодо побачень після першого допиту не може стосуватися надання правничої допомоги свідку. Слідчий, дізнавач чи прокурор не може впливати на зустрічі адвоката зі своїм клієнтом-свідком. Адже до свідка, на відміну від підозрюваного чи обвинуваченого, не застосовується запобіжний захід і він вільний у своїх можливостях зустрічатися як із адвокатом, так і з будь-ким іншим. Окрім цього, в законопроекті запропоновано визначити, що свідку надається право на «отримання правової допомоги адвоката на першу вимогу». Але цілком логічно постає запитання щодо адресата такої вимоги [18].

Отже, враховуючи вищевикладене, пропонуємо ч. 1 ст. 66 КПК України доповнити положенням такого змісту: свідок має право на побачення з адвокатом до першого допиту з дотриманням умов, що забезпечують конфіденційність спілкування.

Разом з цим, слід зауважити, що свідок може відмовитися від реалізації права на професійну правничу допомогу під час допиту. Така відмова повинна бути добровільною.

На цьому наголошується у прецедентній практиці ЄСПЛ. Зокрема, у рішенні ЄСПЛ у справі «Ростовцев проти України» від 25 липня 2017 року Суд нагадує, що відмова від права, гарантованого Конвенцією, повинна надаватися у недвозначний спосіб та супроводжуватися відповідними гарантіями, співмірними її значущості. Крім того, вона не повинна суперечити жодному важливому суспільному інтересу (п. 29) [147]. А у справі «Яременко проти України» від 12 червня 2008 року вказано, що Суд вражений тим фактом, що внаслідок заходів, до яких вдалися органи влади, заявник не зміг скористатися перевагами обов'язкового представництва і опинився в ситуації, в якій, як він стверджував, його примусили відмовитися від свого права на правову допомогу (п. 88) [150].

Заслуговує окремої уваги і те, що в правозастосовній практиці трапляються випадки, коли на місці події особу не допитують, а відбирають пояснення. Це обумовлено вимогами ч. 3 ст. 214 КПК України, де визначено, що здійснення досудового розслідування до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається.

Так як під час виїзду на місце події відомості про кримінальне правопорушення, здебільшого, ще не внесені до ЄРДР, то від осіб, які там перебувають, відбирається пояснення, яке, як правило, не є доказом у кримінальному провадженні. В окремих випадках слідчий чи дізнавач не допитують особу, а також відбирають від неї пояснення, з врахуванням перспективи повідомлення цій особі про підозру. Адже, відповідно до положень п. 1 ч. 3 ст. 87 КПК України недопустимими є докази, що були

отримані з показань свідка, який надалі був визнаний підозрюваним чи обвинуваченим у цьому кримінальному провадженні [64].

Втім, варто взяти до уваги положення ч. 2 ст. 59 Конституції України, де визначено, що вираз «для ... надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні діє адвокатура» треба розуміти так, що особа під час допиту її як свідка в органах дізнання, досудового слідства чи дачі пояснень у правовідносинах з цими та іншими державними органами має право на правову (юридичну) допомогу від обраної за власним бажанням особи в статусі адвоката (п. 2 резолютивної частини рішення Конституційного Суду України від 30 вересня 2009 року) [153].

Тобто, право на професійну правничу допомогу є не лише у особи, яка допитується як свідок, а і в особи, яка надає пояснення органам досудового розслідування. Втім, положення кримінального процесуального законодавства як щодо регламентації відбирання пояснень, так і щодо гарантування права на правничу допомогу під час давання показань не відповідають вимозі правової визначеності.

Так, відповідно до ч. 8 ст. 95 КПК України сторони кримінального провадження, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, мають право отримувати від учасників кримінального провадження та інших осіб за їх згодою пояснення, які не є джерелом доказів, крім випадків, передбачених КПК [64].

Втім, під час досудового розслідування кримінальних проступків процесуальними джерелами доказів, крім визначених у ст. 84 КПК України, також є пояснення осіб (ч. 1 ст. 298-1 КПК України). Разом з цим, у КПК України відсутня регламентація процесуальної форми відбирання таких пояснень, а тим більше – відсутні гарантії забезпечення права на професійну правничу допомогу під час їх отримання.

У зв'язку з вищевикладеним вважаємо, що у КПК України слід визначити процесуальний статус осіб, які надають пояснення, та врегулювати процесуальний порядок відбирання пояснень з гарантуванням реалізації права

на професійну правничу допомогу. Таку пропозицію підтримало 63 % опитаних практичних працівників (додаток А).

Слід зауважити, що надання свідку професійної правничої допомоги під час допиту не повинно обмежуватися лише присутністю адвоката. Адже його формальна присутність не гарантує ефективність надання правничої допомоги. Так, у постанові Верховного Суду від 06 квітня 2021 року у справі № 520/2598/17 зазначено, що ефективність захисту полягає в наданні обвинуваченому «належних та достатніх можливостей з використанням власних процесуальних прав та кваліфікованої юридичної допомоги, яка в передбачених законом випадках є обов'язковою, захищатися від обвинувачення в передбачений законом спосіб» [108].

Тобто, під час проведення допиту свідка чи підготовки до цієї слідчої (розшукової) дії адвокат повинен мати можливість надавати ефективну правничу допомогу свідку щодо відстоювання його законних інтересів.

Втім, як ми вже зазначали, у КПК України не має відповідного законодавчого положення. Це зумовлює наявність різних думок науковців щодо повноважень адвоката під час допиту свідка. Так, О. В. Дудко відмічає, що «безпосередньо під час допиту свідка адвокат має право: бути присутнім під час проведення цієї слідчої (розшукової) дії, надавати клієнту короткі консультації в присутності слідчого; для уточнення і доповнення відповідей ставити з дозволу слідчого запитання, що підлягають занесенню до протоколу; висловлювати заперечення проти порушень прав та законних інтересів довірителя; застосовувати з дозволу слідчого технічні засоби; знайомитися з протоколом допиту; оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність слідчого в порядку, встановленому КПК» [33, с. 177]. Хоча у чинному КПК України відповідних положень не передбачено.

Подібні норми були у КПК України 1960 року. При цьому слід відмітити, що такими положеннями КПК був доповнений лише у 2010 році згідно із Законом України «Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України щодо права свідка на захисника та іншу правову допомогу» [124].

Згідно із цими змінами ст. 48 та ст. 167 КПК України 1960 року були доповнені положенням такого змісту: «У разі якщо свідок з'явився на допит із захисником, захисник має право бути присутнім при допиті; надавати у присутності слідчого консультації свідку, якщо фактичні обставини у справі можуть бути використані для кримінального переслідування особисто самого свідка або членів його сім'ї чи близьких родичів; ставити з дозволу слідчого запитання, що підлягають занесенню до протоколу допиту свідка, для уточнення і доповнення його відповідей; заперечувати проти незаконних дій слідчого щодо порядку проведення ним допиту з посиланням на норму закону, яка порушується, що підлягає занесенню до протоколу допиту; оскаржувати дії слідчого в порядку, встановленому цим Кодексом, у разі якщо з характеру і змісту питань впливає, що свідок має допитуватися як підозрюваний» [66].

Втім, у КПК України 2012 року відповідні норми щодо повноважень адвоката свідка під час проведення допиту свідка не збереглися. Висновки щодо окремих повноважень адвоката свідка під час допиту можна зробити лише на підставі системного аналізу норм КПК України і лише в окремих випадках. Зокрема, відповідно до положень ч. 9 ст. 224 КПК України під час одночасного допиту двох чи більше раніше допитаних осіб особи, які беруть участь у допиті, їх захисники чи представники мають право ставити одна одній запитання, що стосуються предмета допиту [64].

Очевидно, що така законодавча регламентація участі адвоката свідка у допиті особи, якій він надає правничу допомогу, не гарантує ефективність надання цієї допомоги та не відповідає принципу правової визначеності. Тому є виправданими пропозиції науковців щодо унормування цієї прогалини кримінального процесуального законодавства [20, с. 176; 31, с. 187–188; 163, с. 130–131].

Викладене вище свідчить про необхідність законодавчого врегулювання процесуальної форми участі адвоката у допиті свідка, наділивши його такими правами:

- надавати консультації свідку як до початку проведення допиту, так і під час його проведення;
- ставити з дозволу слідчого запитання свідку для уточнення і доповнення його відповідей;
- заперечувати проти незаконних дій слідчого, детектива, дізнавача чи прокурора щодо порядку проведення допиту з посиланням на норму закону, яка порушується;
- подавати клопотання щодо процесуального порядку проведення допиту, зокрема і застосування технічних засобів фіксації.

Отже, адвокат свідка має бути самостійним та повноцінним учасником кримінального провадження. Це потребує законодавчого врегулювання його процесуального статусу як під час кримінального провадження загалом, так і під час допиту свідка. Чіткість та однозначність заведеної регламентації цих питань сприятиме наданню ефективної та реальної професійної правничої допомоги свідку під час допиту та буде гарантувати реалізацію засади верховенства права у кримінальному провадженні [45, с. 92].

3.2. Професійна правнича допомога свідку під час проведення інших слідчих (розшукових) дій

У п. 2 ч. 1 ст. 66 КПК України вказано, що свідок має право користуватися під час давання показань та участі у проведенні інших процесуальних дій правовою допомогою адвоката [64]. Тобто, у наведеній нормі законодавець визначив, що свідок може користуватися правовою допомогою адвоката як під час давання показань, так і під час участі у інших процесуальних діях. Тому подальше дослідження проблем надання професійної правничої допомоги свідку у кримінальному провадженні потребує визначення характеристики термінів «процесуальні дії» та «давання показань».

Аналіз норм КПК України дозволяє стверджувати про відсутність законодавчого тлумачення терміну «процесуальні дії». Для його

характеристики слід звернути увагу на положення п. 10 ст. 3 КПК України, де вказано, що кримінальне провадження – це досудове розслідування і судове провадження, процесуальні дії у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність [64]. Аналіз змісту цієї норми дозволяє дійти висновку, що процесуальні дії – це будь-які дії, які здійснюються відповідно до норм КПК України під час досудового розслідування чи судового провадження.

Удалова Л. Д. та О. В. Панчук також вважають, що під терміном «процесуальні дії», який використовується у п. 2 ч. 1 ст. 66 КПК України, слід розуміти будь-які дії, передбачені КПК, у яких можуть брати участь свідки [184, с. 111].

Разом з цим слід зауважити, що «поняття «процесуальні дії» є набагато ширшим за своїм змістом від поняття слідчих (розшукових) дій, які є основними засобами збирання доказів під час розслідування кримінальних правопорушень» [85, с. 18]. Зокрема, Ю. В. Терещенко відмічає, що процесуальні дії – усі передбачені кримінально-процесуальним законодавством заходи, а слідчі дії – це ті, що виконують функції збирання, дослідження, оцінювання й використання доказів [159].

Тобто, процесуальними є будь-які дії, які регламентуються нормами кримінального процесуального законодавства. Свідок може бути як учасником слідчих (розшукових) дій, так і особою, щодо якої застосовуються заходи забезпечення кримінального провадження.

Отже, системний аналіз норм кримінального процесуального законодавства та напрацювань науковців-процесуалістів свідчить про те, що термін «процесуальні дії» є узагальнюючим та охоплює будь-які дії, які регламентуються кримінальним процесуальним законодавством, зокрема і слідчі (розшукові) дії та заходи забезпечення кримінального провадження.

Слідчі (розшукові) дії як частина процесуальних дій мають свої особливості. Зокрема, С. Ю. Карпушин справедливо відмічає, що слідчі (розшукові) дії мають підвищений рівень правової регламентації порівняно з

процесуальними. Окрім цього, у КПК України передбачений відносно самостійний та детальний процесуальний порядок процедури їх провадження [67, с. 182].

Відповідно до ч. 1 ст. 223 КПК України слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні [64]. Тобто, як зауважують Є. Г. Коваленко та В. Т. Малярєнко, слідчими прийнято називати лише ті дії слідчого, які, на відміну від інших процесуальних дій, спрямовані на виявлення, перевірку і закріплення доказів [50, с. 305].

У КПК України не має окремої норми, яка б на законодавчому рівні закріплювала перелік слідчих (розшукових) дій. Втім, аналіз двадцятої та двадцять першої глав КПК України дозволяє стверджувати, що систему слідчих (розшукових) дій складають наступні дії:

- допит свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, експерта (статті 224–226, 232, 351–354, 356, 567 КПК України);
- пред’явлення для впізнання особи, речей чи трупа (статті 228–232, 355 КПК України);
- обшук (статті 234–236 КПК України);
- огляд місцевості, приміщення, речей та документів, житла чи іншого володіння особи, трупа (статті 237–238, 361 КПК України);
- огляд трупа, пов’язаний з ексгумацією (ст. 239 КПК України);
- слідчий експеримент (ст. 240 КПК України);
- освідування особи (ст. 241 КПК України);
- проведення експертизи (статті 242–245, 332, 486, 509, 518 КПК України) [183, с. 173].

Окремою групою слідчих (розшукових) дій є негласні слідчі (розшукові) дії. Зокрема, у ч. 1 ст. 246 КПК України визначено, що негласні слідчі (розшукові) дії – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених цим Кодексом [64].

Варто також звернути увагу на зміни до кримінального процесуального законодавства від 15 березня 2022 року, якими КПК України було доповнено ще однією процесуальною дією – зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису. Так, відповідно до Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам» главу 20 КПК України доповнено ст. 245-1 «Зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису» [123].

Згідно з цими доповненнями вказана процесуальна дія полягає в одержанні слідчим, прокурором від особи, яка є власником або володільцем відповідних приладів або засобів, необхідних для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, копій фото- або кінозйомки, відеозапису, здійснених у публічно доступних місцях, у тому числі в автоматичному режимі, за виключенням місць, що відносяться до приватних помешкань осіб [123].

Втім, однозначно стверджувати, що зняття показань технічних приладів та технічних засобів є слідчою (розшуковою) дією наразі ми не будемо. Цю процесуальну дію можна розглядати і як окрему слідчу (розшукову) дію, і як складову частину інших слідчих (розшукових) дій, зокрема – експертизи чи огляду. Адже сам факт зняття показань може і не носити пізнавального характеру. Відомості про факти чи обставини вчиненого кримінального правопорушення будуть отримані лише після огляду та фіксування інформації, яка міститься на відповідних записах. Проте, з'ясування цих питань потребує окремої уваги науковців та виходить за межі предмету нашого дослідження.

Отже, вищенаведене дозволяє стверджувати, що свідок має право користуватися правовою допомогою адвоката під час проведення будь-якої слідчої (розшукової) дій, у якій він бере участь. Втім, чіткої регламентації цього

правила КПК України не містить. Тому відповідне положення у п. 2 ч. 1 ст. 66 КПК України пропонуємо закріпити у такому формулюванні: «користуватися під час давання показань та участі у проведенні слідчих (розшукових) чи процесуальних дій професійною правничою допомогою».

Слід зауважити, що окрім допиту свідок може бути учасником таких слідчих (розшукових) дій як пред'явлення для впізнання, слідчий експеримент, огляд, обшук житла чи іншого володіння особи тощо. Зокрема, в ухвалі Апеляційного суду Харківської області від 07 грудня 2017 року (справа №619/1367/13-к) вказано, що даючи показання як свідок, ОСОБА_2 виклав свою, власну версію обставин ДТП, стверджуючи про свою невинуватість у її наслідках та про дотримання ним ПДР. З метою перевірки й уточнення наданих ОСОБА_2 відомостей щодо обставин ДТП за його згодою був проведений слідчий експеримент. А після отримання висновків автотехнічної експертизи, відповідно до яких надані ОСОБА_2 відомості щодо обставин ДТП визнані неспроможними з технічної точки зору, йому було оголошено про підозру [187].

Тобто, окрім допиту досить часто свідок є учасником тих слідчих (розшукових) дій, під час проведення яких він також надає показання (відомості) щодо обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні.

Саме на показаннях наголошується у п. 2 ч. 1 ст. 66 КПК України, де вказано, що свідок користується правовою допомогою адвоката під час давання показань. А відповідно до положень ч. 1 ст. 95 КПК України показання – це відомості, які надаються в усній або письмовій формі під час допиту. Тобто, у цій нормі закріплено, що показання отримуються лише під час проведення допиту, що зумовило певну дискусію у наукових колах.

Так, у теорії кримінального процесу зауважується, що показання надаються не лише під час проведення допиту, а і під час проведення інших слідчих (розшукових) дій [100, с. 8].

Зокрема, О. П. Острійчук визначає теоретичні засади механізму походження показань у кримінальному провадженні та стверджує, що показаннями слід вважати відомості, які надаються також і під час проведення слідчого експерименту, пред'явлення для впізнання, обшуку й огляду [91, с. 321; 92]. На підставі цього твердження вчений запропонував розширене тлумачення терміну «показання» та стверджує, що показаннями є відомості, які надаються підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом під час допиту, одночасного допиту двох або більше осіб, пред'явлення для впізнання, слідчого експерименту, обшуку, тимчасовому доступу до речей і документів, щодо відомих їм обставин вчиненого злочину або інших обставин, які можуть мати значення для кримінального провадження [90].

Сольонова О. О. також відмічає, що допит є складовою таких слідчих (розшукових) дій як пред'явлення для впізнання та слідчий експеримент, під час проведення яких надаються показання. При цьому вона зауважує, що «не можна погодитись із тим, що показання можуть бути отримані під час огляду. Відповідно до ч. 3, 4 ст. 237 КПК України, потерпілий, а також підозрюваний, захисник, законний представник та інші учасники кримінального провадження можуть бути запрошені для участі в огляді. Вони мають право робити заяви, що підлягають занесенню до протоколу. Однак такі заяви не є показаннями» [140, с. 81].

Окрім цього, на думку О. Я. Переверзи основним способом отримання показань від будь-кого з суб'єктів кримінальної процесуальної діяльності є така слідча дія, як допит. Всі інші способи є додатковими, спрямованими на перевірку показань, отриманих у ході допиту [99, с. 12–13; 195, с. 152].

До додаткових способів отримання показань О. Р. Хижна відносить такі слідчі (розшукові) дії: слідчий експеримент, одночасний допит двох та більше осіб та пред'явлення для впізнання [195, с. 152]. І це виправдано. Адже під час допиту отримуються первинні показання, які під час кримінального провадження можуть перевірятися, в тому числі, повторними показаннями, які

надаються під час слідчого експерименту, одночасного допиту чи пред'явлення для впізнання.

Для визначення слідчих (розшукових) дій під час проведення яких отримуються показання, проаналізуємо наукові положення теорії кримінального процесу щодо класифікації слідчих (розшукових) дій [81; 101; 139].

Зокрема, в теорії кримінального процесуального права залежно від мети проведення розрізняють такі групи слідчих (розшукових) дій:

– ті, що спрямовані на збирання доказів (допит, огляд, обшук, освідування тощо);

– ті, що спрямовані на перевірку доказів (слідчий експеримент, пред'явлення для впізнання тощо) [63, с. 148].

Залежно від способу одержання інформації слідчі (розшукові) дії поділяються на:

– вербальні (в результаті яких одержується словесна інформація – допити);

– нонвербальні (в результаті яких отримується інформація, що міститься в об'єктах матеріального світу – огляд, освідування, обшук);

– змішані (в результаті яких одержується як словесна інформація, так і та, що міститься в об'єктах матеріального світу – слідчий експеримент, пред'явлення для впізнання) [63, с. 148].

Із наведеної класифікації окремої уваги заслуговують ті слідчі (розшукові) дії, які направлені на перевірку зібраних доказів, та під час проведення яких від свідка отримується словесна інформація (вербальні та змішані). Адже аналіз слідчо-судової практики дозволяє стверджувати, що окрім допитів свідок, надає показання під час проведення тих слідчих (розшукових) дій, які здійснюються з метою перевірки раніше наданих ним показань.

Перевірка доказів, як стверджує С. М. Стахівський, полягає у виявленні доброякісності зібраних доказів для встановлення обставин вчиненого

кримінального правопорушення. Перевірка є сукупністю практичних дій і розумових операцій. Практичний шлях означає проведення додаткових чи нових слідчих або судових дій [155, с. 10–11; 200, с. 69; 14, с. 179].

Разом з цим, О. О. Сольонова зауважує, що усі слідчі (розшукові) дії можуть бути засобом перевірки показань. Однак КПК передбачає, що метою проведення деяких із них є саме перевірка доказів [140, с. 165].

Із наведеного вище переліку слідчих (розшукових) дій, з метою перевірки показань свідка, наданих під час допиту, можуть здійснюватися такі дії: одночасний допит двох чи більше раніше допитаних осіб, пред'явлення для впізнання (особи, речей чи трупа) та слідчий експеримент. Адже особливістю цих слідчих (розшукових) дій є те, що метою їх проведення є не стільки збирання нових фактичних даних, скільки перевірка тих, які були отримані під час попередньо проведеного допиту. Така перевірка здійснюється шляхом отримання від свідка додаткових показань, які дозволять уточнити раніше надані показання та підтвердити їх достовірність.

Окрім цього, враховуючи поділ слідчих (розшукових) дій залежно від способу одержання інформації, показання чи словесна інформація отримуються під час проведення як вербальних (допити), так і змішаних слідчих (розшукових) дій, до яких відноситься як слідчий експеримент, так і пред'явлення для впізнання. Адже під час проведення змішаних слідчих (розшукових) дій отримується інформація як словесна, так і та, що міститься в об'єктах матеріального світу [61, с. 368].

Зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 228 КПК України перед тим, як пред'явити особу для впізнання, слідчий, прокурор попередньо з'ясовує, чи може особа, яка впізнає, впізнати цю особу, опитує її про зовнішній вигляд і прикмети цієї особи, а також про обставини, за яких вона бачила цю особу, про що складає протокол [64]. Згідно із ч. 1 ст. 240 КПК України слідчий, прокурор має право провести слідчий експеримент шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань [64]. Участь свідка в слідчому експерименті є необхідною тоді, коли без його відомостей

неможливо відтворити обстановку й умови, необхідні для проведення дослідів [158, с. 17]. Очевидно, що при відтворенні обстановки та обставин події попередньо допитаний свідок буде повторювати свої показання з прив'язкою до місця події та з демонстрацією способу вчинення кримінального правопорушення, що дозволить зіставити його показання з реальною обстановкою.

Отже, вищенаведене дозволяє стверджувати, що надання показань є складовою частиною тих слідчих (розшукових) дій, які спрямовані на перевірку раніше отриманих показань та за характеристикою отримання інформації є вербальними чи змішаними слідчими (розшуковими) діями. До таких слідчих (розшукових) дій відносяться: одночасний допит двох чи більше раніше допитаних осіб, пред'явлення для впізнання та слідчий експеримент, що, відповідно, вимагає гарантування отримання професійної правничої допомоги під час їх проведення.

У зв'язку з викладеним вище можна стверджувати, що правила надання професійної правничої допомоги, які стосуються проведення допиту та які ми розкривали у попередньому підрозділі нашого дослідження, повністю застосовні і під час проведення одночасного допиту двох чи більше раніше допитаних осіб, пред'явлення для впізнання чи слідчого експерименту.

Заслуговує на окрему увагу характеристика процесуальної форми проведення пред'явлення для впізнання та слідчого експерименту з визначенням особливостей надання професійної правничої допомоги під час їх проведення.

Так, відповідно до положень ч. 1 ст. 240 КПК України з метою перевірки і уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, слідчий, прокурор має право провести слідчий експеримент шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань. До участі в слідчому експерименті можуть бути залучені підозрюваний, потерпілий, свідок, захисник, представник [64].

У підручниках з кримінального процесу зазначається, що слідчий експеримент може бути проведений для перевірки різного роду припущень, версій, з метою перевірки фактичних даних, отриманих у результаті допиту підозрюваного, свідка, потерпілого, проведення інших слідчих дій (огляду, пред'явлення для впізнання тощо) [61, с. 405; 65, 535]. За допомогою слідчого експерименту найчастіше перевіряються показання, зокрема потерпілого та свідка, про можливість вчинення чи спостереження ними певних дій або подій у конкретній ситуації [158, с. 7–8].

Порядок проведення слідчого експерименту передбачає, що на місці його проведення слідчий чи дізнавач має роз'яснити свідку мету і порядок виконання експериментальних дій, його права, обов'язки та наслідки їх невиконання, зокрема свідок попереджається про кримінальну відповідальність, передбачену статтями 384, 385 КК України, за дачу завідомо неправдивих показань та за відмову від дачі показань [61, с. 406].

Участь свідка у слідчому експерименті передбачає необхідність забезпечення можливостей реалізації ним прав, визначених у ч. 1 ст. 66 КПК України. Тому перед початком проведення слідчого експерименту дізнавач, слідчий, детектив чи прокурор повинні роз'яснити права та обов'язки свідка як учасника кримінального провадження. Хоча і варто зауважити, що у ст. 240 КПК України не закріплене відповідне положення. Дійти до такого висновку можна лише на підставі системного тлумачення норм кримінального процесуального законодавства.

Недопущення адвоката свідка до участі у слідчому експерименті зумовлює визнання отриманих доказів недопустимими. На це неодноразово зверталася увага у рішеннях ЄСПЛ.

Зокрема, у рішенні ЄСПЛ у справі «Сітневський та Чайковський проти України» від 10 листопада 2016 року вказано, що 03 квітня 2002 року Сітневського, за відсутності захисника, допитали як свідка щодо вбивства, вчиненого у м. Луганську. Він заперечував будь-яку участь у цьому злочині, але стверджував, що був знайомий із А.Б., який зізнався йому, що вчинив це

вбивство. 01 липня 2002 року Сітневський взяв участь у відтворенні обстановки та обставин нападу на пана та пані Ва. щодо одного з епізодів злочину, вчиненого у Харківській області. Сітневський стверджував, що він разом із декількома співучасниками вчинив розбійний напад на пані Ва. Він також стверджував, що під час нападу О.С. здійснив постріл у напрямку пана Ва. 10 липня 2002 року Сітневському було пред'явлено обвинувачення у вчиненні злочинів, пов'язаних із нападами (пункти 16–17) [148].

Враховуючи вищенаведене, ЄСПЛ зауважує, що під час досудового розслідування у період до 11 липня 2002 року, коли Сітневський не отримував правову допомогу, його допитували та залучали до участі у відтворенні обстановки та обставин вчинення злочинів, за які його було визнано винним, та які згодом національний суд кваліфікував як розбій, незаконне заволодіння транспортним засобом, замах на вбивство з обтяжуючими обставинами і умисне вбивство з обтяжуючими обставинами (п. 64) [148].

У результаті розгляду справи ЄСПЛ дійшов висновку, що Уряд не зміг переконливо довести, що за виняткових та конкретних обставин справи загальну справедливість судового розгляду за цими обвинуваченнями не було непоправно порушено у зв'язку з обмеженням заявника в отриманні правової допомоги на стадії досудового розслідування. Вищенаведене дозволило Суду стверджувати, що мало місце порушення п. 1 та п. 3 (с) ст. 6 Конвенції (пункти 86–87 рішення) [148].

Разом з цим варто відмітити, що при відмові свідка від отримання професійної правничої допомоги слідчий експеримент може проводитися і без адвоката. Зокрема, в ухвалі Апеляційного суду Миколаївської області від 11 червня 2018 року (справа №487/2028/15-к) вказано, що у матеріалах кримінального провадження відсутні дані, які б давали підстави вважати, що при проведенні слідчого експерименту зі свідком, якому в подальшому було повідомлено про підозру, слідчим були вчинені діяння, якими були б порушені його права чи свободи або слідчий у будь-якій формі примушував би його до визнання своєї винуватості у ДТП. Зокрема, ОСОБА_5 було роз'яснено зміст

ст. 63 Конституції України про те, що особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначено законом. Роз'яснено зміст ст. 18 КПК України про свободу від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів чи членів сім'ї. Роз'яснено зміст ст. 59 Конституції України про те, що кожен має право на правову допомогу; та те, що у випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Ознайомлення із вказаними нормами чинного законодавства ОСОБА_5 підтвердив своїм підписом, зазначивши, що послуг адвоката він не потребує. Під час проведення слідчого експерименту та складання відповідного протоколу та схеми ОСОБА_5 не мав будь-яких заяв або зауважень, що також підтвердив своїми підписами [186].

Варто зауважити, що під час проведення слідчого експерименту зі свідком йому гарантується реалізація всіх прав, визначених у ч. 1 ст. 66 КПК України. Тому, окрім гарантування права на професійну правничу допомогу, особлива увага має звертатися на забезпечення права на свободу від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї.

Так, В. П. Шибіко та Р. В. Бараннік зауважують, що якщо особа, користуючись свободою від самовикриття та правом не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї, відмовляється від повідомлення слідчому, прокурору яких-небудь даних, то і від участі в проведенні в слідчому експерименті особа може відмовитись [5, с. 144]. Тому перед проведенням слідчого експерименту необхідно отримати згоду від свідка на його участь у проведенні цієї слідчої (розшукової) дії.

Саме на дотриманні права не свідчити щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів під час проведення слідчого експерименту звертається увага у рішеннях національних судів. Зокрема, предметом розгляду у Верховному Суді України було питання, чи слід вважати істотним порушенням прав та свобод людини (права на свободу від самовикриття) отримання відомостей про обставини ДТП під час проведення слідчого експерименту зі свідком, який в подальшому набув статус підозрюваного. Адже, якщо проведення такого

слідчого експерименту зумовлює істотне порушення прав людини, то недопустимими будуть як докази, отримані в результаті проведення слідчого експерименту, так і інші докази, до яких буде застосоване правило «плодів отруєного дерева».

Так, у постанові Верховного Суду України від 09 червня 2016 року у справі №5-360кс15 вказано, що вироком Деснянського районного суду м. Києва ОСОБА_15 визнано винуватим та засуджено за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 286 КК України, вчиненого за наступних обставин: 06 вересня 2013 року ОСОБА_15 приблизно о 20 год. 40 хв., керуючи автомобілем «SKODA OKTAVIA», рухаючись по проїзній частині вул. Братиславської у напрямку проспекту Броварського в м. Києві, допустив порушення вимог пунктів 1.5, 2.3, 12.3. «б», 12.4 ПДР, що призвело до наїзду керованого ним транспортного засобу на пішохода, внаслідок чого останньому були заподіяні тілесні ушкодження, від яких той помер на місці події [109].

Вирок суду першої інстанції залишено без зміни ухвалою Апеляційного суду м. Києва від 10 лютого 2015 року. Ухвалою ВСС України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 21 серпня 2015 року відмовлено у відкритті касаційного провадження за касаційною скаргою на зазначені судові рішення [109].

Верховний Суд України, перевіряючи доводи зави про істотне порушення права заявника на мовчання та свободу від самовикриття внаслідок проведення слідчого експерименту за участю свідка ОСОБА_15, звернув увагу на те, що із матеріалів кримінального провадження видно, що відомості про ДТП до ЄРДР були внесені по факту кримінального правопорушення, а не щодо ОСОБА_15. Останній, викладаючи власну версію щодо обставин ДТП, твердив про відсутність своєї винуватості у її наслідках, про дотримання ним ПДР [109].

Такі його твердження слідчий, відповідно до вимог ч. 2 ст. 9 КПК України, зобов'язаний був всебічно, повно і неупереджено дослідити та у разі їх підтвердження прийняти процесуальне рішення про закриття цього кримінального провадження за реабілітуючими обставинами. Саме з метою

перевірки й уточнення наданих ОСОБА_15 відомостей щодо обставин ДТП за його згодою та за участю запрошеного ним захисника був проведений слідчий експеримент [109].

Його проведенню передувало роз'яснення ОСОБА_15 права не свідчити проти себе і відмовитися давати показання, що можуть стати підставою для підозри чи обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення. Під час цієї слідчої дії ОСОБА_15 була надана можливість висловити свою власну точку зору причин травмування пішохода і в такий (законний) спосіб вплинути на вирішення справи стосовно себе, що не суперечить засаді верховенства права [109].

У постанові Верховного Суду України відмічається, що у матеріалах кримінального провадження відсутні дані, які б давали підстави вважати, що при проведенні слідчого експерименту слідчим були вчинені діяння, якими були б порушені права чи свободи ОСОБА_15, або слідчий у будь-якій формі примушував би ОСОБА_15 до визнання своєї винуватості у ДТП. Не було у слідчого й достатніх даних вважати, що надалі ОСОБА_15 буде визнано підозрюваним. Тільки після отримання висновків автотехнічної експертизи, відповідно до яких надані ОСОБА_15 відомості щодо обставин ДТП визнані неспроможними з технічної точки зору, йому було оголошено про підозру, а в подальшому ці наведені ним як свідком дані не були покладені в обґрунтування його винуватості за обвинувальним вироком суду [109].

На підставі викладеного, Судова палата у кримінальних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що слідчий експеримент було проведено у порядку, визначеному КПК України [109].

Отже, під час проведення слідчого експерименту, як і під час проведення допиту, адвокат має звергати увагу на дотримання прав свідка як учасника кримінального провадження, зокрема і права відмовитися давати показання щодо себе, близьких родичів та членів своєї сім'ї, що можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні ним, близькими родичами чи членами його сім'ї кримінального правопорушення. Свідок може відмовитися від участі

у слідчому експерименті, якщо під час його проведення будуть надаватися показання, які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні ним кримінального правопорушення. На користь такого твердження свідчать і результати проведеного нами анкетування (додаток А).

Окрім слідчого експерименту, показання свідка можуть перевірятися і під час проведення такої слідчої (розшукової) дії як пред'явлення особи, речі чи трупа для впізнання.

Так, у ч. 1 ст. 228 КПК України вказано, що перед тим, як пред'явити особу для впізнання, слідчий, прокурор попередньо з'ясовує, чи може особа, яка впізнає, впізнати цю особу, опитує її про зовнішній вигляд і прикмети цієї особи, а також про обставини, за яких вона бачила цю особу, про що складає протокол. Якщо особа заявляє, що вона не може назвати прикмети, за якими впізнає особу, проте може впізнати її за сукупністю ознак, у протоколі зазначається, за сукупністю яких саме ознак вона може впізнати особу [64].

В теорії кримінального процесу визначено, що «зміст такої слідчої дії полягає у візуальному огляді, спостереженні або сприйнятті іншим чином предметів або окремих осіб та їх ідентифікування з зафіксованим у пам'яті образом, тобто порівняння упізнаючим відбитого в його пам'яті образу предметів чи осіб, яких він раніше спостерігав, з ознаками предметів чи людей, що пред'явлені йому для впізнання, та здійснення на цій основі логічного висновку про їх тотожність, схожість або відмінність» [161, с. 52].

Свідок, як правило, під час пред'явлення для впізнання є упізнаючим – особою, яка раніше була допитана та заявила про можливість впізнати певну особу, річ або труп. Тобто, пред'явленню для впізнання обов'язково має передувати допит свідка.

Тому вчені, цілком справедливо, зауважують, що пред'явлення для впізнання може відбутися за умови, що свідок не скористався імунітетом під час допиту та повідомив прикмети, ознаки чи обставини, інформація про які призвела до прийняття слідчим, детективом чи прокурором процесуального рішення про проведення пред'явлення для впізнання. Однак, це не є

перешкодою для реалізації імунітету свідка під час проведення цієї слідчої (розшукової) дії [28, с. 169].

Таким чином, свідок може скористатися своїм правом на свободу від самовикриття та правом не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї при проведенні слідчих (розшукових) дій, складовою частиною яких є надання показань, та на будь-якому етапі кримінального провадження.

Під час пред'явлення для впізнання свідок може бути як упізнаючим, так і особою, яка пред'являється для впізнання. Зокрема, в ч. 2 ст. 228 КПК України визначено, що особа, яка підлягає впізнанню, пред'являється особі, яка впізнає, разом з іншими особами тієї ж статі, яких має бути не менше трьох і які не мають різких відмінностей у віці, зовнішності та одязі. Перед тим як пред'явити особу для впізнання, їй пропонується у відсутності особи, яка впізнає, зайняти будь-яке місце серед інших осіб, які пред'являються [64].

Варто підтримати вчених, які стверджують, що свідок, який буде пред'являтися для впізнання, може відмовитися від участі у цій слідчій (розшуковій) дії. Зокрема, Г. В. Денисенко стверджує, що особа, прибувши до слідчого на виклик для проведення пред'явлення для впізнання, може відмовитись брати у ньому участь на підставі ст. 63 Конституції України та ст. 18 КПК України. Втім, за таких умов слідчий не позбавлений процесуальних можливостей пред'явити особу для впізнання по фото чи по відео [28, с. 169].

Отже, під час пред'явлення для впізнання свідок користується правами, визначеними у ст. 18 та ч. 1 ст. 66 КПК України, зокрема і правом відмовитися давати показання щодо себе, близьких родичів та членів своєї сім'ї, що можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні ним, близькими родичами чи членами його сім'ї кримінального правопорушення та правом на правову допомогу адвоката.

Викладене вище свідчить про те, що під час пред'явлення для впізнання свідку має бути роз'яснено його права та обов'язки, визначені у ст. 66 КПК України. Втім, аналіз слідчої практики та навчально-методичної літератури свідчить про те, що при пред'явленні для впізнання основна увага приділяється

попередженню свідка про кримінальну відповідальність за статтями 384, 385 КК України та роз'ясненню обов'язку не розголошувати відомості щодо проведеної процесуальної дії [197, с. 33; 118, с. 57–58].

Разом з цим, ні норми законодавства (статті 228-230 КПК України), ні правозастосовна практика не йде шляхом роз'яснення свідку, як учаснику пред'явлення для впізнання, його прав, передбачених у ч. 2 ст. 66 КПК України, зокрема і права на правову допомогу та свободу від самовикриття.

Науковці вже звертали увагу на цю проблему. Зокрема, О. Р. Хижна вважає, що право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї крім допиту розповсюджується і на пред'явлення для впізнання [194, с. 15]. На користь цього твердження свідчить і положення п. 4 ч. 2 ст. 87 КПК України, де зазначено, що суд зобов'язаний визнати істотними порушеннями прав людини і основоположних свобод отримання показань чи пояснень від особи, яка не була повідомлена про своє право відмовитися від давання показань та не відповідати на запитання, або їх отримання з порушенням цього права [64].

Вищевикладене дозволяє стверджувати про доцільність закріплення на рівні загальної вимоги до проведення слідчих (розшукових) дій правила, яке стосується гарантування реалізації принципу свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї. Пропонуємо ст. 223 КПК України доповнити положенням такого змісту: «Під час проведення слідчих (розшукових) дій особа має право не відповідати на запитання з приводу тих обставин, щодо надання яких є пряма заборона у законі або які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні нею, близькими родичами чи членами її сім'ї кримінального правопорушення».

Отже, реалізуючи конституційне право на свободу від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї, свідок може відмовитися від давання показань під час проведення як допиту, так і пред'явлення для впізнання чи слідчого експерименту. При проведенні цих слідчих (розшукових) дій особа, яка надає свідку професійну правничу допомогу

у кримінальному провадженні, має контролювати дотримання цього конвенційного стандарту.

Свідок є тим учасником кримінального провадження, який може брати участь у проведенні різних слідчих (розшукових) дій. Окрім допиту, одночасного допиту, пред'явлення для впізнання чи слідчого експерименту свідок може залучатися і до проведення невербальних слідчих (розшукових) дій – обшуку, огляду чи освідування.

Зокрема, у ч. 1 ст. 236 КПК України вказано, що для участі в проведенні обшуку може бути запрошений потерпілий, підозрюваний, захисник, представник та інші учасники кримінального провадження. Незалежно від стадії цієї слідчої дії слідчий, прокурор, інша службова особа, яка бере участь у проведенні обшуку, зобов'язані допустити на місце його проведення захисника чи адвоката [64]. А відповідно до положень ч. 2 ст. 237 КПК України огляд житла чи іншого володіння особи здійснюється згідно з правилами КПК України, передбаченими для обшуку житла чи іншого володіння особи [64].

Обшук може проводитися не лише у житлі підозрюваного чи обвинуваченого. Це може бути житло будь-кого, в тому числі і свідка, за умови, що в ньому знаходяться знаряддя вчинення кримінального правопорушення, майно, здобуте у результаті його вчинення, чи розшукувана особа і, відповідно, є рішення слідчого судді про проведення обшуку. При цьому, відповідно до положень ч. 3 ст. 236 КПК України слідчий, прокурор не має права заборонити учасникам обшуку користуватися правовою допомогою адвоката або представника. Слідчий, прокурор зобов'язаний допустити такого адвоката або представника до обшуку на будь-якому етапі його проведення [64].

Варто зауважити, що під час проведення обшуку житла чи іншого володіння особи обмежуються різні права людини, гарантовані Конституцією України. Окрім права на недоторканність житла чи іншого володіння особи, яке гарантоване у ст. 30 Конституції України, під час обшуку може обмежуватися право на невтручання в особисте і сімейне життя, гарантоване ст. 31 Конституції України, чи право на таємницю листування, телефонних розмов,

телеграфної та іншої кореспонденції, гарантоване ст. 32 Конституції України. Адже під час проведення обшуку слідчий, дізнавач, прокурор та інші учасники цієї слідчої (розшукової) дії мають доступ до охоронюваної законом таємниці, зокрема щодо обставин приватного життя володільця приміщення, відомостей, що стосуються таємниці листування, банківських вкладів, усиновлення чи вчинення нотаріальних дій.

Враховуючи обсяг прав людини, які обмежуються під час проведення обшуку житла чи іншого володіння особи, законодавець досить ретельно віднісся до регламентації процесуальної форми проведення цієї слідчої (розшукової) дії. Так, у КПК України визначено: порядок формування юридичних підстав проведення обшуку житла чи іншого володіння особи (ст. 234), вимоги до форми і змісту клопотання та ухвали про обшук житла чи іншого володіння особи (ч. 3 ст. 234, ст. 235), процедуру виконання ухвали про обшук (ст. 236), можливість проникнення до житла без судового рішення та гарантії законності такого проникнення (ч. 3 ст. 233), вимоги щодо фіксації результатів обшуку (частини 7, 8 ст. 236) [8, с. 156].

Втім, аналіз правозастосовної практики дозволяє стверджувати про неналежну реалізації вищенаведених норм КПК України. На це неодноразово зверталася увага у рішеннях ЄСПЛ щодо України, зокрема у справах «Ратушна проти України» від 02 грудня 2010 року, «Володимир Поліщук та Світлана Поліщук проти України» від 30 вересня 2010 року, «Головань проти України» від 05 липня 2012 року [15, с. 143].

У зв'язку з цим, у п. 3 ч. 3 ст. 87 КПК України цілком виправдано закріплено положення про те, що недопустимими є докази, що були отримані під час виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи у зв'язку з недопущенням адвоката до цієї слідчої (розшукової) дії [64].

Михайленко В. В. з цього приводу зауважила, що «присутність адвоката під час обшуку є своєрідним запобіжним механізмом порушення прав і свобод не лише підозрюваного, а й інших осіб, які володіють або проживають в приміщенні. Це актуально з огляду на те, що ні ухвала про надання дозволу на

проведення обшуку, ні результати його проведення не можуть бути оскаржені. Адвокат під час проведення обшуку, якщо і не забезпечить його законність, то принаймні зафіксує ті порушення, повідомить понятим про неправомірні дії слідчого або інших осіб, присутніх під час обшуку» [76, с. 167–168].

Для визнання результатів такого обшуку недопустимими, адвокат має довести в суді під час судового провадження факт недопущення його до участі у цій слідчій (розшуковій) дії. Михайленко В. В. відмічає, що це не є проблемою, адвокатом може бути складений відповідний акт, який підписується особою, у якої проводився обшук, понятими, присутніми під час обшуку, чи іншими особами. Також особа, в якої проводився обшук, може підтвердити факт недопущення адвоката шляхом надання відповідних показань під час судового розгляду [76, с. 168].

Ще однією слідчою (розшуковою) дією, учасником якої може бути свідок, є освідування. Так, відповідно до положень ч. 1 ст. 241 КПК України слідчий, прокурор здійснює освідування підозрюваного, свідка чи потерпілого для виявлення на їхньому тілі слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу [64].

Під час проведення цієї слідчої (розшукової) дії свідок є особою, яку оглядають. У зв'язку з цим, під час надання правничої допомоги свідку актуальним є питання щодо права свідка на відмову від участі у освідуванні та можливість проведення зі свідком примусового освідування.

Зокрема, Д. О. Савицький цілком обґрунтовано відмічає, що примусове освідування свідка проводиться у виняткових випадках та можливе за наявності достатніх підстав уважати, що на його тілі можуть бути виявлені сліди злочину або інші докази, що мають значення у кримінальному провадженні, а також для оцінки правдивості його показань [137, с. 25].

Лук'янчиков Є. Д. та Б. Є. Лук'янчиков також відмічають, що освідування може бути проведено у примусовому порядку, а правовою підставою для цього є постанова прокурора, винесена за власною ініціативою

або за клопотанням слідчого. Застосовані до особи заходи примусу не повинні створювати загрозу її життю, здоров'ю або бути принизливими за характером [71].

Вищевикладене дозволяє стверджувати, що під час проведення невербальних слідчих (розшукових) дій (обшуку, огляду чи освідування) кримінальне процесуальне законодавство дозволяє застосування примусу для проникнення до житла чи іншого володіння особи чи для забезпечення можливості огляду тіла освідуваної особи. В такому разі адвокат свідка повинен слідкувати за законністю підстав проведення цих слідчих (розшукових) дій та пропорційністю застосування примусу меті їх проведення.

Отже, свідок має право на професійну правничу допомогу під час проведення будь-яких слідчих (розшукових) дій за його участі. Недосконалість законодавчого регулювання процесуального статусу адвоката свідка унеможлиблює надання свідку реальної та ефективної правничої допомоги під час проведення слідчих (розшукових) дій.

3.3. Надання професійної правничої допомоги свідку під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження

Свідок – це учасник кримінального провадження, який сприяє встановленню обставин вчиненого кримінального правопорушення. Свідок, як і будь який інший учасник кримінального провадження, має процесуальні права та обов'язки. Гарантією виконання свідком покладених на нього процесуальних обов'язків є можливість застосування визначених у КПК України заходів забезпечення кримінального провадження.

При цьому слід враховувати, що в основі застосування заходів забезпечення кримінального провадження лежить примус. Тому свідку для відстоювання своїх прав та законних інтересів потрібно знати та розуміти правові підстави та межі застосування щодо нього заходів процесуального примусу. Адже свідок, який не є фахівцем у галузі права, може потребувати

правової допомоги щодо розуміння свого процесуального статусу та наслідків невиконання покладених на нього обов'язків. Тобто, свідок повинен мати можливість отримувати консультації чи роз'яснення правового характеру під час застосування щодо нього заходів забезпечення кримінального провадження.

В теорії кримінального процесу заходи забезпечення кримінального провадження вчені визначають як передбачені кримінальним процесуальним законом заходи примусового характеру, що застосовуються за наявності підстав та в порядку, встановлених законом, з метою забезпечення його дієвості шляхом подолання негативних обставин, що перешкоджають або можуть перешкодити вирішенню завдань кримінального провадження [183, с. 112; 9, с. 84; 189, с. 27].

Заходи забезпечення кримінального провадження можуть застосовуватися до різних учасників кримінального провадження. Так, запобіжні заходи, затримання особи, відсторонення від посади, тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя, тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом застосовуються лише щодо підозрюваного, обвинуваченого, тобто щодо особи, відносно якої здійснюється кримінальне переслідування [47, с. 159].

Інші ж заходи забезпечення кримінального провадження, які перераховані у ч. 2 ст. 131 КПК України, можуть застосовуватися і щодо свідка. Зокрема – це виклик слідчим, дізнавачем, прокурором, судовий виклик, привід, накладення грошового стягнення, тимчасовий доступ до речей і документів, тимчасове вилучення та арешт майна. Так, відповідно до звіту судів першої інстанції протягом 2021 року судами було розглянуто 478 клопотань слідчого, прокурора про застосування приводу до свідка, із них задоволено – 232, повернуто – 63, відмовлено у задоволенні 163 клопотань [41].

Варто зауважити, що застосування заходів забезпечення кримінального провадження характеризується примусом та можливістю обмеження конституційних прав людини.

Так, хоча під час виклику обмеження прав особи є незначним, цей захід забезпечення кримінального провадження також пов'язаний із застосуванням примусу, тому що він примує особу підкоритися вимозі про явку, а в разі неприбуття без поважних причин – до особи можуть застосовуватися негативні для неї правові наслідки (накладення грошового стягнення або здійснення приводу) [62, с. 194].

У випадку невиконання особою, що підлягає приводу, законних вимог щодо виконання ухвали про здійснення приводу, до неї можуть застосовуватися заходи фізичного впливу, які дозволяють здійснити її супроводження до місця виклику (ч. 3 ст. 143 КПК України) [64].

При застосуванні таких заходів забезпечення кримінального провадження як тимчасовий доступ до речей і документів та тимчасове вилучення майна обмежується конституційне право особи володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю (ст. 41 Конституції України).

Отже, під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження права та законні інтереси свідка обмежуються, що обумовлює необхідність отримання професійної правничої допомоги.

Адже за відсутності знань у галузі права свідок не спроможний самостійно ефективно відстоювати свої права та законні інтереси. Для цього свідок повинен знати та розуміти підстави застосування щодо нього заходів забезпечення кримінального провадження, наслідки невиконання покладених на нього обов'язків та умови, за яких свідок звільняється від виконання певних обов'язків (наприклад, при наявності поважних причин неприбуття на виклик) [47, с. 159].

У зв'язку з викладеним вище, кримінальне процесуальне законодавство цілком обґрунтовано наділяє свідка правом користуватися професійною правничою допомогою адвоката під час застосування щодо нього заходів забезпечення кримінального провадження [47, с. 159].

Так, відповідно до положень п. 4 ч. 1 ст. 19 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» надання правової допомоги свідку у

кримінальному провадженні є окремим видом адвокатської діяльності [120]. А у п. 2 ч. 1 ст. 66 КПК України вказано, що свідок має право «користуватися під час давання показань та участі у проведенні інших процесуальних дій правовою допомогою адвоката, повноваження якого підтверджуються згідно з положеннями статті 50 цього Кодексу» [64].

У вказаному вище положенні КПК України законодавець використовує термін «інші процесуальні дії», не виділяючи заходи забезпечення кримінального провадження, як окремий вид процесуальних дій під час здійснення яких свідок має право користуватися правовою допомогою адвоката. Втім, у попередньому підрозділі нашого дослідження ми звертали увагу на те, що поняття «процесуальні дії» є узагальнюючим терміном, який охоплює всі дії, визначені в КПК України. Тобто, заходи забезпечення кримінального провадження є процесуальними діями, під час застосування яких свідок має право користуватися правничою допомогою адвоката.

Ефективність реалізації права свідка на професійну правничу допомогу залежить від регламентації процесуального порядку залучення адвоката та визначення його повноважень при застосуванні конкретних заходів забезпечення кримінального провадження. Втім, аналіз норм КПК України свідчить про відсутність належного правового регулювання цього питання. Адже окрім вищенаведеного положення п. 2 ч. 1 ст. 66 КПК України, спеціальних норм, які б регламентували участь адвоката свідка у кримінальному провадженні, КПК України не містить, що негативно впливає на ефективність реалізації права свідка на професійну правничу допомогу.

Дослідження питання надання професійної правничої допомоги свідку під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження потребує, насамперед, з'ясування підстав та моменту вступу адвоката у кримінальне провадження. Як зазначено у п. 2 ч. 1 ст. 66 КПК України, повноваження адвоката свідка у конкретному кримінальному провадженні підтверджуються згідно з положеннями ст. 50 КПК України. Таким чином,

вимоги щодо підстав, які КПК України визначає для вступу у процес захисника, розповсюджуються і на адвоката свідка.

У підрозділі 2.1. нашого дослідження ми більш детально аналізували це питання та дійшли висновку, що юридичною підставою набуття повноважень адвоката свідка у кримінальному провадженні є пред'явлення слідчому (дізнавачу, детективу, прокурору чи судді) таких документів: свідоцтва про право на зайняття адвокатською діяльністю; ордера чи договору, укладеного із адвокатом про надання професійної правничої допомоги.

Таким чином, для залучення свідком до кримінального провадження адвоката, який буде надавати йому правничу допомогу під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження, необхідно надати слідчому, дізнавачу чи судді копію свідоцтва про право на зайняття адвокатською діяльністю та ордер чи договір, укладений із адвокатом, про надання правничої допомоги.

Для надання ефективної правничої допомоги важливе значення мають не лише правові підстави вступу адвоката свідка у процес, а і момент, з якого він буде надавати такі послуги. Так, відповідно до положень ч. 1 ст. 65 КПК України свідком є фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань [64]. Тобто, з моменту отримання повістки про виклик свідок має право користуватися правничою допомогою адвоката.

Правнича допомога свідку при здійсненні виклику полягає у відстоюванні його прав та законних інтересів щодо отримання повістки про виклик у законний спосіб та з дотриманням встановлених законом строків.

Так, відповідно до положень ч. 1 ст. 135 КПК України особа викликається до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду шляхом вручення повістки про виклик, надіслання її поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком, здійснення виклику по телефону або телеграмою [64]. Повістка про виклик вручається особі працівником органу зв'язку, працівником правоохоронного органу, слідчим, прокурором, а також секретарем судового

засідання, якщо таке вручення здійснюється в приміщенні суду (ч. 6 ст. 135 КПК України).

У КПК України не має уточнення щодо того, яким має бути вид поштового відправлення повістки про виклик. На відміну, зокрема, від положення ч. 3 ст. 124 Кодексу адміністративного судочинства, де визначено, що за відсутності в особи офіційної електронної адреси судовий виклик учасників справи, свідків здійснюється шляхом надсилання повістки рекомендованою кореспонденцією (листом, телеграмою), кур'єром із зворотною розпискою за адресами, вказаними цими особами [51].

Втім, наявність у КПК України положення, закріпленого у ч. 1 ст. 136 КПК України, дозволяє стверджувати про те, що повістка про виклик не може надсилатися звичайним поштовим листом. Адже у наведеній нормі вказано, що належним підтвердженням отримання особою повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом є розпис особи про отримання повістки, в тому числі на поштовому повідомленні, відеозапис вручення особі повістки, будь-які інші дані, які підтверджують факт вручення особі повістки про виклик або ознайомлення з її змістом [64].

Тобто, якщо повістка про виклик надсилається поштою, то це має бути «відслідковане» поштове відправлення. Саме такий термін використовується у рішенні ЄСПЛ у справі «Лазаренко та інші проти України» від 27 червня 2017 року.

Зокрема, у цій справі визначено, що для відправлення заявникам документів слід використовувати рекомендовану кореспонденцію, а не звичайне невідслідковане поштове відправлення (п. 39). Далі вказується, що коли національне законодавство передбачає можливість вибору засобів повідомлення, на національні суди покладається обов'язок з'ясувати чи були їхні сповіщення завчасно отримані сторонами. Проте, у справі, яка розглядалася, Суд не отримав документів, які б дозволили вважати, що у справах заявників було використано іншу форму повідомлення, ніж надсилання поштовим зв'язком. При цьому зазначається, що у випадку надсилання за

допомогою поштового зв'язку українське законодавство не дає права вибору: має використовуватись рекомендована кореспонденція (п. 40) [144].

Отже, системний аналіз норм процесуального законодавства дозволяє стверджувати, що в разі надсилання повістки про виклик поштою, таке відправлення має здійснюватися лише рекомендованим листом, який доставляється та вручаються адресатові під розписку. З метою забезпечення правової визначеності кримінального процесуального законодавства, пропонуємо внести відповідні доповнення до положень ч. 1 ст. 135 КПК України та викласти її у такій редакції: «Особа викликається до дізнавача, слідчого, прокурора, слідчого судді, суду шляхом вручення повістки про виклик, надіслання її рекомендованою кореспонденцією, електронною поштою чи факсимільним зв'язком, здійснення виклику по телефону або телеграмою».

Під час надання правової допомоги свідку у зв'язку з його викликом до слідчого, дізнавача, прокурора чи суду адвокату слід звертати увагу на те, чи був свідок обізнаний про його виклик взагалі, та які фактичні дані можуть це підтвердити [47, с. 160].

Зокрема, в ч. 2 ст. 135 КПК України визначено, що у разі тимчасової відсутності особи за місцем проживання повістка для передачі їй вручається під розписку дорослому члену сім'ї особи чи іншій особі, яка з нею проживає, житлово-експлуатаційній організації за місцем проживання особи або адміністрації за місцем її роботи [64]. У цьому випадку адвокату варто звертати увагу на такі аспекти: чи була інформація про виклик доведена до самого свідка; чи був він обізнаний про необхідність явки за викликом та про час і місце проведення процесуальної дії.

Цікавим з цього приводу є рішення Соснівського районного суду м. Черкаси від 09 жовтня 2020 року у справі № 712/8921/20. Зокрема, прокурор звернувся до суду з клопотанням про накладення грошового стягнення на свідка у зв'язку з його неявкою на виклик слідчого. На підтвердження свого клопотання прокурор вказав, що з метою допиту працівників Приватного акціонерного товариства за місцем їхньої роботи була направлена повістка про

виклик. У відповідь на виклик адміністрація Приватного акціонерного товариства повідомила, що вказані особи не зможуть прибути до слідчого для участі в допиті свідків, оскільки вони на дату виклику перебувають у відрядженні. При подальших направленнях повісток про виклик за місцем роботи (загалом було здійснено п'ять викликів) адміністрація Приватного акціонерного товариства повідомляла, що вказані особи не зможуть прибути до слідчого для участі в слідчій дії допит свідків, оскільки на всій території України встановлено режим карантину у зв'язку із розповсюдженням коронавірусної інфекції [188].

Дослідивши всі обставини справи, слідчий суддя Соснівського районного суду м. Черкаси клопотання прокурора про накладення грошового стягнення залишив без задоволення, обґрунтовуючи своє рішення тим, що матеріали клопотання не містять доказів належного повідомлення безпосередньо вказаних осіб про їх виклик до слідчого. Тобто, слідчий суддя акцентував увагу на відсутності фактичних даних, які б підтверджували обізнаність осіб про їх виклик. Адже в жодному з документів не було їх підпису про отримання повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом. Окрім того, слідчий суддя звернув увагу на те, що жодна повістка про виклик не була направлена за місцем проживання осіб рекомендованим поштовим відправленням з повідомленням про вручення адресату, повернення якого давало б можливість однозначно встановити повідомлення особи про її виклик [188].

Таким чином, у вищенаведеному прикладі слідчий суддя цілком обґрунтовано звернув увагу на відсутність в доданих до клопотання матеріалах фактичних даних, які б підтверджували обізнаність осіб, які викликаються, про час та місце явки за викликом. Адже в разі неотримання повістки про виклик чи неознайомлення з її змістом належним чином, свідок не буде поінформований про час і місце проведення процесуальної дії та, відповідно, не буде мати можливості з'явитися за викликом [47, с. 160–161].

Окрім цього, навіть отримавши повістку про виклик, свідок має розуміти наслідки її невиконання, знати про наявність поважних причин неявки за викликом, які перераховані у ст. 138 КПК України. Адже незнання свідком своїх прав під час виклику може призвести до безпідставного застосування щодо нього грошового стягнення чи приводу [47, с. 161].

Вищенаведений приклад також підтверджує необхідність отримання свідком професійної правничої допомоги при вирішенні питання про застосування щодо нього заходів забезпечення кримінального провадження, які за своєю суттю є заходами кримінальної процесуальної відповідальності. Адже участь адвоката під час розгляду відповідного клопотання сприяє забезпеченню принципу змагальності судового провадження [47, с. 161; 193].

Варто звернути окрему увагу і на те, що відповідно до положення ч. 2 ст. 135 КПК України повістка про виклик вручається адміністрації за місцем роботи особи лише у разі її тимчасової відсутності за місцем проживання. При цьому важливо, щоб у разі вручення повістки про виклик іншим особам (особі, яка разом проживає, житлово-експлуатаційній організації за місцем проживання або адміністрації за місцем роботи), вони мали реальну можливість передати її адресату в найкоротший термін. У зв'язку з цим, особам, яким вручається повістка про виклик для передачі особі, яка викликається, слід роз'яснювати обов'язок щодо необхідності передачі цієї повістки про виклик адресату без зволікання [47, с. 161].

Втім, варто зауважити, що кримінальне процесуальне законодавство не визначає наслідків невиконання вказаними особами вимоги щодо передачі повістки про виклик адресату. А тому, при розгляді клопотань про накладення грошового стягнення на свідка чи його привід, у разі його неприбуття на виклик, варто звертати увагу на те, чи взагалі свідок отримував повістку про виклик, та чи був у нього час, необхідний для явки за викликом у визначений в повістці строк [47, с. 161].

Адже, відповідно до положень ч. 9 ст. 135 КПК України особа має отримати повістку про виклик або бути повідомленою про нього іншим шляхом

не пізніше ніж за три дні до дня, коли вона зобов'язана прибути за викликом. У випадку встановлення у КПК України строків здійснення процесуальних дій, які не дозволяють здійснити виклик у зазначений строк, особа має отримати повістку про виклик або бути повідомленою про нього іншим шляхом якнайшвидше, але в будь-якому разі з наданням їй необхідного часу для підготовки та прибуття за викликом [64].

Триденний строк, визначений цією нормою, свідок зможе використати як для організації свого прибуття до слідчого чи суду (придбання квитків на дорогу, пошук осіб, які замінять його на роботі чи по догляду за неповнолітніми дітьми), так і для пошуку адвоката, який буде надавати йому правничу допомогу, та оформлення з ним відповідних документів щодо надання такої допомоги [47, с. 161].

Відповідно до положень ч. 1 ст. 137 КПК України у повістці про виклик повинно бути зазначено:

- 1) прізвище та посада слідчого, прокурора, слідчого судді, судді, який здійснює виклик;
- 2) найменування та адреса суду або іншої установи, до якої здійснюється виклик, номер телефону чи інших засобів зв'язку;
- 3) ім'я (найменування) особи, яка викликається, та її адреса;
- 4) найменування (номер) кримінального провадження, в рамках якого здійснюється виклик;
- 5) процесуальний статус, в якому перебуває викликана особа;
- 6) час, день, місяць, рік і місце прибуття викликаної особи;
- 7) процесуальна дія (дії), для участі в якій викликається особа;
- 8) наслідки неприбуття особи за викликом із зазначенням тексту відповідних положень закону, в тому числі можливість застосування приводу, та здійснення спеціального досудового розслідування чи спеціального судового провадження;

9) передбачені цим Кодексом поважні причини, через які особа може не з'явитися на виклик, та нагадування про обов'язок заздалегідь повідомити про неможливість з'явлення;

10) підпис слідчого, прокурора, слідчого судді, судді, який здійснив виклик [64].

Вищенаведене свідчить про відсутність обов'язкової вимоги щодо зазначення у повістці про виклик відомостей про можливість скористатися свідку правничою допомогою під час його участі у слідчих (розшукових) діях.

Вчені вже звертали увагу на це питання. Зокрема, О. В. Панчук стверджує, що ст. 137 КПК України варто доповнити пунктом 11, у якому слід вказати, що у повістці про виклик свідка повинно бути роз'яснено його право з'явитись на допит або для участі у проведенні інших процесуальних дій з обраним за власним бажанням адвокатом. Якщо виклик здійснюється по телефону або телеграмою, що передбачено ст. 135 КПК України, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд також повинен роз'яснити свідку зазначене право [97, с. 33]. Про доцільність відповідного доповнення свідчать дані проведеного нами анкетування – пропозицію підтримало 68 % опитаних практичних працівників (додаток А).

Отже, в разі недотримання вимог законодавства щодо надсилання повістки про виклик чи ознайомлення з її змістом іншим шляхом немає гарантій того, що свідок буде обізнаний про час і місце проведення з ним певних процесуальних дій, та того, що він матиме можливість реалізації своїх процесуальних прав. І це є підставою відмови в застосуванні щодо свідка, у разі його неявки за викликом, заходів кримінальної процесуальної відповідальності – грошового стягнення чи приводу.

Надання ефективної та професійної правничої допомоги під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження щодо свідка вимагає наділення адвоката свідка відповідними правами. Зокрема, В. М. Тертишник серед процесуальних прав адвоката свідка визначає такі права, обумовлені наданням професійної правничої допомоги під час

застосування заходів забезпечення кримінального провадження: 1) бути повідомленим про те, в якому процесуальному статусі перебуває особа, що потребує правничої допомоги; 2) ознайомлюватись із документом про виклик чи іншими документами, що обґрунтовують присутність особи в правоохоронному органі [163, с. 134–135].

Отже, при наданні правничої допомоги свідку під час його виклику, адвокат має звертати увагу на такі аспекти: чи була інформація про виклик доведена до самого свідка; чи був він обізнаний про необхідність явки за викликом; чи був свідок обізнаний про час і місце проведення процесуальної дії.

Вченими також зверталася увага на проблему забезпечення права свідка на професійну правничу допомогу під час допиту особи на місці події в тих випадках, коли виникає потреба у негайному допиті свідка без його попереднього виклику. Так, В. М. Щерба відмічає, що якщо виклик свідка на допит не проводився, слідчий перед проведенням допиту повинен роз'яснити свідку, що він має право на отримання правової допомоги від адвоката під час допиту чи проведення інших слідчих (розшукових) дій за його участю. Коли свідок відмовляється від адвоката, слідчий проводить допит. Якщо свідок бажає запросити адвоката для участі у допиті, його проведення слід відкласти на визначений між слідчим та свідком час, але не більше ніж на один день [204, с. 124].

В цілому підтримуємо наведені вище твердження. Але маємо звернути увагу і на те, що відкладання допиту на добу може негативно впливати на розслідування кримінального правопорушення «за гарячими слідами». Адже допит особи (очевидця-свідка) без виклику, як правило, здійснюється на місці події. У зв'язку з цим, підтримуємо пропозицію О. В. Панчук про те, що ст. 224 КПК доцільно доповнити положенням про порядок забезпечення права свідка на отримання правової допомоги адвоката, якщо свідок з'явився на допит без виклику або слідчий прийняв рішення допитати його за місцем перебування

[97, с. 33]. Більше уваги на це питання ми звертали у підрозділі 2.1. нашого дослідження.

Отже, участь адвоката свідка у процесуальних діях, обумовлених застосуванням заходів забезпечення кримінального провадження, з одного боку гарантує отримання свідком необхідних роз'яснень і правових консультацій, а з іншого – забезпечує змагальність судового провадження при вирішенні питань про застосування щодо свідка тих заходів забезпечення кримінального провадження, рішення по яких приймається на підставі судового розгляду відповідного клопотання [47, с. 161].

При застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження, які застосовуються без ухвали слідчого судді, суду, адвокат акцентує увагу на дотриманні прав та законних інтересів свідка, як учасника кримінального провадження, а при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження, які застосовуються на підставі судового рішення, – забезпечує ще й вимогу змагальності судового провадження.

Адже свідок заінтересований у тому, щоб до нього застосовувалася належна правова процедура щодо завчасного отримання повістки про виклик чи щодо роз'яснення права відмовитися давати показання щодо себе, близьких родичів і членів своєї сім'ї та можливостей його реалізації.

Викладене вище свідчить про необхідність законодавчого визначення процесуального статусу адвоката свідка під час застосування щодо свідка заходів забезпечення кримінального провадження, наділивши його такими процесуальними правами:

- бути поінформованим про процесуальний статус особи, якій надається правнича допомога;
- ознайомлюватись із документом про виклик;
- бути присутнім під час розгляду клопотань про застосування щодо свідка заходів забезпечення кримінального провадження.

Висновки до розділу 3

1. Визначено, що повноваження адвоката свідка під час допиту не закріплені ні у загальній нормі, яка б визначала його процесуальний статус, ні в нормах, які визначають процесуальний порядок проведення допиту. Така правова регламентація участі адвоката у допиті свідка не дозволяє йому ефективно реалізовувати право на професійну правничу допомогу та не відповідає вимозі правової визначеності законодавства.

2. Встановлено, що до прав свідка, реалізація яких не може бути покладена на адвоката, відносяться права, визначені у пунктах 3–5 ч.1 ст. 66 КПК України. Доведено, що у тих випадках, коли процесуальні права свідка можуть реалізовуватися лише ним безпосередньо, професійна правнича допомога полягає у роз'ясненні свідкові суті цих процесуальних прав та порядку їх реалізації під час допиту, а також у контролі за дотриманням вимог кримінального процесуального законодавства особами, які проводять допит.

3. Під час допиту свідка адвокат має контролювати дотриманням вимог кримінального процесуального законодавства, які варто об'єднати у такі групи: вимоги щодо часу, місця та тривалості проведення допиту; вимоги щодо поінформованості свідка про підстави допиту та його процесуальний статус; вимоги щодо дотримання кримінальної процесуальної форми проведення допиту та оформлення результатів його проведення.

Обґрунтовано, що право свідка відмовитися давати показання щодо себе, близьких родичів та членів своєї сім'ї є загальновизнаним міжнародним стандартом, який є основою справедливого судового розгляду за ст. 6 ЄКПЛ та гарантом захисту особи від неправомірного тиску під час давання показань. Адвокат свідка має контролювати дотримання вимог законодавства, що стосуються свідоцького імунітету.

4. Визначено, що ефективність реалізації права свідка на професійну правничу допомогу під час давання показань залежить від можливості проконсультуватися із адвокатом як до початку першого допиту, так і під час

давання показань. Запропоновано відповідні доповнення до п. 2 ч. 1 ст. 66 КПК України. Обґрунтована доцільність законодавчого визначення процесуального статусу осіб, які надають пояснення, та врегулювання процесуального порядку відбирання пояснень з гарантуванням реалізації права на професійну правничу допомогу.

5. Визначена необхідність законодавчого врегулювання процесуальної форми участі адвоката у допиті свідка, наділивши його такими правами: надавати консультації свідку як до початку проведення допиту, так і під час його проведення; ставити з дозволу слідчого запитання свідку для уточнення і доповнення його відповідей; заперечувати проти незаконних дій слідчого, детектива, дізнавача чи прокурора щодо порядку проведення допиту з посиланням на норму закону, яка порушується; подавати клопотання щодо процесуального порядку проведення допиту та/чи застосування технічних засобів фіксації.

6. Звертається увага на те, що термін «процесуальні дії» є узагальнюючим та охоплює будь-які дії, які регламентуються кримінальним процесуальним законодавством, зокрема і слідчі (розшукові) дії та заходи забезпечення кримінального провадження. Обґрунтовано, що свідок має право користуватися правовою допомогою адвоката під час проведення будь-якої слідчої (розшукової) дій, де він бере участь. Відповідне положення п. 2 ч. 1 ст. 66 КПК України запропоновано визначити у такому формулюванні: «користуватися під час давання показань та участі у проведенні слідчих (розшукових) чи процесуальних дій професійною правничою допомогою».

7. При визначенні слідчих (розшукових) дій, під час проведення яких (окрім допиту) отримуються показання, запропоновано враховувати положення теорії кримінального процесу щодо їх класифікації.

Доведено, що окрім допиту, надання показань є складовою частиною тих слідчих (розшукових) дій, які спрямовані на перевірку раніше отриманих показань та за характеристикою отримання інформації є вербальними чи змішаними слідчими (розшуковими) діями. До таких слідчих (розшукових) дій

відносяться: одночасний допит двох чи більше раніше допитаних осіб, пред'явлення для впізнання та слідчий експеримент, що, відповідно, вимагає гарантування отримання професійної правничої допомоги під час їх проведення. Правила надання професійної правничої допомоги, які стосуються проведення допиту, застосовні і під час проведення одночасного допиту двох чи більше раніше допитаних осіб, пред'явлення для впізнання чи слідчого експерименту.

8. Зауважується, що під час проведення пред'явлення для впізнання та слідчого експерименту свідок користується правами, визначеними у ст. 18 та ч. 1 ст. 66 КПК України, зокрема і правом відмовитися давати показання щодо себе, близьких родичів та членів своєї сім'ї, що можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні ним, близькими родичами чи членами його сім'ї кримінального правопорушення, а також показання щодо відомостей, які згідно з положеннями ст. 65 КПК України не підлягають розголошенню.

Визначено, що свідок може скористатися правом на свободу від самовикриття та правом не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї при проведенні слідчих (розшукових) дій, складовою частиною яких є надання показань, на будь-якому етапі кримінального провадження. Під час проведення слідчого експерименту та пред'явлення для впізнання адвокат свідка має контролювати дотримання прав свідка, зокрема і права на свободу від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї.

9. Доведена доцільність закріплення на рівні загальної вимоги до проведення слідчих (розшукових) дій правила, яке стосується гарантування реалізації принципу свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї. Запропоновано ст. 223 КПК України доповнити положенням такого змісту: «Під час проведення слідчих (розшукових) дій особа має право не відповідати на запитання з приводу тих обставин, щодо надання яких є пряма заборона у законі або які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні нею, близькими родичами чи членами її сім'ї кримінального правопорушення».

10. Зауважується, що під час проведення невербальних слідчих (розшукових) дій (обшуку, огляду, освідування) кримінальне процесуальне законодавство дозволяє застосування примусу для проникнення до житла чи іншого володіння особи чи для забезпечення можливості огляду тіла освідуваної особи. В такому разі адвокат свідка повинен слідкувати за законністю підстав проведення цих слідчих (розшукових) дій та пропорційністю застосування примусу меті їх проведення.

11. Визначено, що до свідка можуть застосовуватися такі заходи забезпечення кримінального провадження: виклик, привід, накладення грошового стягнення, тимчасовий доступ до речей і документів, тимчасове вилучення та арешт майна. Під час застосування цих заходів забезпечення кримінального провадження права та законні інтереси свідка обмежуються, що обумовлює необхідність отримання професійної правничої допомоги.

12. Обґрунтовано, що правнича допомога свідку при здійсненні виклику полягає у відстоюванні його прав та законних інтересів щодо отримання повістки про виклик у законний спосіб та з дотриманням встановлених законом строків. Адвокат свідка має звертати увагу на такі питання: чи була інформація про виклик доведена до самого свідка; чи був він обізнаний про необхідність явки за викликом та про час і місце проведення процесуальної дії. Доведено, що у разі надсилання повістки про виклик поштою, таке відправлення має здійснюватися лише рекомендованим листом, який доставляється та вручаються адресату під розписку. Запропоновано внести відповідні доповнення до положень ч. 1 ст. 135 КПК України.

13. Звертається увага на те, що трьох денний строк, визначений у ч. 9 ст. 135 КПК України, свідок зможе використати як для організації свого прибуття, так і для пошуку адвоката й оформлення з ним відповідних документів. Обґрунтовано, що в разі недотримання вимог законодавства щодо надсилання повістки про виклик не має гарантій того, що свідок буде обізнаний про час і місце проведення з ним певних процесуальних дій, та того, що він матиме можливість реалізації своїх процесуальних прав. Це є підставою

відмови в застосуванні до свідка, у разі його неявки на виклик, заходів кримінальної процесуальної відповідальності (грошового стягнення чи приводу).

14. Доведено, що участь адвоката свідка у процесуальних діях, обумовлених застосуванням заходів забезпечення кримінального провадження, гарантує отримання свідком необхідних роз'яснень правового характеру та забезпечує змагальність судового провадження (при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження рішення по яких приймається слідчим суддею, судом). При застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження, які застосовуються без ухвали слідчого судді, суду, адвокат акцентує увагу на дотриманні прав та законних інтересів свідка як учасника кримінального провадження, а при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження, які застосовуються на підставі судового рішення, – забезпечує і вимогу змагальності судового провадження.

15. Надання ефективної професійної правничої допомоги під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження щодо свідка вимагає законодавчого визначення процесуального статусу адвоката свідка, наділивши його такими процесуальними правами: бути поінформованим про процесуальний статус особи, якій надається правнича допомога; ознайомлюватись із документом про виклик; бути присутнім під час розгляду клопотань про застосування щодо свідка заходів забезпечення кримінального провадження.

ВИСНОВКИ

У результаті дисертаційного дослідження права свідка на професійну правничу допомогу у кримінальному провадженні сформульовано наукові положення, пропозиції та рекомендації, що мають значення для науки кримінального процесу та правозастосовної практики, зокрема:

1. Доведено, що необхідність забезпечення свідку права на правову допомогу обумовлена запровадженням змішаної форми кримінального процесу, для якої характерною є змагальна побудова судового провадження, а досудове розслідування здійснюється з елементами розшукового кримінального процесу.

Встановлено, що вектор реформування вітчизняного кримінального процесуального законодавства щодо гарантування права свідка на правову допомогу було визначено Конституцією України 1996 року, яка закріпила такі новели: кожен має право на правову допомогу (ч. 1 ст. 59); особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів (ч. 1 ст. 63). Підґрунтям законодавчого закріплення права свідка на професійну правничу допомогу у кримінальному провадженні послужило Рішення Конституційного Суду України у справі про право вільного вибору захисника від 16 листопада 2000 року, де зазначалося, що конституційний припис «кожен є вільним у виборі захисника своїх прав» за своїм змістом є загальним і стосується не лише підозрюваного, обвинуваченого чи підсудного, а й інших фізичних осіб. Рішення Конституційного Суду України у справі про право на правову допомогу від 30 вересня 2009 року № 23-рп/2009 зумовило внесення доповнень у 2010 році до КПК України 1960 року, якими було запроваджено регламентацію інституту надання правової допомоги свідку у кримінальному провадженні.

Визначено, що законодавча регламентація інституту надання свідку правової допомоги у КПК України 2012 року зазнала таких змін: 1) використовується термін «правова допомога адвоката», а не «захисник свідка»; 2) правова допомога свідку може надаватися під час давання показань

та участі у проведенні інших процесуальних дій, а не лише під час проведення слідчих (розшукових) дій; 3) процесуальна форма участі адвоката свідка у кримінальному провадженні зазнала «спрощення».

2. Звертається увага на використання досить широкого термінологічного спектру при визначенні допомоги, яка надається учасникам кримінального провадження, а саме: правова, юридична, правнича, професійна, кваліфікована. Запропоновано виокремити вимоги до змісту допомоги, що надається (правова, правнича, юридична) та до фаху особи, яка надає таку допомогу (професійна, кваліфікована). Зміст правничої допомоги полягає не в тому, що вона надається правником, а в тому, що вона допомагає у реалізації визначених законом прав та законних інтересів. Обґрунтовано, що слова «юридична», «правова» та «правнича» допомога є словами-синонімами, але термінологія законодавства має відповідати нормам Конституції України, де вживається термін «професійна правнича допомога».

Визначено основні ознаки професійної правничої допомоги свідку у кримінальному провадженні та доведено, що професійна правнича допомога свідку – це один із видів правничої допомоги у кримінальному провадженні, яка надається адвокатом та полягає у консультуванні свідка з правових питань, роз'ясненні його прав і процедур їх реалізації, участі у допиті свідка та інших процесуальних діях, складенні процесуальних документів з метою забезпечення реалізації прав, свобод і законних інтересів свідка як учасника кримінального провадження, недопущення їх порушень чи сприяння їх відновленню в разі порушення. Право свідка на професійну правничу допомогу – це гарантована Конституцією України та забезпечувана кримінальним процесуальним законодавством можливість свідка отримати юридичні послуги адвоката в обсязі та формах, визначених у КПК України.

3. Порівняльний аналіз кримінального процесуального законодавства різних країн свідчить, що кримінальні процесуальні кодекси практично всіх пострадянських країн були доповнені нормами, що регламентують інститут надання свідку правової допомоги, та які перманентно вдосконалюються з

метою пошуку ефективних механізмів забезпечення прав та законних інтересів свідків як учасників кримінального провадження.

Визначено відмінності у регламентації інституту надання свідку правової допомоги у кримінальному провадженні: 1) по-різному визначають функцію (роль) особи, яка надає правову допомогу свідку: про представника свідка йдеться у КПК Естонії, Литви, Азербайджану, Молдови; про адвоката свідка – у КПК Латвії, Узбекистану, Вірменії, Киргизстану, Грузії, України; про захисника свідка – у КПК Казахстану; 2) різний обсяг правової допомоги, яка може надаватися свідку: надається лише під час допиту свідка (КПК Естонії, Вірменії, Грузії та Киргизстану); надається під час проведення слідчих дій (КПК Узбекистану чи Латвії); надається під час проведення будь-яких процесуальних дій (КПК Литви, України, Молдови, Азербайджану, Казахстану); 3) різні підходи до порядку регламентації процесуального статусу особи, яка надає правову допомогу свідку: процесуальному статусу такої особи присвячено окрему норму (КПК Естонії, Молдови, Азербайджану, Узбекистану, Казахстану); повноваження визначаються у загальних нормах, які передбачають повноваження відповідного учасника кримінального провадження – представника чи адвоката (КПК Литви, Латвії та Киргизстану); повноваження визначаються у нормах, які регламентують порядок проведення допиту (КПК Вірменії); передбачено лише право свідка на правову допомогу без визначення повноважень особи, яка цю допомогу надає (КПК Грузії та України).

Аналіз КПК ФРН, Болгарії та Австрії свідчить, що їм відомий інститут надання правової допомоги свідку. Звертається увага на те, що у КПК ФРН регламентації кожного окремого права свідка присвячено окрему норму. Право свідка на правову допомогу регламентується у § 68 b КПК ФРН «Допомога адвоката», де визначено, що адвокат надає свідку консультативну допомогу щодо порядку реалізації його процесуальних прав, зокрема права на відмову від давання показань чи складання присяги, права на забезпечення його безпеки та гарантування честі і гідності.

4. Визначено, що процесуальна форма набуття повноважень адвоката свідка не повинна носити дозвільний характер, а тому не потребує винесення окремого рішення особи, яка здійснює досудове розслідування чи судове провадження. Це питання залежить виключно від волевиявлення свідка та адвоката, який буде надавати професійну правничу допомогу, що має бути зафіксовано у відповідному договорі. Підставою залучення адвоката для надання правничої допомоги свідку у кримінальному провадженні є укладання договору між ним та свідком (іншою особою на користь свідка).

Обґрунтовано, що юридичною підставою набуття повноважень адвоката свідка у кримінальному провадженні є пред'явлення слідчому (детективу, дізнавачу, прокурору чи судді) таких документів: свідоцтва про право на зайняття адвокатською діяльністю; ордера чи договору, укладеного із адвокатом про надання професійної правничої допомоги. Право свідка на професійну правничу допомогу виникає з моменту набуття особою процесуального статусу свідка, відповідно, адвокат свідка може брати участь у кримінальному провадженні з моменту виклику свідка та укладення договору про надання свідку професійної правничої допомоги.

Встановлено, що відповідно до прецедентної практики ЄСПЛ положення п. 1 та п. 3 (с) ст. 6 ЄКПЛ поширюються і на осіб, які допитуються під час кримінального провадження в якості свідків з приводу їх причетності до вчиненого кримінального правопорушення, що вимагає гарантування їм права на правову допомогу. Доведено, що під час допиту свідка на досудовому розслідуванні у кримінальному провадженні, де не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, і предметом допиту є встановлення причетності свідка до вчиненого діяння, свідок повинен мати можливість скористатися правовою допомогою адвоката, в тому числі і безоплатно за рахунок держави. Розроблено та запропоновано відповідні доповнення до кримінального процесуального законодавства.

5. Звертається увага на те, що термін «адвокат» вказує на особу, яка на професійній основі займається адвокатською діяльністю, але не визначає її

процесуального статусу як учасника кримінального провадження. При визначенні процесуального статусу адвоката, який захищає підозрюваного, обвинуваченого чи представляє інтереси потерпілого, законодавець враховує характеристику їх функції у кримінальному провадженні, називаючи «захисником» чи «представником». Це правило не враховано при визначенні назви особи, яка надає правничу допомогу свідку.

Встановлено три підходи до визначення особи, яка надає свідку професійну правничу допомогу у кримінальному провадженні, – захисник, представник, юридичний помічник (правничий повірений, адвокат свідка, юрисконсульт). Обґрунтовано, що право свідка на професійну правничу допомогу обумовлено не стільки необхідністю представництва його інтересів (що передбачає участь у кримінальному провадженні представника замість свідка), скільки потребою забезпечення присутності адвоката під час надання свідком показань, чим гарантується реалізація конституційного права на свободу від самовикриття чи викриття членів сім'ї або близьких родичів. Доведено, що правнича допомога свідку є ширшою за представництво його інтересів та може здійснюватися у формі представництва чи юридичного консультування.

Доведено, що суб'єктами надання професійної правничої допомоги свідку у кримінальному провадженні мають бути не лише адвокати, а і фахівці у галузі права. Встановлено, що обставини, за наявності яких адвокат свідка не може надавати професійну правничу допомогу, обумовлені такими факторами: участю адвоката у цьому ж кримінальному провадженні у іншому процесуальному статусі; наявністю конфлікту інтересів; відсутністю юридичних підстав; презумпцією упередженості. Обґрунтована недоцільність кількісного обмеження свідків, яким адвокат може надавати правничу допомогу у кримінальному провадженні.

6. Обґрунтовано, що регламентацію процесуального статусу адвоката свідка слід здійснювати шляхом переліку його прав та обов'язків без використання відсильних норм. При визначенні переліку повноважень адвоката

свідка слід відштовхуватися від визначених у КПК України прав свідка, а не прав підозрюваного. Серед переліку прав адвоката свідка запропоновано визначати не лише ті, які обумовлені його безпосередньою участю у проведенні слідчих (розшукових) дій, а і ті, які забезпечують реалізацію інших прав свідка як учасника кримінального провадження та обумовлені виконанням функції представництва його інтересів.

З урахуванням сутності процесуальних прав свідка та адвоката свідка, обґрунтована доцільність їх класифікації за такими критеріями: 1) права свідка, які він реалізовує безпосередньо. Права адвоката свідка в цьому випадку обумовлені гарантуванням належної реалізації прав самим свідком під час проведення процесуальної дії; 2) права свідка, реалізацію яких можна доручати адвокату. Реалізація цих прав здійснюється адвокатом у формі представництва інтересів свідка.

7. Визначено права адвоката свідка, які гарантують належне проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій: 1) бути присутнім під час проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій за участю особи, якій надається правнича допомога; 2) роз'яснювати свідку право на відмову від давання показань щодо себе, близьких родичів та членів своєї сім'ї, а також показань щодо відомостей, які не підлягають розголошенню; 3) з дозволу слідчого, детектива, дізнавача чи прокурора звертатися до свідка з питаннями та зауваженнями. Ці права адвоката свідка є гарантією належної реалізації прав свідка, зокрема права на свободу від самовикриття.

Права адвоката свідка, які він може реалізовувати у формі представництва інтересів, запропоновано сформулювати таким чином: 1) знати, у зв'язку з чим і в якому кримінальному провадженні викликаний свідок; 2) заперечувати проти незаконних дій слідчого, детектива, дізнавача чи прокурора та вимагати внесення заперечень у відповідний протокол; 3) ознайомлюватися з протоколами слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, проведених за його участі, та заявляти клопотання про внесення до нього змін, доповнень і зауважень; 4) заявляти відвід перекладачу, який бере участь у допиті свідка;

5) заявляти клопотання про застосування заходів безпеки до свідка та подавати інші клопотання, передбачені законом; 6) складати від імені свідка письмові заяви, скарги, клопотання та інші документи правового характеру; 7) оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність слідчого, детектива, дізнавача, прокурора, слідчого судді, суду в інтересах свідка. Обґрунтовано, що свідок повинен мати право на оскарження та запропоновано відповідне доповнення до ч. 1 ст. 66 КПК України.

Встановлено, що під час надання професійної правничої допомоги адвокат свідка зобов'язаний: 1) прибувати для участі у виконанні процесуальних дій за участю свідка та надавати йому ефективну правничу допомогу; 2) не розголошувати відомості, які стали йому відомі у зв'язку з наданням правничої допомоги свідку; 3) повідомити свідка про наявність чи про виникнення конфлікту інтересів; 4) виконувати законні вимоги та процесуальні рішення слідчого, детектива, дізнавача, прокурора, слідчого судді та суду.

8. Обґрунтовано, що не відповідає вимозі правової визначеності законодавча регламентація участі адвоката у допиті свідка, що не дозволяє йому ефективно реалізовувати право на професійну правничу допомогу. Доведено, що у тих випадках, коли процесуальні права свідка можуть реалізовуватися лише ним безпосередньо, професійна правнича допомога полягає у роз'ясненні свідкові суті цих процесуальних прав та порядку їх реалізації, а також у контролі за дотриманням вимог кримінального процесуального законодавства особами, які проводять допит. Під час допиту свідка адвокат має контролювати дотриманням вимог законодавства, які варто об'єднати у такі групи: вимоги щодо часу, місця та тривалості проведення допиту; вимоги щодо поінформованості свідка про підстави допиту та його процесуальний статус; вимоги щодо дотримання кримінальної процесуальної форми проведення допиту та оформлення результатів його проведення.

Визначено, що право свідка відмовитися давати показання щодо себе, близьких родичів та членів своєї сім'ї є загальновизнаним міжнародним

стандартом, який є основою справедливого судового розгляду за ст. 6 ЄКПЛ та гарантом захисту особи від неправомірного тиску під час давання показань. Адвокат свідка має контролювати дотримання вимог законодавства, що стосуються свідоцького імунітету.

Доведено, що ефективність реалізації права свідка на професійну правничу допомогу під час давання показань залежить від можливості проконсультуватися із адвокатом як до початку першого допиту, так і під час давання показань, запропоновано відповідні доповнення до КПК України. Обґрунтована доцільність законодавчого врегулювання процесуального порядку відбирання пояснень з гарантуванням реалізації права на професійну правничу допомогу.

9. Обґрунтовано, що свідок має право користуватися правовою допомогою адвоката під час проведення будь-якої слідчої (розшукової) дій, де він бере участь. Доведено, що окрім допиту, надання показань є складовою частиною тих слідчих (розшукових) дій, які спрямовані на перевірку раніше отриманих показань та за характеристикою отримання інформації є вербальними чи змішаними слідчими (розшуковими) діями. До таких слідчих (розшукових) дій відносяться: одночасний допит двох чи більше раніше допитаних осіб, пред'явлення для впізнання та слідчий експеримент. Правила надання професійної правничої допомоги, які стосуються проведення допиту, застосовні і під час проведення вказаних слідчих (розшукових) дій. Обґрунтовано, що свідок може скористатися правом на свободу від самовикриття та правом не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї при проведенні слідчих (розшукових) дій, складовою частиною яких є надання показань, та на будь-якому етапі кримінального провадження. Доведена доцільність закріплення на рівні загальної вимоги до проведення слідчих (розшукових) дій правила, яке стосується гарантування реалізації принципу свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї, запропонована відповідна редакція таких доповнень.

Зауважується, що під час проведення невербальних слідчих (розшукових) дій (обшуку, огляду, освідування) кримінальне процесуальне законодавство дозволяє застосування примусу, тому адвокат свідка повинен слідкувати як за законністю підстав проведення цих слідчих (розшукових) дій, так і за пропорційністю застосування примусу меті їх проведення.

10. Визначено, що до свідка можуть застосовуватися такі заходи забезпечення кримінального провадження: виклик, привід, накладення грошового стягнення, тимчасовий доступ до речей і документів, тимчасове вилучення та арешт майна. Визначено, що правнича допомога свідку при здійсненні виклику полягає у відстоюванні його прав та законних інтересів щодо отримання повістки про виклик у законний спосіб та з дотриманням встановлених законом строків. Адвокат свідка має звертати увагу на такі питання: чи була інформація про виклик доведена до самого свідка; чи був він обізнаний про необхідність явки за викликом та про час і місце проведення процесуальної дії. Доведено, що у разі надсилання повістки про виклик поштою, таке відправлення має здійснюватися лише рекомендованим листом, який доставляється та вручаються адресатові під розписку. Запропоновано відповідні доповнення до положень ч. 1 ст. 135 КПК України.

Обґрунтовано, що в разі недотримання вимог законодавства щодо надсилання повістки про виклик чи ознайомлення з її змістом іншим шляхом, немає гарантій того, що свідок буде обізнаний про час і місце проведення з ним певних процесуальних дій, та гарантій того, що він матиме можливість реалізації своїх процесуальних прав. Це є підставою відмови в застосуванні до свідка, у разі його неявки за викликом, заходів кримінальної процесуальної відповідальності (накладення грошового стягнення чи приводу).

Доведено, що при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження, які застосовуються без ухвали слідчого судді, суду, адвокат звертає увагу на дотримання прав та законних інтересів свідка як учасника кримінального провадження, а при застосуванні заходів забезпечення

кримінального провадження, які застосовуються на підставі судового рішення,
– забезпечує ще й вимогу змагальності судового провадження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адвокатура України : підручник : у 2 кн. / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., засл. юриста України С. Я. Фурси та канд. юрид. наук, доцента Н. М. Бакаянної. [2-ге вид. допов. і перероб.]. Київ : Алерта, 2016. 864 с.
2. Азаров Ю. І., Дубівка І. В. Діяльність адвоката в стадії досудового розслідування : монографія. Київ : ЦУЛ, 2017. 233 с.
3. Андрусів В. Г. Участь адвоката-захисника у суді першої інстанції у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2009. 233 с.
4. Банчук О. А., Демкова М. С. Правова допомога: зарубіжний досвід та пропозиції для України. Київ : Факт, 2004. 504 с.
5. Бараннік Р. В., Шибіко В. П. Право особи на свободу від самовикриття, викриття членів її сім'ї чи близьких родичів у кримінальному процесі України : монографія. Київ : КНТ, 2008. 212 с.
6. Белькова О. В. Правовий статус свідка в кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2005. 20 с.
7. Белькова О. Правова допомога свідку: підстави та порядок надання. *Підприємництво, господарство і право*. 2004. № 6. С. 137–140.
8. Білоус О. В. Засада недоторканності житла чи іншого володіння особи у досудовому кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2015. 210 с.
9. Білоус О. Д. Здійснення виклику слідчим, прокурором, судового виклику у досудовому розслідуванні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2019. 280 с.
10. Бірюкова А. М. Адвокатура України в умовах глобалізації : монографія. Київ : Алерта, 2018. 424 с.
11. Бірюкова А. М. Забезпечення адвокатурою конституційного права обвинуваченого на захист у кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2006. 20 с.

12. Бурдін М. Ю., Логвиненко Є. С., Логвиненко І. А. Історія держави і права України : хрестоматія-практикум / за заг. ред. О. М. Бандурки. Харків : Майдан, 2021. 890 с.

13. Вакулик О. О., Лепей О. В. Адвокат свідка у кримінальному провадженні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2008. № 2. С. 170–174.

14. Вапнярчук В. В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування : монографія. Харків : Юрайт, 2017. 408 с.

15. Вегера І. Проблемні питання участі адвоката при проведенні обшуку. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 7. С. 143–147.

16. Великий тлумачний словник української мови / [упоряд. Т. В. Ковальова]. Харків : ФОЛІО, 2005. 766 с.

17. Вилков С. В. Залучення адвоката БВПД на окрему процесуальну дію. Процедура залучення. *Гра поза правилами: проблемні питання пред'явлення підозри спеціальному суб'єкту та її обґрунтованість. Різні підходи до правозастосування* : наук.-практ. дискусійне обговорення ключових питань правозастосування. Київ : Нац. Асоціація адвокатів України. С. 17–18. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/26569b0fb3685970dcb3_file.pdf

18. Висновок Головного науково-експертного управління на проект Закону України «Про внесення змін до статті 66 Кримінального процесуального кодексу України (щодо забезпечення права свідка на правову допомогу у кримінальному провадженні)». *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66472

19. Висновок на проект Закону України «Про внесення змін до статті 66 Кримінального процесуального кодексу України (щодо забезпечення права свідка на правову допомогу у кримінальному провадженні)». *ІПС ЛІГА:ЗАКОН* : [сайт]. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/XI00208A>

20. Вільчик Т. Б. Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльно-правовий аналіз законодавства країн Європейського Союзу та України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.10. Харків, 2016. 490 с.

21. Вільчик Т. Б. Конституційне право на правову допомогу адвоката у країнах Європейського Союзу та в Україні : монографія. Харків : Право, 2015. 400 с.

22. Гловюк И. В. Адвокат свидетеля: проблемы функциональной направленности деятельности и уголовно-процессуального статуса по УПК Украины. *Актуальные проблемы совершенствования законодательства и правоприменения* : материалы IV Междунар. науч.-практ. конф. (г. Уфа, 08 февраля 2014 г.) : в 2 ч. Уфа, 2014. Ч. 2. С. 199–204.

23. Гловюк И. В. Кримінально-процесуальні функції: теоретико-методологічні засади і практика реалізації : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2015. 602 с.

24. Головань И. Всем и каждому. *Право.ua*. 2009. Вып. № 15 (590). URL: <https://pravo.ua/articles/vsem-i-kazhdomu/>

25. Головань И. Деякі проблеми виконання рішень Конституційного Суду України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2010. № 6. С. 132–141. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vksu_2010_6_20

26. Головань И. Правнича монополія або позбавлення конституційного права. *Українська правда. Блоги* : [сайт]. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/golovan/56b1e88c7be18/>

27. Головенко П., Спица Н. Уголовно-процесуальний кодекс Федеративной Республики Германия – Strafprozessordnung (StPO) : науч.-практ. комментарий и перевод текста закона со вступительной статьёй профессора Уве Хелльманна «Введение в уголовно-процесуальное право ФРГ». Universitätsverlag Potsdam, 2012. 408 с. URL: <http://opus.kobv.de/ubp/volltexte/2012/6177/pdf/sdrs02.pdf>

28. Денисенко Г. В. Реалізація імунітету свідка під час проведення слідчих (розшукових) дій, окрім допиту. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. №10. С. 167–172.

29. Дроздов О. М. До питання про процесуальне становище захисника свідка. *Адвокат*. 2010. № 6. С. 24–28.

30. Другий (Волинський) статут Великого князівства Литовського 1566 року. *Ізборник* : [сайт]. URL : <http://litopys.org.ua/statut2/st1566.htm>
31. Дубівка І. В. Діяльність адвоката в стадії досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2017. 233 с.
32. Дудко О. В. Помилки адвоката в кримінальному провадженні : дис. ... д-ра філософії : 081. Київ, 2020. 296 с.
33. Дудко О. В. Помилки адвоката під час проведення допиту на досудовому розслідуванні. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 10. С. 173–178.
34. Ермаков М. «Правило Міранди» або Ви маєте право зберігати мовчання *Ліга. Блоги* : [сайт]. URL: <https://blog.liga.net/user/mermakov/article/30258>
35. Заборовський В. В. Правовий статус адвоката в умовах становлення незалежної адвокатури України : монографія. Ужгород : Гельветика, 2017. 900 с.
36. Заборовський В. В. Правовий статус адвоката свідка. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2016. № 36, т. 2. С. 169–173.
37. Заборовський В. В. Професійна діяльність адвоката – це правова, юридична чи професійна правнича допомога. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2016. Вип. 38, т. 2. С. 140–145.
38. Заботін В. В. Право на правову допомогу в цивільному судочинстві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків. 2018. 22 с.
39. Заботін В. В. Право на правову допомогу в цивільному судочинстві : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків. 2018. 283 с.
40. Заботін В. В. Соціально-правові та доктринальні витоки права на правову допомогу у цивільному судочинстві. *Право і суспільство*. 2016. № 2. С. 39–46. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2016_2%282%29__10

41. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження. *Судова влада України* : [сайт]. URL: https://dn.arbitr.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvitnist_21

42. Зейкан Я. П., Сафулько С. Ф. Настільна книга адвоката у кримінальній справі (КПК 2012). Київ : Дакор, 2013. 576 с.

43. Карпенко В. М. Гарантії реалізації права свідка на професійну правничу допомогу у кримінальному провадженні. *Recht der Osteuropäischen Staaten*. 2021. № 4. С. 34–41.

44. Карпенко В. М. Зарубіжний досвід забезпечення права свідка на правову допомогу в кримінальному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 1. С. 281–284. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2022/70.pdf

45. Карпенко В. М. Надання професійної правничої допомоги свідку під час його допиту. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2021. № 5. С. 87–92. URL: http://apnl.dnu.in.ua/5_2021/16.pdf

46. Карпенко В. М. Проблеми визначення суб'єкта надання правничої допомоги свідку у кримінальному провадженні. *Юридичний вісник*. 2022. № 1. С. 124–130. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v1_2022/16.pdf

47. Карпенко В. М. Професійна правнича допомога свідку під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Юриспруденція. 2021. № 51. С. 158–162. URL: <http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc51/34.pdf>

48. Кваліфікований. *Академічний тлумачний Словник української мови* : [сайт]. URL: <http://sum.in.ua/s/kvalifikovanyj>

49. Климчук М. П., Бігунець І. М. Гарантії прав і законних інтересів учасників кримінального провадження під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 2. С. 27–35.

50. Коваленко Є. Г., Маляренко В. Т. Кримінальний процес України : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 712 с.

51. Кодекс адміністративного судочинства : Закон України від 6 лип. 2005 р. № 2747-IV. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15?find=1&text#Text>

52. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : прийнята 4 листоп. 1950 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

53. Конституція України : прийнята 28 черв. 1996 р. ; зі змін. та допов. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

54. Концептуальні основи побудови сучасного кримінального процесу України : монографія / [Н. В. Глинська, Л. М. Лобойко, О. І. Марочкін та ін.] ; за заг. ред. О. Г. Шило. Харків : НДІ ВПЗ імені акад. В. В. Сташиса НАПрНУ, 2016. 264 с.

55. Корчева Т. В. Адвокат свідка у кримінальному провадженні: проблеми визначення правового статусу. *Особливості нормотворчих процесів в умовах адаптації законодавства України до вимог Європейського Союзу* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (1–2 черв. 2018 р., Херсон). Херсон, 2018. С. 113–117. URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/15682>

56. Корчева Т. В. Надання професійної правничої допомоги свідку у кримінальному провадженні як вид адвокатської діяльності. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 1. С. 316–320.

57. Корчева Т. В. Проблеми діяльності захисника у досудовому провадженні та в суді першої інстанції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2006. 208 с.

58. Корчева Т. В. Проблеми діяльності захисника у досудовому провадженні та в суді першої інстанції : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2006. 20 с.

59. Корчева Т. В. Проблемы правовой защищенности личности на досудебном следствии. *Проблемы законности* : Респ. міжвідом. наук. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій. 1999. Вип. 39. С. 184–190.

60. Корчева Т. В. Реализация прав и свобод человека на начальном этапе досудебного следствия. *Права людини в умовах реформування правової системи України (До 50-ї річниці Загальної декларації прав людини)* : тези доп. та наук. повідомлень наук. конф. молодих учених та аспірантів / за ред. проф. М. І. Панова. Харків, 1998. С. 101–104.

61. Кримінальний процес : підручник / [Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туман та ін.] ; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2013. 824 с.

62. Кримінальний процес : підручник / за заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. Київ : Центр учбової літератури, 2013. 544 с.

63. Кримінальний процес у питаннях і відповідях / [Л. Д. Удалова, В. В. Рожнова, Д. О. Савицький, О. Ю. Хабло, О. В. Римарчук]. 4-те вид. Київ : КНТ, 2016. 269 с.

64. Кримінальний процесуальний кодекс України : затв. Законом України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-1775>.

65. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. / [В. Г. Гончаренко та ін.] ; за заг. ред. проф. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ : Юстініан, 2012. 1223 с.

66. Кримінально-процесуальний кодекс України : затв. Законом УРСР від 28 груд. 1960 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05#Text>

67. Карпушин С. Ю. Проведення слідчих (розшукових) дій : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 210 с.

68. Кучевський П. В. Діяльність адвоката у кримінальному процесі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2011. 18 с.

69. Кучевський П. В. Надання адвокатом правової допомоги свідку. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. №1. С. 169–173
70. Лобойко Л. М. Кримінальний процес : підручник. Київ : Істина, 2014. 432 с.
71. Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є. Застосування примусу в процесі освідчування. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Право. 2016. № 1 (13). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2016/n1/16lydvpo.pdf>
72. Лушпієнко В. М. Свідок у кримінальному процесі ФРН. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право* : зб. наук. праць. 2014. № 1 (21). С. 134–137.
73. Макаров М. А. Судовий контроль у кримінальному провадженні : монографія. Київ : Центр учбової літератури, 2016. 340 с.
74. Маркуш М. А. Принцип змагальності в кримінальному процесі України : монографія. Харків : Вид. Вапнярчук Н. М., 2007. 208 с.
75. Маркуш М. А. Принцип змагальності в кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2006. 20 с.
76. Михайленко В. В. Реалізація засади верховенства права у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2019. 281 с.
77. Михеєнко М. М. Обеспечение участвующим в деле лицам права на защиту законных интересов как принцип советского уголовного процесса. *Проблемы правового статуса личности в уголовном процессе* : сб. Саратов, 1981. С. 54–55.
78. Михеєнко М. М., Нор В. Т., Шибіко В. П. Кримінальний процес України : підручник. [2-ге вид., перероб. і допов.]. Київ : Либідь, 1999. 536 с.
79. Молдован А. В., Тилик Т. М. Адвокатура України : навч. посіб. Київ : Алерта, 2013. 256 с.

80. Настільна книга адвоката. Участь захисника, адвоката в кримінальному провадженні. Коментар, законодавство, судова практика : практ. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2017. 600 с.

81. Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року / за ред. О. А. Банчука, Р. О. Куйбіди, М. І. Хавронюка. Харків : Фактор, 2013. 1072 с.

82. Никоненко М. Я Правова допомога свідку як суб'єкту, який відіграє допоміжну роль в процесі доказування. *Проблеми реформування кримінального процесуального законодавства України на сучасному етапі* : матеріали круглого столу (Київ, 20 трав. 2011 р.) / НАВС. Київ, 2011. С. 113–115.

83. О внесении дополнений в Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь : Закон Республики Беларусь от 8 января 2018 г. № 93-З. *Национальный правовой Интернет-портал Республики Беларусь* : [сайт]. URL: <https://pravo.by/document/?guid=3961&p0=H11800093>

84. О внесении изменений и дополнений в уголовно-процессуальный кодекс Республики Армения : Закон Республики Армения от 23 мая 2006 г. URL: <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=2658&lang=rus>

85. Огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією, у кримінальному провадженні України : навч. посіб. / В. І. Галаган, М. Й. Кулик, Н. С. Моргун, Ю. В. Терещенко. Київ, 2018. 113 с.

86. Окрема думка судді Верховного Суду від 03 червня 2021 року в справі № 51-1339км21. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97495750?fbclid=IwAR1oRRFhfaemD6nNBG6hUrJpureDnbl9Ury7Jn2y-w02H97Z-KSHwBdludA>

87. Омельченко Т. В. Конституційне право особи на правову допомогу і його реалізація на досудових стадіях кримінального процесу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2004. 19 с.

88. Основні положення про роль адвокатів : прийняті VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам у серпні 1990 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_835#Text

89. Основні порушення під час допиту (додаток до протоколу допиту). *Протокол. Юридичний інтернет ресурс* : [сайт]. URL: [https://protocol.ua/ua/osnovni_porushennya_pid_chas_dopitu_\(dodatok_do_protokolu_dopitu\)/](https://protocol.ua/ua/osnovni_porushennya_pid_chas_dopitu_(dodatok_do_protokolu_dopitu)/)

90. Острійчук О. П. Показання в системі процесуальних джерел доказів. *MY COMPANY. Персональний юридичний сайт Острійчука Олега* : [сайт]. URL: <https://pravo.poltava.ua/index.php?id=pokazannya-v-sistem-procesualnih-dzherel-dokazv>

91. Острійчук О. П. Показання обвинуваченого як окремий вид процесуального джерела доказів у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми держави і права*. 2013. Вип. 70. С. 321–327.

92. Острійчук О. П. Показання як процесуальне джерело доказів у кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Кривий Ріг, 2016. 18 с.

93. Панасюк Т. І. Захист свідків та потерпілих у кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2009. 20 с.

94. Панчук О. В. Захист прав свідка у кримінальному процесі України. *Адвокат*. 2012. № 2. С. 46–48.

95. Панчук О. В. Надання свідку правової допомоги у кримінальному процесі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2013. 18 с.

96. Панчук О. В. Надання свідку правової допомоги у кримінальному процесі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2013. 218 с.

97. Панчук О. В. Окремі питання надання адвокатом правової допомоги свідку. *Закон и жизнь*. 2013. № 3. С. 32–34.

98. Панчук О. В. Порядок надання правової допомоги свідку. *Адвокат*. 2010. № 2. С. 23–27. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/adv_2010_2_3

99. Переверза О. Я. Формування неправдивих показань, система тактичних прийомів їх виявлення і подолання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 1999. 229 с.
100. Повзик Є. В. Правові наслідки визнання підозрюваним, обвинуваченим своєї вини (порівняльно-правове дослідження) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2013. 20 с.
101. Погорецький М. А. Слідчі дії: поняття і класифікація. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2008. № 1. С. 150–156.
102. Погорецький М. А., Яновська О. Г. Адвокатура України : підручник / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка ; Юрид. ф-т. Київ : Юрінком Інтер, 2014. 365 с.
103. Пожар В. Г. Інститут представництва в кримінальному судочинстві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2010. 20 с.
104. Положення про ордер на надання правничої (правової) допомоги : затв. рішенням Ради адвокатів України від 12 квіт. 2019 р. № 41. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/pologennya/2020-11-17-polozhennya-118_5fe988770c97f.pdf
105. Попелюшко В. О. Нормативні новели щодо надання адвокатами правової допомоги в кримінальному судочинстві. *Вісник Академії адвокатури України*. 2011. № 1 (20). С. 93–104.
106. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 05 груд. 2018 р. у справі № П/9901/736/18, провадження № 11-989заі18. *Verdictum. ЛІГА:ЗАКОН* : [сайт]. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/78378934>
107. Постанова Верховного Суду від 03 черв. 2021 р. в справі № 51-1339км21. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97495747?fbclid=IwAR3f1FtwnXebuXaCRsyWC9Ap-Tsi9Y448cJulTBVP2Nm0q5RtavK-DVH-Uk>

108. Постанова Верховного суду від 06 квіт. 2021 р. у справі № 520/2598/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96179812>

109. Постанова Верховного Суду України від 09 черв. 2016 р. у справі № 5-360кс15. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/59023193>

110. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 26 січ. 2016 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57209

111. Права, за якими судиться малоросійський народ. 1743 : наук. видання / відп. ред. акад. Ю. С. Шемшученко ; [упоряд. та авт. нарису К. А. Вислобоков]. Київ : Книга, 1997. 547 с.

112. Права, за якими судиться малоросійський народ. Додаток 3. Яковлів А. Український Кодекс 1743 р. *Записки НТШ*. Мюнхен, 1949. Т. 4 (159). URL: <https://lawbook.online/derjavi-prava-istoriya/dodatok-prava-yakimi-suditsya-malorosiyskiy-66328.html>

113. Правила адвокатської етики : затв. З'їздом адвокатів України 09 черв. 2017 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text>

114. Правничий. *Академічний тлумачний Словник української мови* : [сайт]. URL: <http://sum.in.ua/s/pravnychyj>

115. Право особи на безоплатну правову допомогу / Ю. О. Данилевська, Л. В. Павлик, З. З. Петрович, У. О. Цмоць. Львів : ЛьвДУВС, 2018. 136 с

116. Право свідка на правову допомогу: гарантовано Конституцією. *Харківська правозахисна група. Інформаційний портал «Права людини в Україні»* : [сайт]. URL: <http://khp.org/1261146281>

117. Правовий. *Академічний тлумачний Словник української мови* : [сайт]. URL: <http://sum.in.ua/s/pravovuj>

118. Пред'явлення особи для впізнання за ознаками голосу та мовлення під час досудового розслідування : метод. рек. / [М. П. Климчук, А. А. Саковський, Р. М. Дударець та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. 60 с.

119. Присяженко А. Співвідношення правових категорій «право на правову допомогу» та «право на професійну правничу допомогу». *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2016. № 6 (22–2). С. 25–30. URL: http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2016/6/part_2/7.pdf

120. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05 лип. 2012 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 27. Ст. 282. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>

121. Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 02 черв. 2011 р. № 3460-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 51. Ст. 577. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17>

122. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 02 черв. 2016 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#n141>

123. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам : Закон України від 15 берез. 2022 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2137-20#n5>

124. Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України щодо права свідка на захисника та іншу правову допомогу : Закон України від 1 лип. 2010 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2395-17#Textt>

125. Про внесення змін до статті 66 Кримінального процесуального кодексу України (щодо забезпечення права свідка на правову допомогу у кримінальному провадженні) : проект Закону реєстр. № 1164 від 29 серп. 2019 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66472

126. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора* : [сайт]. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>

127. Про затвердження роз'яснення щодо наявності конфлікту інтересів при наданні правової допомоги клієнтам з різним процесуальним статусом у кримінальних провадженнях : рішення Ради адвокатів України від 15 листоп. 2019 р. № 120. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2019-11-15-r-shennya-rau-120_5def734362b20.pdf

128. Про захист на допиті свідка. *Адвокатська фірма «Столичний адвокат»* : [сайт]. URL: <http://kievadvocate.com.ua/ua/2019/03/12>

129. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 черв. 2016 р. 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>

130. Професійний. *Академічний тлумачний Словник української мови* : [сайт]. URL: <http://sum.in.ua/s/profesijnyj>

131. Проценко Ю. О. Обумовленість заборони катування: історико-правовий аспект. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2007. Вип. 39. С. 130–138.

132. Рекомендація Rec (2005) 9 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо захисту свідків та осіб, які співпрацюють з правосуддям : ухв. Комітетом Міністрів Ради Європи на 924 засіданні заступників міністрів 20 квіт. 2005 р. *Судова влада України* : [сайт]. URL : https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2005_9_2005_04_20.pdf

133. Рожнова В. В. Питання про мову кримінального процесуального закону. *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи* : матеріали XIV Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 29 листоп. 2018 р.) : у 2 ч. / [редкол. : В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.] ; Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2018. Ч. 1. С. 150–154.

134. Розенфельд Н. А. «Виключне» право на захист в кримінальному процесі: державна позиція чи неухважність? *Юридичний журнал*. 2007. № 4. С. 56–59.

135. Рокунь С. В. Проблеми визначення правового статусу особи, яка надає правову допомогу свідку в кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 5. С. 157–158.

136. Савицька С. Деякі кримінально-процесуальні гарантії діяльності адвоката. *Закон и жизнь*. 2013. № 3. С. 55-58.

137. Савицький Д. О. Захист прав особи при проведенні освідування. *Розкриття злочинів за новим Кримінальним процесуальним кодексом України* : зб. матеріалів наук.-практ. конф. (Київ, 8 листоп. 2012 р.) / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2012. С. 24–26.

138. Савченко В. А. Інститут адвоката свідка у кримінальному судочинстві в Україні та зарубіжний досвід. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія : Юридичні науки. 2011. № 1 (2). С. 329–335. URL: https://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvsvy/01_2011_2/svatzd.pdf

139. Сергєєва Д. Б. Поняття та види слідчих (розшукових) дій за чинним КПК України. *Право України*. 2014. № 11. С. 180–188.

140. Сольонова О. О. Показання потерпілого як джерело доказів у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 239 с.

141. Справа «Євген Петренко проти України» (Заява № 55749/08) : рішення Європейського суду з прав людини від 29 січн. 2015 р.; ОСТАТОЧНЕ від 29 квіт. 2015 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a60#Text

142. Справа «Артіко проти Італії» (Artico v. Italy) (Заява N 6694/74) : рішення Європейського суду з прав людини від 13 трав. 1980 р. *ІПС ЛІГА:ЗАКОН* : [сайт]. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/SO6472>

143. Справа «Ван Гейсегем проти Бельгії» (Комюніке Секретаря Суду) : рішення Європейського суду з прав людини від 21 січ. 1999 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_402#Text

144. Справа «Лазаренко та інші проти України» (Заява № 70329/12) : рішення Європейського суду з прав людини від 27 черв. 2017 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c40?find=1&text

145. Справа «Луценко проти України» (Заява N 30663/04) : рішення Європейського суду з прав людини від 18 груд. 2008 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_458#Text

146. Справа «Олег Колесник проти України» (Заява N 17551/02) : рішення Європейського суду з прав людини від 19 листоп. 2009 р. ; ОСТАТОЧНЕ від 19 лют. 2010 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_505#Text

147. Справа «Ростовцев проти України» (Заява № 2728/16) : рішення Європейського суду з прав людини від 25 лип. 2017 р. *Верховна Рада України*: [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c55?find=1&text

148. Справа «Сітневський та Чайковський проти України» (Заяви № 48016/06 та № 7817/07) : рішення Європейського суду з прав людини від 10 листоп. 2016 р. ; ОСТАТОЧНЕ від 10 лют. 2017 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b91#Text

149. Справа «Шабельник проти України» (Заява № 16404/03) : рішення Європейського суду з прав людини від 19 лют. 2009 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_457#Text

150. Справа «Яременко проти України» (Заява N 32092/02) : рішення Європейського суду з прав людини від 12 черв. 2008 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_405#Text

151. Справа за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) вимогам статей 157 і 158 Конституції України : висновок Конституційного Суду України від 20 січ. 2016 р. Справа № 1-в/2016.

Верховна Рада України : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001v710-16#Text>

152. Справа за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо скасування адвокатської монополії) (реєстр. № 1013) вимогам статей 157 і 158 Конституції України : висновок Конституційного Суду України (Велика палата) від 31 жовт. 2019 р. № 4-в/2019. Справа № 2-248/219(5580/19). *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004v710-19#Text>

153. Справа за конституційним зверненням громадянина Голованя Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу) : рішення Конституційного Суду України від 30 верес. 2009 р. № 1-23/2009. Справа № 1-23/2009. *Офіційний вісник України*. 2009. № 79. Ст. 2694. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v023p710-09#Text>

154. Справа за конституційним зверненням громадянина Солдатова Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про право вільного вибору захисника) : рішення Конституційного Суду України від 16 листоп. 2000 р. № 13-р п/2000. Справа N 1-17/2000. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-00#Text>

155. Стахівський С. М. Кримінально-процесуальні засоби доказування : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2005. 31 с.

156. Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки : затв. указом Президента України від 11 черв. 2021 р. № 231/2021. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#Text>

157. Таксист, який віз Полякова перед смертю, змінив покази і визнав брехню, – адвокат. *LB.ua* : [сайт]. URL: [/https://lb.ua/pravo/2021/10/11/495999_taksist_yakiy_viz_polyakova_pered.html](https://lb.ua/pravo/2021/10/11/495999_taksist_yakiy_viz_polyakova_pered.html)
158. Тактика проведення слідчого експерименту під час досудового розслідування : метод. рек. / [П. Є. Антонюк, А. О. Антощук, В. В. Пясковський, А. В. Самодін та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. 70 с.
159. Терещенко Ю. В. Слідчі та інші процесуальні дії: правова регламентація. *Правознавець : електронна бібліотека юридичної літератури* : [сайт]. URL: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/6733/%D2>
160. Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Загальна частина : підручник. [академічне вид.]. Київ : Алерта, 2014. 440 с.
161. Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Особлива частина : підручник. [академічне вид.]. Київ : Алерта, 2014. 420 с.
162. Тертишник В. М. Правнича допомога та захист у кримінальному процесі : підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, академіка НАН України Ю. С. Шемшученко. Київ : Алерта, 2018. 480 с.
163. Тертишник В. М. Правнича допомога та функція захисту в кримінальному процесі: гармонізація доктрини. *Правова позиція*. 2017. № 2. С. 128–137. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamsup_2017_2_18
164. Тертишник В. М., Одинцова І. М. Правнича допомога та захист в кримінальному процесі: концепти та колізії правових реформ. *Наше право*. 2017. № 4. С. 164–171.
165. Титова Н. В. Право свідка на правову допомогу. *Актуальні проблеми кримінального процесу, криміналістики, судової експертизи та оперативно-розшукової діяльності* : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 10-річчю Міжнародного гуманітарного університету, (м. Одеса, 28 жовт. 2011 р.). Одеса, 2011. С. 360–361.
166. 35 неформальних практик у кримінальному судочинстві України / О. А. Банчук, І. О. Дмитрієва, Л. М. Лобойко, З. М. Саїдова. Київ : Москаленко О.М., 2014. 41 с. URL: <https://rm.coe.int/16802e8dad>

167. Уголовно-процессуальный закон Латвии : принят 21 апреля 2005 г. URL: <https://lawyer-khroulev.com/wp-content/uploads/2019/09/upz-latvii-prava-i-objazannosti-uchastnikov-ugolovnogo-processa-v-latvii.pdf>

168. Уголовно-процессуальный кодекс Азербайджанской Республики : утв. Законом Азербайджанской Республики от 14 июля 2000 г. № 907-IQ. *Континент* : [сайт]. URL: http://continent-online.com/Document/?doc_id=30420280#pos=1835;-45

169. Уголовно-процессуальный кодекс Болгарии : принят XL Народным собранием 14 октября 2005 г. *StudMed.ru* : [сайт]. URL: https://www.studmed.ru/ugolovno-processualnyy-kodeks-bolgarii_bf95517b465.html

170. Уголовно-процессуальный кодекс Грузии : принят 09 октября 2009 г. № 1772-Пс. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/download/90034/69/ru/pdf>

171. Уголовно-процессуальный кодекс Кыргызской Республики : принят 28 октября 2021 г. № 129. *Министерство юстиции Кыргызской Республики* : [сайт]. URL: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/112308?cl=ru-ru>

172. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Армения : принят 1 сентября 1998 г. №ЗР-248. URL: <https://www.arlis.am/documentView.aspx?docID=82645>

173. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь : принят 16 июля 1999 г. № 295-З. URL: <https://etalonline.by/document/?regnum=hk9900295>

174. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан (утративший силу) : принят 13 декабря 1997 г. № 206. *Adilet. Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан* : [сайт]. URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z970000206_

175. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан : принят 04 июля 2014 г. № 231-V ЗПК. *Adilet. Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан* : [сайт]. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231>

176. Уголовно-процессуальный Кодекс Республики Молдова : принят 14 марта 2003 г. № 122-XV. *BizLex.ru. Кодексы Республики Молдова* : [сайт]. URL:

<https://bizlex.ru/6-ugolovno-processualnyy-kodeks-respubliki-moldova-obschaya-chast.html>

177. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Таджикистан : принят 3 декабря 2009 г. *Континент* : [сайт]. URL: http://continent-online.com/Document/?doc_id=30594304#pos=16;-72

178. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Узбекистан : принят 22 сентября 1994 г. № 2013-ХП. *Параграф* : [сайт]. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30421101&pos=69;-51#pos=69;-51

179. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации : принят 22 ноября 2001 г. URL: <https://www.zakonrf.info/upk/>

180. Уголовно-процессуальный кодекс Туркменистана : принят 18 апреля 2009 г. *Параграф* : [сайт]. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31344376

181. Уголовно-процессуальный кодекс Эстонии : принят 12 февраля 2003 г. *Jurist Aitab* : [сайт]. URL: <https://www.juristaitab.ee/ru/zakonodatelstvo/ugolovno-processualnyy-kodeks>

182. Удалова Л. Д. Теорія та практика отримання вербальної інформації у кримінальному процесі України : монографія. Київ : Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2005. 324 с.

183. Удалова Л. Д., Азаров Ю. І., Макаров М. А. Кримінальний процес України у питаннях і відповідях : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2020. 432 с.

184. Удалова Л. Д., Панчук О. В. Надання свідку правової допомоги у кримінальному процесі : монографія. Київ : КНТ, 2014. 160 с.

185. Устав уголовного судопроизводства : принят 20 нояб. 1864 г. *Сайт Конституции Российской Федерации* : [сайт]. URL: <https://constitution.garant.ru/history/act1600-1918/3137/>

186. Ухвала Апеляційного суду Миколаївської області від 11 черв. 2018 р. у справі № 487/2028/15-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74700717>. (

187. Ухвала Апеляційного суду Харківської області від 07 груд. 2017 р. у справі № 619/1367/13-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/70968144>.

188. Ухвала Соснівського районного суду м. Черкаси від 09 жовт. 2020 року у справі № 712/8921/20, провадження №1-кс/712/4556/20/. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92105063>

189. Фаринник В. І. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження: теорія та практика : монографія. Київ : Алерта, 2017. 548 с.

190. Фоков А. П. Конституционные гарантии судебной защиты прав и свобод граждан в современном уголовно-процессуальном законодательстве Франции. *Государство и право*. 2001. № 2. С. 71–74.

191. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя : наук.-метод. посіб. для суддів. [2-ге вид. випр., допов.]. Київ, 2015. 208 с.

192. Хабло О. Ю. Зловживання у сфері кримінального процесу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2008. 215 с.

193. Хабло О. Ю. Наслідки невиконання чи неналежного виконання вимог кримінально-процесуального законодавства. *Вісник Академії управління МВС*. 2010. № 4. С. 135–142.

194. Хижна О. Р. Свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї як засада у кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 25 с.

195. Хижна О. Р. Свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї як засада у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 269 с.

196. Хмелевська Н. В. Розмежування понять «правова допомога» та «юридична допомога» як основа цілісної системи правової допомоги. *Вісник Академії адвокатури України*. 2012. № 3. С. 143–147.

197. Чаплинський К. О. Тактика пред'явлення для впізнання при розслідуванні злочинів проти життя, здоров'я, волі та статевої недоторканості особи : навч.-практ. посіб. Дніпропетровськ : УМВС України в Дніпропетровській області ; Дніпропетровський ун-т внутр. справ, 2007. 94 с.

198. Черкесова А. С. Гарантії прав і свобод людини при їх обмеженні у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 234 с.

199. Чулінда Л. І. Юридико-лінгвістичне тлумачення текстів нормативно-правових актів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2003. 21 с.

200. Шевчишен А. В. Проблеми доказування стороною обвинувачення у досудовому розслідуванні корупційних злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2019. 624 с.

201. Шевчук С. Судовий захист прав людини: практика Європейського Суду з прав людини у контексті західної правової традиції. [2-ге вид., випр. і допов.]. Київ : Реферат, 2007. 848 с.

202. Шило О. Г. Особливості правового регулювання використання показань у доказуванні в кримінальному провадженні. *Право України*. 2014. № 10. С. 89–96.

203. Шумило М. Є. Досудові і судові докази в КПК України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 82–86.

204. Щерба В. М. Надання правової допомоги свідку у кримінальному процесі. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2011. № 3. С. 119–130.

205. Юридичний словник / за ред. Б. М. Бабія, Ф. Г. Бурчака, В. М. Корецького, В. В. Цветкова. Київ : Головна редакція УРЕ, 1983. 872 с.

206. Юридичний. *Академічний тлумачний Словник української мови* : [сайт]. URL: <http://sum.in.ua/s/jurydychnyj>

207. Як думають судді: обвинувальний ухил – інституційна пам'ять часів СРСР. *LegalHub* : [сайт]. URL: <https://legalhub.online/blogy/obvynuvalnyj-uhul>
208. Яновська О. Г. Правова та соціальна природа адвокатської професії. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 108–113.
209. Baudžiamojo Proceso Kodeksas Lietuvos Respublikos 2002 m. kovo 14 d. Nr. IX-785. URL: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.163482/asr_ugolovnoprotsessualnyi_kodeks_litovskoi_respubliki_po_sostoi.pdf
210. BGH NJW. Entscheidungen des Bundesgerichtshofs in Strafsachen. *Neue juristische Wochenschrift*. 1958. C.72
211. BVerfGE NJW. Bundesverfassungsgericht. *Neue Juristische Wochenschrift*. 1975. C. 103
212. Case of «John Murray v. the United Kingdom» (Application no. 18731/91) : Judgment of the European Court of Human Rights of 8 February 1996. *European Court of Human Rights*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57980>
213. Johnson v. Zerbst, 304 U.S. 458 (1938). *Justia US Supreme Court*. URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/304/458/>
214. LIETUVOS RESPUBLIKOS BAUDŽIAMOJO PROCESO KODEKSO PAPILDYMO 31 STRAIPSNIU IR 18, 21, 38, 55, 64, 78, 81, 102, 112, 121, 125, 134, 135, 136, 137, 142, 151, 157, 168, 170, 176, 178, 181, 342, 348, 389, 418, 440 STRAIPSNIUŲ PAKEITIMO IR PAPILDYMO ĮSTATYMAS. 2010 m. rugsėjo 21 d. Nr. XI-1014 Vilnius XI-1014 Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso papildymo 3-1 straipsniu ir 18, 21, 38, 55, 64, ... (lrs.lt)
215. Miranda v. Arisona, 384 U.S. 436 (1966). *Justia US Supreme Court*. URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/384/436/>
216. Strafprozessordnung. StPO 1975. URL: https://www.legislationline.org/download/id/8549/file/Austria_CPC_1975_am122019_de.pdf

217. United Nations Principles and Guidelines on Access to Legal Aid in Criminal Justice Systems. New York : UNITED NATIONS, 2013. 34 p. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2013/01/09/201301090000006605.pdf>

ДОДАТКИ

Додаток А

АНКЕТА

Шановний учаснику опитування!

На кафедрі кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ проводиться дослідження проблеми забезпечення права свідка на професійну правничу допомогу у кримінальному провадженні.

Просимо Вас надати відповіді на наведені нижче запитання. Ваші відповіді будуть використані в узагальненому вигляді у матеріалах дисертаційного дослідження.

Під час відповіді на запитання, позначте варіант (або декілька варіантів), що відповідає Вашій позиції. Якщо жоден із запропонованих варіантів не відповідає Вашому переконанню, можете вказати свою точку зору.

Опитування має анонімний характер
Вдячні за сприяння дослідженню!

1. Ваша посада (професія):
  - a) слідчий
  - b) дізнавач
  - c) прокурор
  - d) адвокат

2. Ваш стаж роботи за спеціальністю:
  - a) менше п'яти років
  - b) більше п'яти років

3. Чи потрібно виносити постанову про залучення до провадження захисника підозрюваного?
  - a) так
  - b) ні
  - c) інший варіант відповіді

4. Чи доцільно закріпити у КПК України право свідка на отримання професійної правничої допомоги безоплатно за рахунок держави?
  - a) так
  - b) ні
  - c) так, якщо предметом допиту є встановлення причетності свідка до вчинення кримінального правопорушення і він заявив відповідне клопотання
  - d) інший варіант відповіді

5. Як має називатися особа, яка надає свідку професійну правничу допомогу у кримінальному провадженні?

- a) правничий консультант свідка
- b) адвокат свідка
- c) представник свідка
- d) правничий повірений свідка
- e) процесуальний юрисконсульт свідка

6. Хто має бути суб'єктами надання професійної правничої допомоги свідку у кримінальному провадженні?

- a) лише адвокат
- b) адвокат чи фахівець у галузі права
- c) адвокат, його помічник, фахівець у галузі права

7. Чи доцільно ототожнювати повноваження адвоката свідка із повноваженнями свідка?

- a) так
- b) ні
- c) інший варіант відповіді

8. Чи потрібно у КПК України передбачити окрему норму для врегулювання процесуального статусу адвоката свідка з визначенням переліку його права та обов'язків?

- a) так
- b) ні
- c) ні, права адвоката свідка є тотожними правам свідка, тому варто його права визначати з прив'язкою до прав свідка
- d) інший варіант відповіді

9. Чи варто закріпити у КПК України положення про те, що адвокат свідка не має права давати свідчення від імені свідка?

- a) так
- b) ні
- c) інший варіант відповіді

10. Чи потребує законодавчого врегулювання процесуальний порядок відбирання пояснень з гарантуванням реалізації права на професійну правничу допомогу?

- a) так
- b) ні
- c) інший варіант відповіді

11. Чи погоджуєтесь Ви з твердженням, що окрім допитів свідок, надає показання під час проведення слідчого експерименту та пред'явлення для впізнання?

- a) так
- b) ні
- c) інший варіант відповіді

12. Чи може свідок відмовитися від участі у слідчому експерименті, якщо під час його проведення будуть надаватися показання, які можуть стати підставою для підозри у вчиненні ним кримінального правопорушення?

- a) так
- b) ні
- c) інший варіант відповіді

13. Чи доцільно статтю 223 КПК України «Вимоги до проведення слідчих (розшукових) дій» доповнити положенням такого змісту: «Під час проведення слідчих (розшукових) дій особа має право не відповідати на запитання з приводу тих обставин, щодо надання яких є пряма заборона у законі або які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні нею, близькими родичами чи членами її сім'ї кримінального правопорушення» ?

- a) так
- b) ні
- c) інший варіант відповіді

14. Чи варто при регламентації процесуальної форми здійснення виклику передбачити, що повістка про виклик надсилається не звичайним листом, а рекомендованою кореспонденцією?

- a) так
- b) ні
- c) інший варіант відповіді

15. Чи варто в повістці про виклик вказувати про роз'яснення свідку права з'явитись на допит або для участі у проведенні процесуальних дій з обраним за власним бажанням адвокатом?

- a) так
- b) ні
- c) інший варіант відповіді

Дякуємо Вам за участь в анкетуванні!

РЕЗУЛЬТАТИ ОПИТУВАННЯ

**125 адвокатів та 110 слідчих, дізнавачів, прокурорів
м. Києва, Київської, Вінницької, Чернігівської та Тернопільської областей
протягом 2020–2022 років**

1. Ваша посада (професія):

- a) слідчий – 34 %
- b) дізнавач – 8 %;
- c) прокурор – 3 %
- d) адвокат – 55%

2. Ваш стаж роботи за спеціальністю:

- a) менше п'яти років – 38 %
- b) більше п'яти років – 62 %

3. Чи потрібно виносити постанову про залучення до провадження захисника підозрюваного?

- a) так – 35%
- b) ні – 63 %
- c) інший варіант відповіді – 2%

4. Чи доцільно закріпити у КПК України право свідка на отримання професійної правничої допомоги безоплатно за рахунок держави?

- a) так – 24 %
- b) ні – 41 %
- c) так, якщо предметом допиту є встановлення причетності свідка до вчинення кримінального правопорушення і він заявив відповідне клопотання – 34 %
- d) інший варіант відповіді – 1 %

5. Як має називатися особа, яка надає свідку професійну правничу допомогу у кримінальному провадженні?

- a) правничий консультант свідка – 24 %
- b) адвокат свідка – 48 %
- c) представник свідка – 41 %
- d) правничий повірений свідка – 7%
- e) процесуальний юрисконсульт свідка – 8 %

6. Хто має бути суб'єктами надання професійної правничої допомоги свідку у кримінальному провадженні?

- a) лише адвокат – 35 %
- b) адвокат чи фахівець у галузі права – 49 %
- c) адвокат, його помічник, фахівець у галузі права – 16%

7. Чи доцільно ототожнювати повноваження адвоката свідка із повноваженнями свідка?

- a) так – 72 %
- b) ні – 27%
- c) інший варіант відповіді – 1%

8. Чи потрібно у КПК України передбачити окрему норму для врегулювання процесуального статусу адвоката свідка з визначенням переліку його права та обов'язків?

- a) так – 78 %
- b) ні – 12%
- c) ні, права адвоката свідка є тотожними правам свідка, тому варто його права визначати з прив'язкою до прав свідка – 13 %
- d) інший варіант відповіді – 1%

9. Чи варто закріпити у КПК України положення про те, що адвокат свідка не має права давати свідчення від імені свідка?

- a) так – 31%
- b) ні – 68%
- c) інший варіант відповіді – 1%

10. Чи потребує законодавчого врегулювання процесуальний порядок відбирання пояснень з гарантуванням реалізації права на професійну правничу допомогу?

- a) так – 63 %
- b) ні – 38%
- c) інший варіант відповіді – 2%

11. Чи погоджуєтесь Ви з твердженням, що окрім допитів свідок, надає показання під час проведення слідчого експерименту та пред'явлення для впізнання?

- a) так – 66%
- b) ні – 32%
- c) інший варіант відповіді – 2%

12. Чи може свідок відмовитися від участі у слідчому експерименті, якщо під час його проведення будуть надаватися показання, які можуть стати підставою для підозри у вчиненні ним кримінального правопорушення?

- a) так – 74 %
- b) ні – 24%
- c) інший варіант відповіді – 2%

13. Чи доцільно статтю 223 КПК України «Вимоги до проведення слідчих (розшукових) дій» доповнити положенням такого змісту: «Під час проведення слідчих (розшукових) дій особа має право не відповідати на запитання з приводу тих обставин, щодо надання яких є пряма заборона у законі або які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні нею, близькими родичами чи членами її сім'ї кримінального правопорушення» ?

- a) так – 41%
- b) ні – 58%
- c) інший варіант відповіді – 2%

14. Чи варто при регламентації процесуальної форми здійснення виклику передбачити, що повістка про виклик надсилається не звичайним листом, а рекомендованою кореспонденцією?

- a) так – 72 %
- b) ні – 26%
- c) інший варіант відповіді – 2%

15. Чи варто в повістці про виклик вказувати про роз'яснення свідку права з'явитись на допит або для участі у проведенні процесуальних дій з обраним за власним бажанням адвокатом?

- a) так – 68%
- b) ні – 31%
- c) інший варіант відповіді – 1%

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Карпенко В. М. Професійна правнича допомога свідку під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Юриспруденція». 2021. № 51. С. 158–162. URL: <http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc51/34.pdf>

2. Карпенко В. М. Надання професійної правничої допомоги свідку під час його допиту. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2021. № 5. С. 87–92. URL: http://apnl.dnu.in.ua/5_2021/16.pdf

3. Карпенко В. М. Зарубіжний досвід забезпечення права свідка на правову допомогу в кримінальному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 1. С. 281–284. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2022/70.pdf

4. Карпенко В. М. Проблеми визначення суб'єкта надання правничої допомоги свідку у кримінальному провадженні. *Юридичний вісник*. 2022. № 1. С. 124–130. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v1_2022/16.pdf

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав:

5. Карпенко В. М. Гарантії реалізації права свідка на професійну правничу допомогу у кримінальному провадженні. *Recht der Osteuropäischen Staaten*. 2021. № 4. С. 34–41. (Федеративна Республіка Німеччина) URL: <https://www.uni-goettingen.de/de/document/download/aed2e201b6e455de01b57d10c45455cf.pdf/ReOS%2004%20aus%202021.pdf>

Тези доповідей та інші публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Карпенко В. М. Забезпечення права свідка на професійну правничу допомогу у кримінальному провадженні. *Генезис держави і права: розвиток загальноєвропейських цінностей* : матеріали загальноакадемічної підсумкової наук.-практ. конф. здобувачів вищої освіти та молодих науковців (м. Київ, 15 травня 2020 р.). Київ: НАВС, 2020. С. 37–39.

7. Карпенко В. М. Окремі питання вступу адвоката свідка у кримінальне провадження. *Правове регулювання суспільних відносин: актуальні проблеми та вимоги сьогодення* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 23–24 липня 2021 р.). Запоріжжя : Запорізька міська громадська організація «Істина», 2021. С. 94–98.

8. Карпенко В. М. Процесуальний статус адвоката свідка у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми кримінального процесу та криміналістики* : тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 29 жовт. 2021 р.). Харків. Нац. ун-т внутр. справ.; Ташкент. держ. юрид. ун-т. Харків: ХНУВС, 2021. С. 163–165.

9. Карпенко В. М. Свідоцький імунітет у кримінальному провадженні. *Правове регулювання суспільних відносин в умовах сталого розвитку*: матеріали X Міжнародної наук.-практ. конф. (м. Київ, 10 груд. 2021 р.). Упоряд: Бевз С. І., Бирса Н. О., Серебрякова Ю. О. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. С. 458–461.

10. Карпенко В. М. Адвокат свідка як учасник кримінального провадження. *Право як ефективний суспільний регулятор*: матеріали міжнародної наук.-практ. конф., (м. Львів, 18–19 лютого 2022 р.). Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2022. С. 14–17.

Акти впровадження

**МІНІСТЕРСТВО
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

пл. Солом'янська, 1, м. Київ, 03035
тел./факс: +380 44 246-94-91
E-mail: post@naiau.kiev.ua
https://www.naiu.kiev.ua
Код згідно з ЄДРПОУ 08751177

21.01.2022 № 46/135

На № _____ від _____ 20__

Голові Комітету Верховної
Ради України
з питань правоохоронної діяльності
Сергію Іонушасу
01008, м. Київ, вул. Садова 3-а

Про надсиланн пропозицій
щодо внесення змін до КПК України

Шановний Сергію Костянтиновичу!

Надсилаємо Вам пропозиції щодо внесення змін і доповнень до Кримінального процесуального кодексу України, розроблені за результатами наукового дослідження аспіранта кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ Карпенка Віктора Миколайовича на тему «Право свідка на професійну правничу допомогу у кримінальному провадженні».

Просимо, за можливості, надати відповідь за результатами опрацювання розроблених змін і доповнень до Кримінального процесуального кодексу України.

Додаток на 4 арк. в 1 екземплярі

**Проректор
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України**

Сергій ЧЕРНЯВСЬКИЙ

ПОРІВНЯЛЬНА ТАБЛИЦЯ

змін і доповнень до Кримінального процесуального кодексу України,
запропонованих у тексті дисертаційного дослідження
аспіранта кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх
справ **Карпенка Віктора Миколайовича** на тему «**Право свідка на
професійну правничу допомогу у кримінальному провадженні**»

№ п/п	Чинна редакція КПК України	Запропоновані зміни
1.	<p>Стаття 66. Права та обов'язки свідка</p> <p>1. Свідок має право:</p> <p>1) знати, у зв'язку з чим і в якому кримінальному провадженні він допитується;</p> <p>2) користуватися під час давання показань та участі у проведенні інших процесуальних дій правовою допомогою адвоката, повноваження якого підтверджуються згідно з положеннями статті 50 цього Кодексу;</p> <p>2-1) відсутня;</p> <p>2-2) відсутня;</p> <p>10) відсутня.</p>	<p>Стаття 66. Права та обов'язки свідка</p> <p>1. Свідок має право:</p> <p>1) знати, у зв'язку з чим і в якому кримінальному провадженні він допитується;</p> <p>2) користуватися під час давання показань та участі у проведенні слідчих (розшукових) чи процесуальних дій професійною правничою допомогою;</p> <p>2-1) отримувати професійну правничу допомогу за рахунок держави у випадках, передбачених цим Кодексом та/або законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги;</p> <p>2-2) на побачення з адвокатом до першого допиту з дотриманням умов, що забезпечують конфіденційність спілкування;</p> <p>10) оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність слідчого, детектива, дізнавача або прокурора.</p>
2.	<p>Стаття 67-1. Відсутня.</p>	<p>Стаття 67-1. Правнича допомога свідку</p> <p>1. Особа, яка викликана як свідок до органу досудового розслідування, прокуратури чи суду, має право запросити адвоката або іншого фахівця в галузі права, який буде надавати правничу допомогу під час проведення процесуальних дій за її участі.</p>

		<p>2. Слідчий, детектив, дізнавач чи прокурор зобов'язані забезпечити участь адвоката, якщо предметом допиту є встановлення причетності свідка до вчинення кримінального правопорушення і він заявив відповідне клопотання, але за відсутністю коштів чи з інших об'єктивних причин не може його залучити самостійно.</p> <p>3. Адвокат чи інший фахівець в галузі права для підтвердження своїх повноважень на участь у кримінальному провадженні подає:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) свідоцтво про право на зайняття адвокатською діяльністю чи диплом про вищу юридичну освіту рівня магістра; 2) ордер чи договір про надання професійної правничої допомоги. У разі залучення слідчим, детективом, дізнавачем чи прокурором – доручення органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги. <p>4. Адвокат чи інший фахівець в галузі права не може надавати правничу допомогу свідку за наявності обставин, визначених у ст. 78 цього Кодексу. Про відвід від участі у кримінальному провадженні слідчий, детектив, дізнавач чи прокурор виносить постанову, яка може бути оскаржена у встановленому цим Кодексом порядку.</p>
3.	Стаття 67-2. Відсутня	<p>Стаття 67-2. Правничий консультант свідка</p> <p>1. Правничий консультант свідка має право:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) бути присутнім під час проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій за участю свідка; 2) роз'яснювати свідку право на відмову від давання показань щодо себе, близьких родичів та членів своєї

		<p>сім'ї, а також показань щодо відомостей, які не підлягають розголошенню;</p> <p>3) з дозволу слідчого, детектива, дізнавача чи прокурора звертатися до свідка з питаннями та зауваженнями;</p> <p>4) знати, у зв'язку з чим і в якому кримінальному провадженні викликаний свідок;</p> <p>5) заперечувати проти незаконних дій слідчого, детектива, дізнавача чи прокурора та вимагати внесення заперечень у відповідний протокол;</p> <p>6) ознайомлюватися з протоколами слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, проведених за його участі, та заявляти клопотання про внесення до нього змін, доповнень і зауважень;</p> <p>7) заявляти відвід перекладачу, який бере участь у допиті свідка;</p> <p>8) заявляти клопотання про застосування заходів безпеки до свідка та подавати інші клопотання, передбачені цим Кодексом;</p> <p>9) складати від імені свідка письмові заяви, скарги, клопотання та інші документи правового характеру;</p> <p>10) оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність слідчого, детектива, дізнавача, прокурора, слідчого судді, суду в інтересах свідка.</p> <p>2. Правничий консультант свідка зобов'язаний:</p> <p>1) перебувати для участі у виконанні процесуальних дій за участю свідка та надавати йому ефективну правничу допомогу;</p> <p>2) не розголошувати відомості, які стали йому відомі у зв'язку з наданням правничої допомоги свідку;</p> <p>3) повідомити свідка про наявність чи про виникнення конфлікту інтересів;</p> <p>4) виконувати законні вимоги та процесуальні рішення слідчого,</p>
--	--	--

		детектива, дізнавача, прокурора, судді та суду.
4.	<p>Стаття 135. Порядок здійснення виклику в кримінальному провадженні</p> <p>1. Особа викликається до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду шляхом вручення повістки про виклик, надіслання її поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком, здійснення виклику по телефону або телеграмою.</p>	<p>Стаття 135. Порядок здійснення виклику в кримінальному провадженні</p> <p>1. Особа викликається до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду шляхом вручення повістки про виклик, надіслання її рекомендованою кореспонденцією, електронною поштою чи факсимільним зв'язком, здійснення виклику по телефону або телеграмою.</p>
5.	<p>Стаття 137. Зміст повістки про виклик</p> <p>1. У повістці про виклик повинно бути зазначено:</p> <p>.....</p> <p>7-1) відсутня</p>	<p>Стаття 137. Зміст повістки про виклик</p> <p>1. У повістці про виклик повинно бути зазначено:</p> <p>.....</p> <p>7-1) право з'явитись на допит або для участі у інших слідчих (розшукових) та процесуальних діях із особою, яка надає правничу допомогу.</p>
6.	<p>Стаття 223. Вимоги до проведення слідчих (розшукових) дій</p> <p>.....</p> <p>9. Відсутня.</p>	<p>Стаття 223. Вимоги до проведення слідчих (розшукових) дій</p> <p>9. Під час проведення слідчих (розшукових) дій особа має право не відповідати на запитання з приводу тих обставин, щодо надання яких є пряма заборона у законі або які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні нею, близькими родичами чи членами її сім'ї кримінального правопорушення.</p>

ЗАТВЕРДЖУЮ
 Заступник керівника
 АО «Апріорі»
 Головков Є.І.

10. 02 2022

АКТ

про впровадження в практичну діяльність наукових розробок дисертаційного дослідження Карпенка Віктора Миколайовича на тему «Право свідка на професійну правничу допомогу у кримінальному провадженні»

Комісія у складі: заступника керівника Адвокатського об'єднання «Апріорі» Головкова Євгена Ігоровича, свідоцтво № 4982 видане 29.05.2012р. Київською міською КДКА, адвоката Мельника Андрія Володимировича, свідоцтво № 6324/10 видане 08.12.2017р. Радою адвокатів Київської області, адвоката Литвиненка Євгена Юрійовича, свідоцтво № 8608/10 видане 27.12.2019р. Радою адвокатів Київської області, склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження Віктора Карпенка на тему «Право свідка на професійну правничу допомогу у кримінальному провадженні» можуть використовуватися у практичній діяльності адвоката під час надання професійної правничої допомоги свідку у кримінальному провадженні.

Рекомендовано до використання такі роботи:

1. Карпенко В. М. Професійна правнича допомога свідку під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Юриспруденція». 2021. № 51. С. 158-162.
2. Карпенко В. М. Надання професійної правничої допомоги свідку під час його допиту. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2021. № 5. С. 87-92.
3. Карпенко В. М. Зарубіжний досвід забезпечення права свідка на правову допомогу в кримінальному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 1. С. 281-284.
4. Карпенко В. М. Проблеми визначення суб'єкта надання правничої допомоги свідку у кримінальному провадженні. *Юридичний вісник*. 2022. № 1.
5. Карпенко В.М. Гарантії реалізації права свідка на професійну правничу допомогу у кримінальному провадженні. *Recht der Osteuropäischen Staaten*. 2021. № 4. С. 34-41
6. Карпенко В. М. Процесуальний статус адвоката свідка у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми кримінального процесу та криміналістики: тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 29 жовтня 2021 року)*. ХНУВС, 2021. С. 163–165.

Члени комісії:

Головков Є.І.

Мельник А.В.

Литвиненко Є.Ю.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор Національної
академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

Станіслав ГУСАРЄВ

АКТ

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
аспіранта кафедри кримінального процесу Національної академії
внутрішніх справ Карпенка Віктора Миколайовича на тему «Право
свідка на професійну правничу допомогу у кримінальному провадженні»
у освітній процес Національної академії внутрішніх справ**

Комісія у складі начальника навчально-методичного відділу **С. І. Колодейчак** (голова комісії), завідувача кафедри кримінального процесу, доктора юридичних наук, доцента **М. А. Макарова** та провідного наукового співробітника наукової лабораторії з проблем протидії злочинності, кандидата юридичних наук, старшого наукового співробітника **Д. М. Тичини** склала цей акт про те, що результати дисертації аспіранта кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ Карпенка Віктора Миколайовича на тему «Право свідка на професійну правничу допомогу у кримінальному провадженні», подану на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право» мають необхідний теоретичний, методологічний рівень і практичну значимість, використовуються під час підготовки лекцій, навчальних і практичних посібників, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів з таких навчальних дисциплін: «Кримінальний процес», «Доказування в кримінальному провадженні», «Актуальні питання кримінального процесуального права», «Адвокатура України», а також при проведенні різних видів занять із відповідних дисциплін у процесі підготовки бакалаврів та магістрів за спеціальністю 081 «Право» й у системі підвищення кваліфікації працівників органів досудового розслідування.

Голова комісії:

Станіслава КОЛОДЕЙЧАК

Члени комісії:

Марк МАКАРОВ

Дмитро ТИЧИНА